

De reeks 'Proverbs on Women World-Wide'
staat onder bescherming van
UNESCO's International Fund for the Promotion
of Culture.

Een goede vrouw is zonder hoofd

Europese spreekwoorden en zegswijzen
over vrouwen

DEEL I. LEVENSPASSEN

1. Jonge	3
2. Vroege	43
3. Behagen	49
4. Minder	57
5. Ouder	63
6. Vroeg	75
7. Later	79
8. Wacht	79
9. Ouder	87
10. Vroeg	89

Ambo/Baarn

Copyright © 1997 by M. Schipper, Amsterdam

Verpand voor hetgeen: Lijverij, Wierden, Schip
9 311 107

Ambo/Baarn

Alle rechten voorbehouden

It is not allowed to reproduce or to translate
any part of this book without the written
permission of the publisher. All rights reserved.
No part of this book may be reproduced, stored
in a retrieval system, or transmitted, in any
form or by any means, electronic, mechanical,
photocopying, recording, or by any information
storage and retrieval system, without the
written permission of the publisher.

Op het ontwerp van de omslag: M. Schipper

Ambo/Baarn

Copyright © 1997 by M. Schipper, Amsterdam

Verpand voor hetgeen: Lijverij, Wierden, Schip

9 311 107

Ambo/Baarn

aan onze Europese voormoeders

ISBN 90 263 1258 X

Copyright © 1993 by M. Schipper, Amstelveen

Ontwerp omslag Harm Meijer

Verspreiding voor België: Uitgeverij Westland nv, Schoten

9.93.1107

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Op het omslag.

René Magritte, *La grande guerre* (1964) – part. coll.

(Copyright © 1964 R. Magritte, c/o Beeldrecht, Amsterdam)

Inhoud

Kaart van Europa	7
Voorwoord	9
Inleiding bij de reeks	11
Europese spreekwoorden over vrouwen	27
Noot over vertaling en presentatie	34

DEEL I. LEVENSFASEN

I. Meisje	38
II. Vrouw	43
III. Echtgenote	49
IV. Moeder	59
V. Dochter	65
VI. Stiefmoeder	70
VII. Schoonmoeder	72
VIII. Weduwe	75
IX. Grootmoeder	78
X. Oude vrouw	80

DEEL II. LUSTEN EN LASTEN

I. Schoonheid	86
II. Liefde	94
III. Seks	100
IV. Zwangerschap en baren	108
V. Werk	112
VI. Praten en zwijgen	119
VII. Ruzie, slaan, vechten	125
VIII. Ontrouw en onbetrouwbaarheid	130
IX. Hekserij en duivelarij	136
X. Macht	142

Bronnen	148
a. Mondelinge bronnen en tussenpersonen	148
b. Schriftelijke bronnen	149
Bibliografie	156

DEEL I LEVENSGESCHIEDENISSEN

I. Meijer	15
II. Vroom	43
III. E. J. J. J. J.	49
IV. J. J. J. J.	56
V. J. J. J. J.	64
VI. J. J. J. J.	70
VII. J. J. J. J.	73
VIII. J. J. J. J.	77
IX. J. J. J. J.	78
X. J. J. J. J.	80

DEEL II LITTEKUNDE

I. J. J. J. J.	85
II. J. J. J. J.	88
III. J. J. J. J.	92
IV. J. J. J. J.	95
V. J. J. J. J.	98
VI. J. J. J. J.	102
VII. J. J. J. J.	105
VIII. J. J. J. J.	108
IX. J. J. J. J.	110
X. J. J. J. J.	112

Ik ben van mening, Sancho, dat er geen spreekwoord is dat niet waar is, want het zijn allemaal uitspraken die ontleend zijn aan de ervaring zelf, de Moeder van alle Wetenschappen.
(M. Cervantes, *Don Quixote*)

Met geld, Latijn en een goed paard kan men door heel Europa reizen.
(Duitsland/Engeland)

Een vrouw die Latijn kent en een meisje dat tegenspreekt deugen geen van beiden.
(België/Duitsland/Frankrijk/Nederland/Spanje)

Zoals de man is, zo is zijn taal.
(Denemarken)

Graag wil ik een aantal mensen bedanken zonder wie dit moeizame werk onmogelijk was geweest. Om te beginnen de studenten van het Leidse werkcollege 'Visies (m/v) in en op orale literatuur' (1991), wier enthousiasme inspirerend was. Dank ook aan studentassistenten Betty van Zoelen en Silvia Viergever voor hulp bij het speurwerk; aan Youdi Schipper en Liesbeth Wilmer voor onmisbare hulp bij documentatie en bronnenindex; aan Meke Cooijsman voor het uittikken van de index; aan Paulette Lordereau die veel bladzijden voor mij fotokopieerde in de Bibliothèque Nationale in Parijs; aan Laure Wolter voor bijdragen en vertaling uit het Lëtzebuergs; aan J. Rentes de Carvalho voor bijdragen uit Portugal; aan Ruud Hisgen en Emmy Kunst voor documentatie uit Ierland; Annelies van Hees en Amy van Marken voor een schat aan Deense en Gertjan van Dijk voor Griekse bijdragen en vertalingen. De namen van deze en andere tussenpersonen, en alle verdere mondelinge en schriftelijke bronnen en verwijzingen staan achterin dit boek vermeld. Collega Agnes Verbiest dank ik voor haar commentaar op een eerste versie van de inleiding.

Ten slotte ben ik UNESCO erkentelijk voor morele steun aan het project 'Proverbs on Women World-Wide', waarvan dit boek deel uitmaakt.

Inleiding bij de reeks

Spreekwoorden over vrouwen wereldwijd

'Wie spreekwoorden citeert,
krijgt wat h/zij wil.'
(Shona, Zimbabwe)

Dit boek maakt deel uit van een reeks die is ingedeeld in I. Levensfasen, waarin de verschillende levenspatronen – van meisje tot vrouw, van echtgenote tot moeder, van dochter tot schoonmoeder, weduwe, grootmoeder en oude vrouw – en II. Lusten en lasten, waarin aspecten van het vrouwenleven – schoonheid, liefde, seks, zwangerschap, werk, ruzie, ontrouw, hekserij e.d. – gepresenteerd worden, zoals ze in spreekwoorden overal in de wereld aan de orde komen.

Van het eerste boek in deze reeks, *Source of All Evil. African Proverbs and Sayings on Women*, zijn inmiddels uitgaven in het Engels verschenen in Europa, Amerika en Afrika. Het bevat spreekwoorden uit alle landen ten zuiden van de Sahara, afkomstig uit een tachtigtal talen. De Nederlandse uitgever vond het echter voor de hand liggen om eerst het Europese deel uit te brengen, en pas daarna te laten zien hoe de vrouw in de rest van de wereld spreekwoordelijk is gemaakt. Er valt zeker iets voor te zeggen om eerst maar eens ons eigen erfgoed tegen het licht te houden.

Het project 'Spreekwoorden over vrouwen wereldwijd' waaraan ik al een aantal jaren werk, staat onder bescherming van UNESCO's Internationale Fonds ter Bevordering van Cultuur. Het mondt uit in bloemlezingen van telkens ongeveer duizend spreekwoorden over vrouwen in verschillende delen van de wereld, te beginnen bij Afrika en Europa. Later volgen hopelijk de Arabische wereld, Azië, het Caraïbisch gebied en Latijns-Amerika.

Voordat ik naar Afrika ging, had ik nooit veel aandacht aan spreekwoorden besteed. Anders dan in Europa zijn spreekwoorden daar nog steeds 'de palmolie waarmee woorden gegeten worden', zoals de Nigeriaanse schrijver Chinua Achebe het eens heeft uitgedrukt. Omdat ze me opvielen, ben ik spreekwoorden over vrouwen gaan opschrijven. Door de jaren heen werden dat er vele honderden. De Europese ben ik pas gaan verzamelen sinds mij in Afrika telkens weer gevraagd werd hoe onze spreekwoorden over vrouwen eruitzagen. Waren die heel anders? Ik had er geen idee van. Door het Europese materiaal bijeen te brengen heb ik geprobeerd een bescheiden antwoord op die vraag te vinden.

Spreekwoorden over spreekwoorden

Wat zijn spreekwoorden? Hoewel er geen allesomvattende definitie bestaat, worden spreekwoorden onmiddellijk als zodanig herkend wanneer iemand ze citeert. Je zou ze kunnen omschrijven als korte kernachtige zegswijzen, die in vindingrijke vorm een geloof of aanvaarde waarheid behelzen. In definities worden in het algemeen de volgende vier kenmerken aan het spreekwoord toegekend: 1. zijn beknopte, artistieke vaste vorm; 2. zijn normatieve en conservatieve functie in de maatschappij; 3. zijn gezaghebbende geldigheid; 4. de anonimiteit van zijn bron.

Het motto van deze inleiding is een spreekwoord over het spreekwoord. Daar zijn er heel wat van. Ze onderstrepen de macht en het belang van het genre: het spreekwoord moet serieus genomen worden. Spreekwoorden over spreekwoorden vind je in tal van culturen (zie o.m. Meier-Pfaller 1980: 14 e.v.). Hier zijn nog meer voorbeelden:

- 'Honderd spreekwoorden – honderd waarheden' (Spanje);
- 'Een oud spreekwoord zal nooit breken' (Rusland);
- 'Spreekwoorden zijn dochters van dagelijkse ervaring' (Nederland/Sierra Leone);
- 'Spreekwoorden zijn de room van de taal' (Afar);
- 'Alle spreekwoorden lopen op stelten' (Zweden);

'Een spreekwoord is het sieraad van de taal' (Iran);
'Spreeken zonder spreekwoorden is als voedsel zonder zout'
(Amharic, Ethiopië);
'Spreekwoorden zijn de paarden van de taal' (Yoruba, Nigeria).

Dit laatste betekent dat wanneer de communicatie spaak loopt, spreekwoorden gebruikt worden om de draad van het gesprek terug te vinden. Lezers in het Westen denken misschien dat spreekwoorden in hun eigen samenleving geen bloeiend bestaan meer leiden, maar de *Penguin Dictionary of Proverbs* (Fergusson 1986: 197) herinnert aan hun blijvende betekenis: 'Is het spreekwoord in de steek gelaten, dan is het nog niet weerlegd.'

Spreekwoorden als citaten

Hoe werken spreekwoorden in de praktijk? Of zij nu uit de koran, de bijbel, van politici, de paus, patriarchen, filosofen, dichters, geleerden, of uit de wijsheid van de mondelinge traditie afkomstig zijn, spreekwoorden, gezegden en andere citaten verlenen de spreker geloofwaardigheid als zijn bronnen in hoog aanzien staan. In een mondelinge cultuur zijn die bronnen meestal anoniem. De spreekwoorddeskundigen zijn – uitsluitend of voornamelijk – de chefs en de oudsten, die zich op de voorouderlijke overlevering beroepen. Zij werpen zich op als specialisten van de traditie en zien zichzelf als haar vertegenwoordigers bij uitstek.

De Tsjechische literatuurwetenschapper Jan Mukarovsky schreef een artikel over het gebruik van spreekwoorden. Hij introduceerde het begrip 'citeergedrag'. Citaten worden gebruikt om door te geven wat de spreker om wat voor reden dan ook niet rechtstreeks wil of kan zeggen (Mukarovsky 1971: 299): daarom haalt hij er een autoriteit bij en als die het gezegd heeft, wie zouden wij dan zijn om in te gaan tegen zoveel godsdienstig, traditioneel of academisch gezag?

In elke mondelinge overdrachtsituatie geeft een *spreker* een *boodschap* door aan een of meer *toehoorders* in een specifieke

context. Dit geldt ook voor het citeren van een spreekwoord: dat maakt het de spreker mogelijk gevoelige onderwerpen op een indirecte manier aan de orde te stellen. In mondelinge samenlevingen bestaat veel indirect taalgebruik. Het getuigt van beleefdheid en het is ook veiliger. Door iets niet rechtstreeks naar voren te brengen, word je niet persoonlijk verantwoordelijk gehouden voor je uitspraak. Zo kun je je indekken en ongestraft niet alleen kritiek, maar ook spot of beledigingen uiten: je hebt ze immers niet zelf bedacht?

Prestige

Citeren is een kunst en wie zijn kennis handig weet te etaleren, vindt daarin een bron van prestige. In mondelinge culturen maken mensen indruk als ze veel spreekwoorden citeren. Je kunt er autoriteit aan ontleen: het spreekwoord wordt geassocieerd met het gezag van oude wijsheid. Door te verwijzen naar de ontwijfelbare geldigheid van deze wijsheid verdient de spreker zelf ook respect en gezag. Zo worden niet alleen de traditionele waarden bevestigd maar ook de bestaande machtsverhoudingen, en krijgt de spreekwoordgebruiker, in de woorden van de Shona, wat hij of zij wil.

De artistieke manier waarop taal apart gezet of 'van haar automatisme ontdaan wordt' (Sklovski 1966: 84), is goed zichtbaar in spreekwoorden. De boodschap wordt extra kracht bijgezet door literaire procédés, zoals ritme, rijm, klankassociaties, alliteraties, parallellismen, beelden, contrasten, woordspelingen enz. Mede dankzij de aantrekkelijke vorm leidt elk hergebruik van een bekend spreekwoord tot nieuwe aandacht voor de oude boodschap.

De spreekwoordgebruiker doet een beroep op de normen en waarden van de toehoorders in de betreffende culturele gemeenschap: 'Zowel de algemene aanvaarding als het deel uitmaken van de traditie zijn het gevolg van de socialisatie van bepaalde uitdrukkingsvormen die aanvankelijk persoonlijk waren. Collectieve aanvaarding hier (...) houdt een actieve keuze in, het betekent dat iets niet alleen algemene gebruikswaarde krijgt, maar ook algemene geldigheid' (Mukarovsky

1971: 295). Of die aanvaarding wel zo algemeen is, staat helemaal niet meer ter discussie. De toehoorder wordt aangespoord of liever gezegd moreel gedwongen het ermee eens te zijn.

Iemand die met instemming spreekt over de geldigheid van spreekwoorden, beroept zich ook vaak nostalgisch en romantisch op hun eeuwige waarheid en onschatbare wijsheid. Daardoor lijkt de traditie onwankelbaar. Zo noemt Wander (1987: v – in navolging van Venedey 1842) de taal 'het hart van een volk' en spreekwoorden 'de aderen die het bloed naar alle lichaamsdelen voeren', om daarmee hun belang te onderstrepen. Volgens hem dragen ze 'de kleur en de aard van het volk met zich mee en kennis van zijn zeden en gebruiken'; ook zouden ze onthullen hoe volken kijken en denken, kortom, spreekwoorden zijn in zijn ogen produkten van 'de volksgeest' die door veelvuldig gebruik gemeengoed zijn geworden: net als geldstukken die van hand tot hand gaan blijven ze bij de mensen in omloop. In het voorwoord bij zijn Kikuyu-verzameling noemt de Keniaan Barra (1984: III) spreekwoorden 'het wezen van de welsprekendheid (...) de volle wijsheid door God in de harten van alle mensen geschreven en een kostbare erfenis die niet verloren moet gaan in de huidige tijden van verandering'. Twijfel aan de algemene geldigheid en de vraag welk perspectief en wiens belangen hier in het geding zijn komen in deze commentaren evenmin aan de orde als in de meeste andere bronnen.

Spreekwoorden zijn ingebed in de culturele erfenis van een volk, zeggen die bronnen steeds weer. Het ligt in hun aard om *de* normen en waarden van een maatschappij te bevestigen. Zoals altijd zijn ook hier de heersende normen de normen van de heersenden. Ook wordt nogal eens benadrukt dat het bestuderen van spreekwoorden inzicht geeft in *de* mentaliteit van een volk. Hier blijft m.i. grote voorzichtigheid geboden. Snelle conclusies over de werkelijkheid waarnaar ze zouden verwijzen zijn even verleidelijk als oppervlakkig en dus nutteloos, en kunnen zeker niet zomaar uit zulk materiaal worden getrokken. Toch lijken er enkele opvallende overeenkomsten tussen spreekwoorden uit verschillende culturen en werelddelen te bestaan wanneer we op vorm en inhoud letten.

Spreekwoorden bestaan meestal maar uit één, en zelden uit meer dan twee zinnen. Ze bevatten allerlei overeenkomsten in zinsbouw (Röhrich & Mieder 1977: 60 e.v.), ondanks hun verschillende herkomst. Ik beperk me tot een paar voorbeelden van veel voorkomende vaste patronen, en in de context van dit boek kies ik uiteraard spreekwoorden over vrouwen als illustratiemateriaal. Deze voorbeelden onthullen niet alleen de vormkenmerken waar het nu even om gaat, maar ook een niet mis te verstane boodschap. Daarover straks meer.

1. A is (als) B: 'Een huis vol dochters is een kelder vol zuur bier' (Nederland/Duitsland); 'Een weduwe is als een boot zonder roer' (China); 'Een vrouw is als de aarde, iedereen zit op haar' (Luba, Zaïre).

2. A is niet (als) B: 'Een vrouw is geen maïskolf waar je de bladeren van afstroopt om te kijken wat ze waard is' (Baule, Ivoorkust).

3. Geen A zonder B: 'Geen jonge vrouw zonder spiegel, geen oude zonder advies' (Spanje); 'Geen vrouw zonder grote zusster' (Rwanda).

4. Beter A dan B: 'Beter een stupide vrouw dan een puinhoop thuis' (Bassari, Togo); 'Beter samenwonen met een draak dan met een vrouw die niet deugt' (Engeland).

5. Als A, dan B: 'Als een oude vrouw danst, geeft ze de dood toegang tot haar erf' (Duitsland); 'Als je danst met je rivale, doe dan je oog niet dicht' (Burundi); 'Als de vader zich niet als vader gedraagt, moet de dochter zich nog wel als dochter gedragen' (China).

6. Zei-spreuken, ook wel *wellerismen* genoemd, naar het personage Samuel Weller in Charles Dickens' roman *The Pickwick Papers*, die er veel gebruik van maakte. Wellerismen bestaan uit drie delen: een uitspraak, een middendeel waarin de spreker wordt gepresenteerd, en een derde deel dat naar de situatie verwijst waarin de uitspraak gedaan wordt, als volgt: 'Nu begint het huwelijk, zei de vrouw, toen ze met doorns werd afgerost' (Hausa, Niger/Nigeria); 'De waarheid is hard, zei de man, en hij sloeg zijn vrouw met de bijbel op het hoofd' (Friesland).

Over de hele wereld kunnen spreekwoorden verdeeld worden in van oorsprong directe uitspraken, spreuken of zegswijzen, en spreekwoorden die vanaf het begin een metaforische vorm hadden. Voorbeeld van zo'n rechtstreekse uitspraak is: 'Wie zijn vrouw liefheeft, houdt haar thuis', een spreekwoord dat in vele varianten, toonaarden, talen en landen in Europa voorkomt. Een indirecte beeldende uitspraak is te vinden in het volgende Ashanti spreekwoord uit Ghana: 'De kip weet ook wel dat het ochtend is, maar ze kijkt naar de mond van de haan', d.w.z. hij alleen mag kraaien, wat concreet betekent dat de vrouw hoort te zwijgen en de man het woord moet voeren.

Inhoudelijk moeten spreekwoorden eigenlijk in de eerste plaats 'live' bestudeerd worden. Dan kunnen vragen beantwoord worden als: wie zijn de gebruikers en wie de geadresseerden (bijv. man, vrouw, oud of jong)? En: wat voor positie hebben beide groepen in de betreffende maatschappij? Welke spreekwoorden komen het vaakst voor en wat is hun effect?

De concrete betekenis van een spreekwoord blijkt altijd pas op het moment dat het gebruikt wordt, lezen we vaak: 'Los van de situatie is er geen spreekwoord' (Brookman-Amissah 1971/72: 264). Er kunnen zich inderdaad steeds nieuwe betekenissen ontwikkelen in nieuwe situaties. Bijvoorbeeld: een arme man die zich beklagt over zijn ellende, zou dat zó kunnen doen: 'Of de weduwe ongesteld is of niet, maakt geen enkel verschil' (Baule, Ivoorkust). In zijn samenleving betekent het letterlijk dat een weduwe geen recht heeft op seksuele omgang, net als de vrouw die ongesteld is. In het speciale geval van deze man betekent het spreekwoord iets nieuws, nl. dat het geen verschil maakt voor de armen of het een feestdag is of een gewone dag: hun situatie blijft immers altijd even grijs en eentonig. Zo'n van oorsprong simpel en eenduidig gezegde met een rechtstreekse boodschap wordt metaforisch toepasbaar op oneindig veel andere situaties. Niettemin maakt het eveneens duidelijk dat in die cultuur de weduwe wordt ingeperkt.

Weduwen worden overigens vaak verdacht gemaakt. Dat laatste gebeurt ook in Europese spreekwoorden: 'Trouw

nooit een weduwe, tenzij haar man werd opgehangen', zeggen de Engelsen, en de Fransen waarschuwen: 'Een vrouw die een echtgenoot begraaft, vindt het niet erg er nog een te begraven.'

Voor ons doel zijn beide soorten opgenomen, zowel spreekwoorden die van oorsprong rechtstreeks iets over vrouwen in een bepaalde samenleving zeggen als spreekwoorden die dat metaforisch doen. In beide gevallen verschaffen ze informatie over vrouwbeelden.

Een mondiaal verschijnsel

Ondanks wisselende contexten en connotaties wordt steeds ook een relatief constante kern van betekenis doorgegeven (vgl. Cox in: Van Dale 1989: 332). Aan de hand van die constante kernen wil ik een paar vergelijkende lijnen schetsen. Om te beginnen: een aantal overeenkomstige trekken lijkt in uiteenlopende culturen aan vrouwen te worden toegeschreven. Dit realiseerde ik mij voor het eerst bij het voorbereiden van de uitgave van *Unheard Words* (1985). Elk hoofdstuk van dat boek over vrouwen en literatuur in verschillende werelddelen werd voorafgegaan door een kleine selectie spreekwoorden over vrouwen uit het betreffende gebied.

Opvallend was dat de enige categorie vrouwen die over het algemeen gunstig werd voorgesteld, de moeder was: uniek, liefdevol, betrouwbaar, hardwerkend, en daarom: 'Een vrouw moet zijn als je moeder', zoals de Swahili in Oost-Afrika zeggen. De voorkeur bij het krijgen van kinderen gaat vaak uit naar zonen: 'Het mooiste en meest begaafde meisje blijft altijd minder waard dan een jongen, zelfs als hij mismaakt is' (China), of: 'Een dochter baren, een probleem baren' (Tigrinya, Erytrea). Er bestaan tegenvoorbeelden, maar ze zijn zeldzaam: 'Een dochter, een wonder', zeggen ze in Spanje, maar ze zeggen daar eveneens: 'Een hele nacht weeën en dan nog maar een dochter.'

Gaat het niet over haar moederschap, dan wordt de vrouw in spreekwoorden geregeld gepresenteerd als meer ontrouw dan deugdzaam en mannen worden voortdurend gewaar-

schuwd niet voor hun charmes en slechte bedoelingen te vallen. Vrouwen en dochters moeten voortdurend onder controle gehouden worden: 'Een zak vol vlooiën is beter te bewaken dan een meisje' is in veel landen in Europa te vinden; 'Een vrouw is als de ongepelde schors van een boom: wie in de buurt komt kan haar afpellen' (Shona, Zimbabwe); 'Wie een wit paard en een mooie vrouw heeft, zit altijd in de problemen' (Denemarken/Italië). De zwijgzame en onderworpen soort wordt warm aanbevolen: 'Deugdzaam is het meisje dat lijdt en sterft zonder een kink te geven' (Bengali, India); 'Zwijgen is het mooiste sieraad voor de vrouw' (Engeland/Griekenland/Italië).

Een ander punt dat vaak naar voren komt, is dat vrouwen ondergeschikt moeten zijn of (gemaakt) worden aan mannen in het algemeen en aan hun echtgenoten in het bijzonder: 'Een vrouw die Latijn kent, vindt nooit een man en komt slecht terecht' (Frankrijk/Italië/Spanje/Argentinië). De Sena (Malawi/Mozambique) drukken zich als volgt uit: 'Trouw nooit een vrouw met grotere voeten dan je zelf hebt.' Die grote voeten zijn niet alleen letterlijk bedoeld, al wordt in spreekwoorden vaak de wens te kennen gegeven dat een vrouw liefst ook fysiek kleiner moet zijn: 'Het ongeluk blijft te overzien, zei de man, hij trouwde een klein vrouwtje' (Friesland); 'De vrouw en het sardientje, hoe groter ze zijn, des te groter de schade' (Portugal). Mocht ze toch flink groter uitvallen, dan hebben de Ngbaka (Centraalafrikaanse Republiek) met het volgende spreekwoord een oplossing achter de hand: 'Een klein touwtje bindt een groot pak dicht', wat betekent dat een klein mannetje heel goed met een grote dikke vrouw kan trouwen, want hij blijft de baas (de zwakste vertegenwoordiger van de groep die de macht heeft is altijd sterker dan de sterkste van de groep die ondergeschikt is). De algemene boodschap lijkt dat vrouwen niet te veel in hun mars moeten hebben: ze worden acceptabeler naarmate ze jonger, kleiner en minder geleerd of competent zijn dan hun partners.

Ik ben veel meer spreekwoorden over vrouwen dan over mannen tegengekomen, zowel in Afrika als in Europa. In de *Penguin Dictionary of Proverbs* (Fergusson 1986) en in *Proverbs and Sayings from Ireland* (Gaffney & Cashman 1992)

ontbreekt in de index een verwijzing naar de categorie 'man' (in de betekenis van het Engelse *male*), terwijl 'vrouw' in ruime mate vertegenwoordigd is. Misschien is het spreekwoord een 'mannenggenre' geworden in de zin dat zij zich er meer van bedien(d)en en het genre al doende naar hun hand hebben gezet. Daar zou het opvallende gegeven mee kunnen samenhangen dat veel spreekwoorden over vrouwen behoorlijk negatief zijn en vaak aantoonbaar vanuit een mannelijk perspectief geformuleerd.

In zijn (westers) onderzoek komt de Duitser Daniels (1985: 18) tot de volgende conclusie: 'Terwijl spreekwoorden die mannen vanuit een vrouwelijk perspectief beoordelen zeldzaam zijn, zijn spreekwoorden over het thema vrouw ontelbaar, waarbij die welke negatieve eigenschappen naar voren brengen en rigide gefixeerde rolpatronen, opvallend in de meerderheid zijn' (mijn vertaling). Die conclusie trekt ook de Ghanese Amba Oduyoye (1979) op grond van materiaal uit West-Afrika.

Daar zou tegen ingebracht kunnen worden dat spreekwoorden elkaar kunnen tegenspreken en daarmee neutraliseren. Neem de kwestie van de voor- en nadelen van polygamie: het spreekwoord 'Eén vrouw betekent één oog' (Luba, Zaïre) wordt weersproken in: 'Als je met twee trouwt, sterf je des te jonger' (ibid.). Verzamelingen bevatten inderdaad spreekwoorden en tegensprekwoorden. Wanneer je echter kwantitatief gaat kijken, vind je dat de positieve spreekwoorden over vrouwen zeldzame vogels zijn temidden van hele zwermen negatieve (vgl. Oduyoye 1979; Daniels 1985 e.a.). Op basis van zijn Europese verzameling beaamt ook Cox (in: Van Dale 1989: 334) de 'over het algemeen seksistische trekjes (...) in de bestaande door mannen aangelegde spreekwoordenverzamelingen'. Dat de meeste verzamelingen door mannen zijn aangelegd, is inderdaad opvallend.

Stereotypen

Uitspraken in spreekwoorden zijn te vergelijken met andere stereotypen. Daniels (1985: 21) laat het sociaal-psychologisch

mechanisme zien: stereotypen zijn in woorden uitgedrukte overtuigingen die zich richten op individuen of groepen. Ze nemen de vorm aan van algemene tendentieuze uitspraken die simplistisch en ten onrechte bepaalde eigenschappen of vormen van gedrag aan een groep mensen ontzeggen of toeschrijven. Stereotypen zijn het resultaat van een selectie van bepaalde trekken en waarnemingen waarbij andere ontkend worden, zodat de 'typische' trekken er worden uitgelicht en wie ze hoort niet meer zelfstandig nadenkt over zo'n uitspraak, maar er geruisloos in meegaat. Zulke clichés en retorische procédés doen het ook goed in de reclame. Om zulke uitspraken te doorzien kunnen we bepaalde vragen uit de narratologie (zie bijv. Bal 1985) stellen, die zelden of nooit aan spreekwoorden zijn gesteld: 1. Wie citeert het spreekwoord? 2. Wat voor visie wordt erin gepresenteerd? 3. Wie is subject en wie is object? 4. Wie profiteert van het effect van zo'n citaat?

In een aantal spreekwoorden is het geslacht van de spreker gemakkelijk te raden. Zou een vrouw ooit het volgende zeggen: 'Vrouwen en koteletten, hoe meer je ze slaat, des te beter ze worden' (Duitsland)? Of: 'Een vrouw is als een geit: je laat haar grazen waar de distels groeien' (Rwanda)? Of: 'Vertrouw nooit een vrouw, zelfs al heeft ze je zeven zonen gegeven' (Japan)? Ook de visie dat ze met harde hand geregeerd moet worden, maakt duidelijk wie hier als subject en wie als object wordt gepresenteerd, en ook welke groep niet profiteert van het eventuele effect van zulke uitspraken. Veel spreekwoorden dicteren vrouwenrollen en vrouwengedrag en geven daarmee een visie op wat 'de' maatschappij van haar verwacht. Vanuit die visie moet de vrouw onderdanig zijn, bij voorkeur zwijgen, hard werken en zorgen voor (vooral mannelijk) nageslacht; en is ze zo onbetrouwbaar dat ze voortdurend ingeperkt en bewaakt moet worden. En zó gevaarlijk dat ze geassocieerd wordt met verderf, de duivel en hekserij.

De aantrekkelijke vorm en de retorische middelen worden vaak gecombineerd met dwingende uitdrukkingen als: 'Onze voorouders zeiden al...' of: 'Zoals de overlevering ons geleerd heeft...' Het autoriteitsaspect heeft bij spreekwoorden de functie om bepaalde rolpatronen te legitimeren, om roldoor-

brekend gedrag zo mogelijk te verbieden en in elk geval te ontmoedigen, zoals in het Ashanti spreekwoord: 'Als de vrouw de grote drum maakt, wordt hij bewaard in de kamer van de man.' Amba Oduyoye (1979: 7) geeft het volgende commentaar bij dit spreekwoord uit haar eigen cultuur: 'Waarom zou iemand ook maar proberen zo'n initiatief te nemen als de roem naar iemand anders gaat? Als een vrouw probeert even groot te zijn als een man, wordt dat alleen maar haar ongeluk. (...) Zulke spreekwoorden zijn een waarschuwing aan het adres van meisjes die gedrag aan de dag leggen dat de maatschappij als mannelijk heeft bestempeld.' Zij vermeldt ook een bekend vrouwengezegde uit haar cultuur: 'Ik kom niet als vrouw terug', d.w.z. in een volgend leven, zolang er een maatschappij is waar mannen voorrechten hebben die voor vrouwen niet zijn weggelegd.

Spreekwoorden als spiegel

'Wanneer je over vrouwen praat,
denk dan aan je moeder.'
(Spanje)

Het is niet mogelijk na te gaan waar een bepaald spreekwoord oorspronkelijk vandaan gekomen is. De onderzoekers die zich met spreekwoorden uit een enkel land of taalgebied bezighielden, troffen hetzelfde spreekwoord of een variant ervan in de verschillende regio's aan; wie naar een heel werelddeel keek of een wereldwijde verzameling nastreefde, kwam ook tot de conclusie dat spreekwoorden van overal overeenkomsten kunnen vertonen: 'Wat wij voor echt Nederlands houden, omdat het ons zo gemeenzaam is, dat hebben de Duitsers ook, ja, maar ook de Denen en de Noren, en ook de Fransen en Italianen' (Ter Laan 1988: 7). Champion (1938: xxiv e.v.) gaat nog veel verder. Volgens hem zijn spreekwoorden over de hele wereld hetzelfde, al verschilt de lokale weergave van éénzelfde idee. Hij geeft een aantal frappante voorbeelden van overal, o.a. het ook hier opgenomen spreekwoord: 'Ik mevrouw en jij juffrouw, maar wie doet het huis-

houden?' (Spanje). Varianten zijn o.m.: 'Ik een koningin en jij een koningin, maar wie karnt de boter?' (Punjab); 'Jij een dame, ik een dame, maar wie melkt de koe?' (Servië); 'Ik de baas en jij de baas, maar wie poetst de schoenen?' (Duitsland) Volgens Champion is het uitgesloten dat zulke spreekwoorden zich alleen maar verspreidden doordat ze geleend werden. Toch zijn ze precies hetzelfde, zegt hij, al zijn de metaforen soms verschillend. Daar geeft hij een verklaring voor: 'Liefde, honger en angst zijn de basisgegevens die de mensheid beheersen (...) gegevens die onbeïnvloed zijn door omgeving of cultuur. Alle eeuwenlange beschaving zal die primaire instincten van de mensheid niet uitroeien' (ibid.). De studie van spreekwoorden heeft in zijn ogen een overtuigend bewijs geleverd van die blijvende gelijkheid van mensen 'overall, ongeacht taal of cultuur'. Champions betoog is simpel en weinig subtiel: spreekwoorden hebben net als de mensen die ze citeren universele trekken. Dus moeten daar wel aangeboren instincten achter zitten.

Als dat zo was, zouden de wijdverbreide visies op vrouwen in spreekwoorden ook deel uitmaken van die onuitroeibare primaire instincten. Daar geloof ik niets van. Gedrag, gevoelens en verwachtingen zijn immers vooral cultureel bepaald en te veranderen. Champion, die zijn rijke verzameling in 1938 publiceerde, gaat op dat punt niet in. *Gender*-vragen werden in die tijd nog niet gesteld.

De menswetenschappen hebben zich de afgelopen decennia wél intensief met dat concept beziggehouden: *gender* als de manier waarop wat als typisch mannelijk of vrouwelijk wordt opgevat, sociaal geconstrueerd en dus veranderlijk is. Het biologische wordt losgekoppeld van het sociale, waarbij de gedachte is dat je meer tot man of vrouw gemaakt dan als zodanig geboren wordt. De beide seksen zijn nu eenmaal onderworpen aan hun historische en culturele context en worden daardoor in bepaalde rollen gedwongen. Dat heeft gevolgen gehad voor de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen.

In *Woman, Culture and Society* (1985: 3) kwamen Rosaldo & Lamphere tot de conclusie dat er geen maatschappij bestaat die niet gekenmerkt wordt door enige graad van mannelijke

dominantie en dat er geen maatschappij (door antropologen) is waargenomen

'waar vrouwen zouden beschikken over publiekelijk erkende macht en autoriteit die niet door die van mannen wordt overtroffen. Overal vinden we dat vrouwen van bepaalde cruciale economische en politieke activiteiten worden uitgesloten, dat hun rollen als echtgenotes en moeders worden verbonden met minder macht en voorrechten dan mannenrollen. Het lijkt dan ook juist om te stellen dat alle hedendaagse maatschappijen tot op zekere hoogte mangedomineerd zijn, en dat hoewel de graad en de vorm van vrouwelijke onderworpenheid hogelijk variëren, ongelijkheid op basis van sekse vandaag een universeel feit van het maatschappelijk leven is.'

Momenteel worden, volgens een persbericht (IPS, maart 1993), 6 van de 179 lidstaten van de Verenigde Naties door een vrouw geregeerd. Slechts 3,5 procent van de ministersposten in de wereld wordt door vrouwen bekleed en zij bezetten minder dan 10 procent van de parlementszetels. Op basis van de huidige tendens en de traagheid van eerdere ontwikkelingen heeft de ILO (de International Labour Organization) berekend dat het nog 475 tot 500 jaar zal duren voordat er grofweg net zoveel vrouwen als mannen machtsposities bekleden en de beide seksen in gelijke mate in het openbare leven vertegenwoordigd zullen zijn. Dat klinkt niet optimistisch, maar er is geen sprake van een onveranderlijk noodlot.

Er is al veel veranderd, vooral in geïndustrialiseerde samenlevingen. Dat de hier gepresenteerde beeldvorming bij veel lezers als sterk verouderd kan overkomen, is in dit opzicht veelzeggend. Van die veranderingen hebben vooral vrouwen uit bevoorrechte groepen geprofiteerd, die altijd al meer scholings- en ontwikkelingskansen hadden dan de grote meerderheid van kansarmen. In onze tijd is de situatie nog weer schrijnender voor veel vrouwen in ontwikkelingslanden en de meeste migrantenvrouwen in Europa. Uit sociologisch onderzoek blijkt dat juist bij minder opgeleide groepen de traditionele opvattingen over wat mannelijk dan wel vrouwelijk is

het sterkst zijn (vgl. o.a. Naber 1992). Dat betekent overigens niet dat zulke ideeën niet ook in andere groepen ondergronds voortbestaan. Want het heeft natuurlijk altijd grote voordelen opgeleverd om anderen in een ondergeschikte positie te manoeuvreren en te houden. Wie onaangenaam en zwaar werk altijd door anderen heeft laten doen, zal dat in het algemeen graag zo houden: 'De een maakt het bed op en de ander gaat erin liggen' (Duitsland). Het is een kwestie van macht en vanuit het comfort van de machtspositie ligt het aanbod om de vervelende klussen eerlijk te delen niet voor de hand.

'Een slecht thuis stuurt je erop uit om water en brandhout te gaan halen' (Rwanda) betekent dat de man de slaaf van zijn vrouw zou worden als hij zulk vernederend (vrouwen)werk in haar plaats zou doen. In Europa wordt in zo'n geval gezegd dat de vrouw de broek aan heeft, een veelgehoorde klacht: 'Waar de vrouw de broek aan heeft en de man het schort gaat het slecht' (Italië). Slecht voor wie?

Vanuit de machtspositie van belanghebbenden presenteren de spreekwoorden 'hoe het hoort'. Wij zijn er zelf ook min of meer door geprogrammeerd in ons gedrag als mannen en vrouwen, vaak zonder dat we ons daarvan bewust zijn. Het spreekwoorden-discours zou geconfronteerd kunnen worden met andere tekstvormen zoals romans, film, reclame e.d. om erachter te komen in hoeverre de hier gegeven normen erin worden bevestigd dan wel ter discussie gesteld of ronduit doorbroken.

Al die waarschuwingen aan mannen en dwingende voorschriften voor vrouwen onthullen veel angst en onzekerheid. Als vrouwen zo onderdanig waren als ze volgens die regels horen te zijn, zouden angst en onzekerheid net zo overbodig zijn als de talrijke discriminerende spreekwoorden waartoe ze aanleiding gaven. Misschien zijn ze mede geïnspireerd door die weerbarstige vrouwelijke vrijheidsdrang.

De reeks houdt ons een kleine spiegel voor van vooral mannelijke denkbeelden over ideale en afwijkende vrouwelijkheid, die daarmee tevens visies onthullen op de ideale en afwijkende norm van mannelijkheid. In deze spreekwoorden-spiegel zien we ze de revue passeren – de voorgeschreven en aanvaarde, afgewezen en aangeprezen, verleden en voortbe-

staande rollen – zoals de regisseurs van het schouwtoneel van onze wereld ze in gedachten hadden. Ze zijn hier bijeengebracht om te laten zien dat de tijden én de beelden veranderen, maar ook om ons eraan te herinneren dat mede vanwege zulke denkbeelden talloze vrouwen ook vandaag nog aanzienlijk minder vrijheid genieten dan mannen.

Europese spreekwoorden over vrouwen

Bij de oude Grieken waren spreekwoorden zo populair dat veel klassieke Griekse schrijvers, van Plato tot Homerus, Aristophanes, Aeschylus en Euripides, ze in hun werk hebben opgenomen. Ook bij de Romeinen zijn ze te vinden, o.m. in het werk van Plautus, Cicero en Horatius. Uit het werk van Otto (1890) blijkt dat veel Latijnse spreekwoorden zijn ontleend aan Griekse teksten. Deze ontleningen zijn vaak ook vertaald in andere Europese talen. Later legde Erasmus een verzameling van klassieke spreekwoorden aan. Ze verschenen voor het eerst in 1500 in Parijs als een klein boekje van 800 spreekwoorden. Van zijn *Adagia* kwamen bij zijn leven al 30 drukken uit, de laatste in Basel, een verzameling van meer dan 4000 Griekse en Latijnse spreekwoorden, met verklaring. Hij voegde daar ook de spreekwoorden aan toe die in zijn tijd onder 'het volk' in omloop waren (vgl. Ter Laan 1988: 415). Velen hebben zijn voorbeeld nagevolgd en zo zijn er door de eeuwen heen overal in Europa bloemlezingen verschenen. Vele duizenden spreekwoorden in alle Europese talen liggen opgeslagen in bibliotheken, opgetekend uit de mondelinge overlevering of overgenomen en bijeengebracht uit oudere collecties.

De meeste grote verzamelingen dateren uit de negentiende eeuw, toen in de romantiek veel belangstelling ontstond voor wat genoemd werd de volkscultuur en de volksgeest. Harrebomée (1858-1870) bijvoorbeeld heeft alleen al 42.000 Nederlandse spreekwoorden verzameld, uitgegeven in drie delen. Zijn Duitse collega Wander heeft een *Deutsches Sprichwörterlexikon. Ein Hausschatz für das Deutsche Volk* in vijf delen gepubliceerd (1867-1880), waarin tienduizenden Duitse spreekwoorden bijeengebracht zijn. Voor de vele andere Europese verzamelingen verwijs ik naar de Bibliografie achterin dit boek (zie ook Röhrich & Mieder 1977).

Zoals gezegd wordt voor de hele reeks zoveel mogelijk dezelfde indeling aangehouden. Deze was gemaakt op grond van verzameld materiaal uit andere werelddelen. Voor Europa stuitte ik daarbij op twee moeilijkheden. In deel I. Levensfasen lag voor Afrika de categorie 'Co-wife' voor de hand, omdat polygamie daar veel voorkomt, ook in spreekwoorden. In Europa heb ik dit thema vervangen door 'Stiefmoeder'. In deel II. Lusten en lasten was het thema 'Onvruchtbaarheid' in Afrika rijk vertegenwoordigd en in Europa nauwelijks. Een spreekwoord als 'Gelukkig wie kinderen heeft, niet ongelukkig wie ze niet heeft' (Frankrijk) is bij ons ook niet zo wijdverbreid, maar zou in Afrika vrijwel ondenkbaar zijn. Voor Europa heb ik 'Onvruchtbaarheid' vervangen door 'Praten en zwijgen', een opvallend ruim voorziene afdeling.

Dat classificaties van taalgebruik problematisch zijn, geldt ook voor het genre spreekwoorden. Er zijn voortdurend overlappingen. Ik heb er niet altijd bevredigende oplossingen voor gevonden. Soms komen twee categorieën in één spreekwoord voor, vrouw en moeder bijvoorbeeld: 'Wie kwaad spreekt van vrouwen, weet niet wie zijn moeder was' (Denemarken); ook komen de verschillende aspecten van 'lusten en lasten' altijd voor in relatie tot een van de categorieën vrouw, bijvoorbeeld echtgenote en duivel: 'In andermans vrouw giet de duivel een lepel honing' (Frankrijk). Zulke spreekwoorden hadden tweemaal en soms nog vaker vermeld kunnen worden, maar van zulke eindeloze herhalingen heb ik afgezien: elk spreekwoord komt maar één keer voor en sommige zouden zeker ook in een andere categorie gepast hebben.

Dood of levend?

In een schriftcultuur als de Europese is het belang van het spreekwoord in de twintigste eeuw aanzienlijk verminderd. Wie van ons kan nog voor de vuist weg spreekwoorden citeren? Hoe ze vroeger gebruikt werden, is moeilijk na te gaan en

we weten ook niet hoeveel er verloren zijn gegaan of hoe (vaak) ze geciteerd werden.

Spreekwoorden zijn in de Europese gemeenschap vandaag minder gangbaar dan de ecu, en zeker niet, zoals Wander nog constateerde in de negentiende eeuw, 'als geld in omloop onder de mensen'. Toch zijn er ook nu nog mondeling in gebruik. Als je erop let, hoor je af en toe een spreekwoord citeren in gesprekken, op radio of televisie, of door politici in redevoeringen. In de geschreven literatuur zijn ze ook veelvuldig terug te vinden, vaak ironisch gebruikt in de traditie van Cervantes. Bij een radio-uitzending (1992) over mijn onderzoek werden luisteraars opgeroepen om spreekwoorden over vrouwen door te bellen. De vijf telefoons van de studio stonden dat uur roodgloeiend en er werden er nog heel wat per brief nagestuurd (een aantal heb ik opgenomen bij de mondelinge bronnen: van hun naam ontbreekt soms de voorletter). Nee, ze zijn niet echt uitgestorven, en de belangstelling voor het spreekwoord op schrift neemt misschien zelfs toe als we naar de facsimile-heruitgaven kijken die de afgelopen decennia gemaakt zijn van een aantal belangrijke negentiende-eeuwse collecties.

Vrouwbeelden

Van de manier waarop collectioneurs te werk zijn gegaan, wordt niet altijd verslag gedaan. Wat in de negentiende eeuw vaak niet door de beugel kon, waren al te scabreuze zegswijzen: burger-oren waren te overgevoelig om de naar hun maatstaven weinig subtiele formuleringen van 'het volk' te verdragen:

'Alle verzamelingen zijn (...) uiteindelijk, net als de meeste volksverhalen en volksliederen, door de zeef van de christelijke ethiek gegaan. Men moet zich wel degelijk afvragen of deze verzamelaars ook het triviale en aanstootgevende hebben genoteerd. Opgetekend werd – en dat door de eeuwen heen – alleen datgene wat men 'waardig' bevond om opgetekend te worden.' (Cox 1989: 333 e.v.)

Veel negatieve spreekwoorden over vrouwen zijn ondanks (of dankzij?) de christelijke ethiek kennelijk zo 'waardig' bevonden dat ze inderdaad in ruime mate bewaard zijn gebleven.

'Citeer me uw spreekwoorden en ik zal u zeggen wie gij zijt' is de gedachte achter negentiende-eeuws onderzoek naar 'het volk in de spiegel van zijn spreekwoorden'. Je zou er 'de volksaard' of 'het beeld van de natie' uit moeten kunnen afleiden (vgl. Wander 1867; Röhrich & Mieder 1977: 70 e.v.). Daar zijn we nu niet meer zo van overtuigd. De geschiedenis van Europa is er één van massale volksverhuizingen geweest. Daarin zijn de spreekwoorden meeverhuisd, vandaar dat hetzelfde spreekwoord soms in verschillende landen, in het Noorden en in het Zuiden van Europa, te vinden is. Dat volksaardonderzoek is alleen daardoor al onmogelijk gebleken. Bovendien zijn de veel voorkomende overdrijvingen en generalisaties in spreekwoorden vaak ook parodiërend bedoeld geweest.

Voor ons onderwerp, beeldvorming in Europese spreekwoorden over vrouwen, is dat allemaal geen bezwaar. De trekken die in de Inleiding bij de reeks al genoemd werden, zijn ook hier in grote lijnen terug te vinden. Er is veel materiaal over alle vrouwelijke levensfasen, van meisje tot oude vrouw, en over de daarmee geassocieerde lusten en lasten.

Kort samengevat ziet het er als volgt uit. Het spreekwoord-discours over het meisje richt zich net als elders vaak over haar hoofd heen tot de vaders en toekomstige echtgenoten, de gevers en nemers van dit uit te wisselen object. Alle mogelijke kwaliteiten, gebreken en risico's passeren de revue: van belang is vooral een goede reputatie, d.w.z. niet te vaak op feesten, niet te veel lachen, praten, dansen, fluiten, liefst timide gedrag, niet te geleerd en niet te veel zichtbaar voor de buitenwereld, zelfs niet aan het raam. Ze mag zich nooit 'aanbieden' – dat doet ze kennelijk al als ze een cadeautje aanneemt – en zeker niet achter een jongen aanlopen: 'Als het hooi het paard volgt, dan wil het gegeten zijn' (Nederland). Het beeld laat er geen twijfel over bestaan wie wie consumeert. Een zwijgzame, deugdzame maagd, ijverig en dienstbaar, lijkt het ideaal. Als ze mooi is, kan ze een goed huwelijk doen.

Er komt ook een financiële kant aan de orde: een jongen levert geld op, een meisje kost geld. Ze moet als ze trouwt een bruidsschat meenemen en die gaat af van het familiebezit. Anderzijds, een meisje dat niet trouwt, heeft weinig of geen maatschappelijke status. Een vader die te lang wacht met haar uit te huwelijken omdat hij op een betere partij hoopt, loopt het risico dat zijn dochter 'overschiet' en dat maakt niet alleen haar maar ook hem als vader belachelijk. Ze moet dus op tijd aan de man: 'Appels met Pasen en meisjes van dertig smaken niet meer' (Duitsland/Frankrijk/Luxemburg). Dat geldt voor jongens minder: 'Trouw je zoon als je wilt en je dochter als je kunt', zegt een veel voorkomend spreekwoord. Het meisje krijgt in alle talen te horen dat haar huwelijkswaarde maar tijdelijk is: 'Een dode en een dochter moeten vlug de deur uit' (Nederland).

De man wordt aangeraden goed uit zijn ogen te kijken en een meisje nooit om haar hand te vragen bij kaarslicht, en ook niet op zon- en feestdagen: 'Een maagd leer je kennen bij het deeg kneden en niet bij de reidans' (Denemarken).

Uiteraard krijg je de hele schoonfamilie op de koop toe – met alle bijbehorende vooroordelen (van beide partijen). De trouwdag heeft andere gevolgen voor de jongen dan voor het meisje: 'Jongens worden mensen, meisjes worden bruiden' (Duitsland). Wat is trouwen? vragen meisjes aan hun moeder, en het antwoord is in verschillende Europese talen: 'Spinnen, kinderen en berouwen.' Met andere woorden: 'Als de bruid is in de schuit, dan zijn de beloften uit' (Nederland).

Spreekwoorden vormen vooral voor de getrouwde vrouw een aaneenschakeling van geboden en verboden. Voor haar lijkt maar één werkelijkheid weggelegd: het huis, en één wezen waar alles om draait: de echtgenoot. Hij tobt heel wat af over haar. Mooi is even aantrekkelijk als gevaarlijk. Echtgenoten kunnen er zich zorgen over maken en worden veelvuldig gewaarschuwd: 'Wie een mooie vrouw heeft, heeft meer dan twee ogen nodig' (Engeland).

Over het geheel lijkt ze vooral ondeugden te hebben, al wordt ook geregeld onderscheid gemaakt tussen goede en slechte vrouwen, maar de goede soort is buitengewoon zeldzaam: 'Een verstandige vrouw is een onbetaalbare schat' (Griekenland).

Aan de spreekwoorden valt een onmiskenbare machtsstrijd af te lezen. De grootste angst van de man lijkt dat zijn vrouw in welk opzicht dan ook zijn meerdere zou zijn, of dat nu in rijkdom, kennis, intelligentie of wilskracht is. Zwijgzaam en volgzaam, dat is het beste: 'Een goede vrouw is zonder hoofd' (België/Nederland), d.w.z. houdt niet vast aan haar eigen ideeën en is niet eigenzinnig, koppig of grillig.

Meisjes worden meestal wat minder negatief voorgesteld dan vrouwen. Dat bevestigt ook Martine Ségalen (1975): op grond van een uitvoerig Frans onderzoek komt zij tot de conclusie dat de seksuele relatie die verandering in visie teweegbrengt (p. 82). Seks wordt kennelijk als zo bedreigend ervaren, dat het ergste alleen voorkomen kan worden door haar strakke regels op te leggen. Daarom hoort de vrouw in huis en op het erf; als ze zich daarbuiten begeeft, gaat het mis, dan zal ze 'verdolen' en zich laten verleiden. Ségalen (1975: 287) merkt op dat al sinds de Romeinen de Fransen zijn blijven herhalen dat vrouwen geen taken buitenshuis zouden moeten vervullen.

Om de vrouw niet op slechte gedachten te brengen is hard werken aan te bevelen: wassen, spinnen, bakken en schoonmaken horen bij haar spreekwoordelijke taken. Als huishouden haar lust en haar leven is, dan is zijn leven goed: 'Gelukkig de man die met een bij getrouwd is' (Duitsland). Anders, opgepast – ze kan van al dat werk sjagrijnig worden: 'Als vrouwen brood bakken en de was doen, hebben ze de duivel in hun lijf' (Duitsland/Nederland). Allerwegen wordt de man aangeraden zijn vrouw onder de duim te houden: de middelen variëren van woorden tot fysiek geweld.

Haar dood kan als een bevrijding ervaren worden, daar laten nogal wat spreekwoorden geen twijfel over bestaan. Je kunt er als man zelfs beter van worden (doordat er iets te erven valt). Een spreekwoord dat daartegen ingaat is ook nog niet echt positief: 'Een vrouw hebben is erg, haar verliezen nog erger' (Denemarken). Je hebt er nu eenmaal een nodig. Een tweede is dus ook goed, temeer daar zij weer een nieuwe bruidsschat meebrengt: 'Nieuwe vrouw, nieuw zilver,' zeggen de Fransen. De zei-spreuken formuleren het allemaal op kluchtige toon: 'Maak nooit gezwoeg van genoeg, zei de man toen hij het graf van zijn vrouw maar drie voet diep groef'

(Ierland). Van haar kant haalt ook de vrouw opgelucht adem: 'Dat ruimt op, zei Grietje toen haar man stierf' (Nederland). Het klinkt niet als een warme aanbeveling voor het huwelijk als hoeksteen van de samenleving.

De moeder van alle wetenschappen

Spreekwoorden geven inzicht in het huwelijk als spanningsveld van hiërarchische verhoudingen én van wederzijdse afhankelijkheid. Ze schrijven meer gedragsregels voor vrouwen voor dan voor mannen en dat betekent meer vrijheid voor mannen dan voor vrouwen. Zoals elders in de wereld blijkt ook in Europa het spreekwoord een overwegend mannelijk discours over maatschappelijke rolpatronen en relaties. Die boodschap is vaak ook doorgegeven aan zonen en dochters door moeders die er evenzeer eigener beweging in zijn meegegaan als dat zij de geboden van buitenaf opgelegd kregen. Op haar beurt heeft zo de volgende generatie die richtlijnen geheel of gedeeltelijk ook weer ingelijfd in haar 'werkelijkheid' (vgl. Kapteyn 1975). Of en hoe de lusten en de lasten verdeeld zijn is in dat discours de vraag niet. Veel spreekwoorden presenteren vrouwen zelf als lust- en lastobjecten.

Heeft het zin om zoveel ouderwets rolbevestigend materiaal te verzamelen en opnieuw onder de aandacht te brengen? Het antwoord is ja. Mannelijkheid en vrouwelijkheid zijn veranderlijke constructies. Veel van de invulling van die begrippen hangt af van de verwachtingen van vrouwen en mannen over de rol- en taakverdeling tussen de seksen. Die verwachtingen veranderen, zij het langzaam. Vanuit de geschiedenis zijn we als mannen en vrouwen behept met traditionele vanzelfsprekendheden. Om die te doorbreken moeten we ze (her)kennen en onder woorden brengen. Het herlezen van spreekwoorden kan duidelijk maken in hoeverre we persoonlijk en als samenleving ook nu nog voortborduren op woordeloos overgeleverde en voorgeleefde verhoudingen. Om te weten waar we heen willen, is het goed te weten waar we vandaan gekomen zijn. Moge de ervaring, deze Moeder van alle Wetenschappen, ons een begaanbare weg wijzen.

Noot over vertaling en presentatie

De spreekwoorden zijn zo letterlijk mogelijk vertaald. Waar nodig is een korte uitleg toegevoegd. Waar die uitleg een citaat is, wordt dat aangegeven. Voor elk spreekwoord worden alle landen en/of talen genoemd waarin ik het heb gevonden. Al met al staan in deze collectie ruim veertienhonderd Europese spreekwoorden over vrouwen. De index achterin geeft meer bronnen en vindplaatsen aan, omdat hetzelfde spreekwoord in veel verschillende collecties, landen en tijden werd aangetroffen, terwijl het soms ook uit verschillende mondelinge bronnen afkomstig was.

Deze kleine verzameling is een selectie. Er zijn uiteraard veel meer bronnen en veel meer spreekwoorden. Ik had nog jaren door kunnen gaan, maar dat was niet de opzet. Deze eerste inventarisatie brengt de belangrijkste spreekwoordbeelden over vrouwen in Europa in kaart. Ik heb zeker niet gestreefd naar een volledige verzameling. Dat zou niet alleen onbegonnen werk zijn, maar ook zo eindeloos veel varianten met dezelfde betekenis opleveren, dat de leesbaarheid verloren gegaan zou zijn.

De Europese gemeenschap kent meer talen dan landen. Waar dat nodig was heb ik naast het land de taal vermeld en in de andere gevallen alleen het land genoemd. De gebruikte afkortingen staan hieronder:

Landen:

Bel = België; Den = Denemarken; Du = Duitsland; Fra = Frankrijk; Eng = Engeland; Gri = Griekenland; Ier = Ierland; It = Italië; Lux = Luxemburg; Ned = Nederland; Port = Portugal; Spa = Spanje.

Andere afkortingen:

Cat = Catalaans; Fri = Fries; Lat = Latijn; Scho = Schots;
Mon = Monaco; Scand = Scandinavisch; Vla = Vlaams; Wa
= Waals; Wel = Welsh.

DEEL I. LEVENSFASEN

Ay my, wat hebbe

De maagden-

Het droevig floeren. (Ned/Vla)

17. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

18. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

19. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

20. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

21. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

22. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

23. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

24. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

25. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

26. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

27. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

28. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

29. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

30. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

31. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

32. Het kost zoveel aan goud te bewaren, zei de goochelaar.
(Ned)

1. Meisje

1. Maagdelijkheid, woorden en tijd komen niet weerom.
(Den)
2. Waar meisjes zijn, zijn geen spinnewebben. (Cat)
3. *a.* Men kan beter op een zak vlooiën passen dan op een dozijn jonge meisjes. (Den/Du/It/Ned)
b. Een meisje, een wijngaard en een bonenveld zijn moeilijk te bewaken. (Port)
4. Veel meisjes en een grote tuin verpesten de beste boerderij. (Du)
5. Een hondeneus en meisjesknieën zijn altijd koud. (Eng)
6. Als de peer rijp is, valt zij. (Du/Fra/Fri/Ned/Vla)
7. *a.* Appels met Pasen en meisjes van dertig smaken niet meer. (Du/Fra/Lux)
b. Verse groente en jonge meisjes moet je niet in de pekel zetten. (Fri)
c. Komkommers zijn van maagden-aard, zij dienen niet te lang bewaard. (Ned)
d. Meisjes en eieren moet je niet te lang bewaren. (Du/Lux)
8. Een jonge maagd brandt zich niet graag. (Vla)
9. Meisjes en glazen verkeren voortdurend in gevaar. (Du/Fra)
10. Veel meyskens sijn in grooten nood,

Ay my, wat hebbe ik pijn,
De maegdom weegt soo swaer als loodt,
Het droevig florecijn. (Ned/Vla)

11. Het kost zoveel om je eer te bewaren, zei de goede maagd.
(Ned)
12. Neem een maagd van twintig en een vriend van honderd.
(Ned)
13. Wie zijn meisje, zijn horloge of zijn pennemes uitleent,
krijgt ze verknoeid terug. (Ned)
14. Brecht is gestorven maagd,
omdat het haar niet is gevraagd. (Ned)
15. Maagden willen allemaal aan de man. (Den)
16. Maagdenzuchten zijn maar kluchten. (Ned)
17. Alle vlees moet gegeten, alle meisjes getrouwd. (Eng)
18. Een net meisje wordt een vieze vrouw. (Eng)
19. Meisjes moet je zien en niet horen. (Eng)
20. Meisjes moeten zachtjes lachen, zodat mannen ze niet
horen. (Eng)
21. Een meisje dat lacht, is al half genomen. (Eng)
22. Een meisje dat neemt, geeft zich helemaal. (It)
23. Lachende meisjes, hoeren of kletskousen. (Spa)
24. *a.* Meisjes die lachen en kippen die kraaien,
dat zijn geen fraaie. (Du/Scand/Eng)
b. Fluitende meisjes, kraaiende hennen, loeiende koeien,
zijn zelden de goeie. (Vla)

c. Drie dingen die Christus nooit bedoeld heeft: een meisje dat fluit, een hond die huult en een hen die kraait. (Ier)

25. Meisjes die fluiten,
krijgen jongens met duiten. (Ned)
26. Als meisjes fluiten, huult de heilige maagd. (Lux/Eng)
27. Meisje zoals haar geleerd, vlas zoals het gesponnen is. (Fra/Spa)
28. Listige meisjes hebben een nee dat ja zegt. (Eng/It)
29. a. Een meisje vaak gezien en een jurk vaak gedragen, worden versmaad en zijn uit de gratie. (Eng)
b. Te vaak op straat, het meisje is verloren. (Fra)
30. De mantel van het meisje doet de buurvrouwen mompelen. (Cat)
[= ze is op straat, wat niet zo hoort, of: ze zou onder die jas zwanger kunnen zijn]
31. Als naaktlopen mode was, droeg geen meisje een hemd. (Du)
32. Meisjes en goede ganzen gaan op tijd naar huis. (Lux)
33. Meisjes zijn het vroomst [ook: bidden het liefst] wanneer ze in de spiegel kijken. (Du)
34. Meisjes moeten gedwee zijn om getrouwd te raken. (Eng)
35. Als ze niet meer alles tegen hun moeder zeggen, moet je meisjes in de gaten houden. (Lux)
36. Haar en maagden zijn vaak nep. (Spa)
37. Als het meisje de deur open laat, krijgt de kat de schuld. (Eng)

38. Aan een meisje en een wijnstok zie je niets totdat ze hun rok optillen. (Spa)
39. Een handige meid richt eerst haar kont op en dan haar hoofd. (Spa)
40. Een meisje trekt meer dan een touw. (Spa)
41. Er zijn meer meisjes dan kerken. (Fri)
42. Op het ijs is alles gemeen, wie geen meid heeft die kiest er een. (Ned)
43. Een jonge vrouw en een molenrad,
daaraan ontbreekt gemeenlijk wat. (Ned)
44. Krijg ik geen kerel, ik laat me er een bakken, zei de meid. (Ned)
45. Alle meisjes zijn gek totdat ze getrouwd zijn. (Eng)
46. Een meisje is het puntje van de doorn, maar wie zich aan haar prikt, is verloren. (Spa)
47. Bij jonge meisjes en oude wijn verliest men zijn Latijn. (Lux)
48. Een rijke man is nooit te oud voor een meisje. (Fra)
49. a. Op een oude man dient een jong meisje gelegd. (Gri)
b. Een oude bok lust graag een groen blaadje. (Fri)
50. De Heer zij geprezen voor zijn genade, zei het meisje toen ze in de armen van de dominee lag. (Den)
51. Twee dingen kiest een meisje zelf, haar aardappels en haar minnaar. (Ned)
52. Je moet alles proberen, zei het meisje toen ze ging trouwen. (Den)

53. Een korte dans is gauw klaar, zei het meisje dat niet gevraagd was. (Den)
54. Wanneer het meisje gaat [trouwen], blijven de pijn en de smal geplooid kraag. (Spa)
55. Het ingetogen meisje doet het beste huwelijk. (Cat)
56. Als de vinger geringd is, is het meisje bezet. (Den)
57. Stenen en meisjes, [liefst] onbehaard. (Spa)
58. De laatste vrijer wint het meisje. (Ier)
59. Een paard dat wil stormen,
een boer die een vaan draagt
en een meisje dat wil trouwen,
zijn niet tegen te houden. (Ned)
60. Jongens worden mensen, meisjes worden bruiden. (Du)

II. Vrouw

1. Er zijn maar drie goede vrouwen geweest: de eerste is de wereld uitgelopen, de tweede is in de Rijn verzopen, de derde zoekt men nog. (Du)
2. Als een vrouw één voet uit het huis loopt, stapt ze honderd voeten uit haar eer. (Ned/Vla)
3. Een vrouw mag maar drie keer haar huis uit: als ze gedoopt, getrouwd en begraven wordt. (Eng)
4. *a.* Een goede vrouw en een goede kat blijven thuis. (Eng)
b. De vrouwen en de katten in huis; de mannen en de honden op straat. (Cat/Eng/Spa)
c. Man en hond doen de rond, vrouw en konijn horen thuis te zijn. (Ned/Vla)
5. De beste koetjes staan op stal,
de slechte vind je overal. (Du/Ned)
6. Vrouwen en ovens blijven thuis. (Du)
7. Gebroken benen en eerbare vrouwen moeten stoel en kamer houen. (Ned/Du/Port/Spa)
8. *a.* De vrouw en de kip, de hele dag thuis. (Spa)
b. Vrouwen ende hinnen, als sij te verre wtghaen so verdolen sij. (It/Ned/Port/Spa/Vla)
9. Vrouwen en schapen moeten vroeg thuisgebracht worden. (Port)

10. Ordentelijke vrouwen en ganzen gaan op tijd naar huis.
(Ned)
11. Een dame en een hazewindhond, in bed of in de mand.
(Spa)
12. De slechte vrouw, de kerkklok roept haar, de goede be-
vindt zich in huis. (Spa)
13. De vrouw die veel uitgaat, maakt van haar huis een mest-
hoop. (Cat/Spa)
14. Hazen vang je met je handen, gekken met lofprijzen,
vrouwen met goud. (Du)
15. Gierige vrouw, rijke vrouw. (It)
16. Niets is ondraaglijker dan een rijke vrouw. (Lat/It)
17. De vrouw, in de kerk een heilige; een engel op straat; een
geit op het land; een ekster thuis. (Spa)
[Varianten: Vrouwen zijn duivels in de keuken, apen in
bed (Eng);
Vrouwen zijn duivels in huis, uilen voor het raam, eksters
bij de deur (It).]
18. De vrouw heeft het uiterlijk van een engel, het hart van
een slang, het verstand van een ezel. (Du)
19. Zij die glimlacht bij de deur, scheldt in de keuken. (Ier)
20. Zij die kust in het openbaar, slaat vaak in huis. (Ier)
21. Menige vrouw is buiten een pauw en binnen een zeug.
(Den/Du)
22. Een vrouw die veel drinkt, betaalt laat voor wat ze drinkt.
(Spa/Port)

23. Een dronken vrouw, te schande verloren. (Ier)
24. Vrouw en wijn hebben hun venijn. (Fra/Spa)
25. Van vrouw en wijn krijgt de man een delirium. (Eng/It/Lat/Spa)
26. Wijn en vrouwen maken een wereld vol dwazen. (Du)
27. Een vrouw ken je aan haar lopen en drinken. (Eng)
28. Het spel, de vrouw, de wijn, verslijten de man lachend. (It)
29. Een jonge vrouw en oude wijn:
die zijn bekwaam tot vrolijk zijn. (Ned)
30. Vier dingen brengen een man buiten zichzelf: vrouwen,
tabak, kaarten en wijn. (Eng/It/Spa)
31. Er worden meer leugens verteld over wijn en sigaren dan
over wat dan ook – behalve over vrouwen en paarden.
(Eng)
32. Zes mannen geven een dokter minder te doen dan één
vrouw. (Spa)
33. Vrouwen zijn dertien maanden per jaar ziek. (It)
34. Wanneer het goed met vrouwen gaat, hebben ze toch
minstens last van migraine. (It)
35. Een huis zonder vrouw is een lantaarn zonder licht, een
schip zonder stuurwiel. (Den)
36. Een vrouw in huis is rijkdom; een vrouw met humor in
huis een zegen. (Ier)
37. De beste humor komt uit de keuken. (Ier)

38. Als je op zoek gaat naar een vrouw, laat dan je ogen thuis, maar neem je beide oren mee. (Ier)
39. De kuise vrouw heeft aan God genoeg. (Du/Spa)
40. De vrouw, niets erger en niets even goed. (Lat)
41. Een vrouwenraad is niet veel waard, maar wie haar veracht is niet wijzer dan een dwaas. (Spa)
42. Een wijze vrouw dient nergens toe. (It)
43. Vrouwen zijn zonder nadenken wijs, met nadenken dwaas. (It/Eng)
44. Een verstandige vrouw is een onbetaalbare schat. (Gri)
45. Geestige vrouwen zijn zoet gezelschap. (Eng)
46. Vrouwen hebben nooit gebrek aan tranen. (Du)
47. De vrouw lacht wanneer ze kan en huilt wanneer ze wil. (Eng/Fra/Lux/Port)
48. Een vrouw heeft verdriet, een vrouw heeft pijn, een vrouw is ziek, wanneer ze 't wil zijn. (Fra/It)
49. a. Vrouwentranen en hondegestrompel zijn niet echt. (Spa)
b. Tranen van vrouwen, 't hinken van honden en oostenwind duren geen drie dagen. (Ned)
50. Zomerregen en vrouwentranen drogen gauw op. (Cat/Fra/Fri)
51. Even erg om een vrouw te zien huilen als een gans blootsvoets te zien gaan. (Eng/Spa)
52. Vrouwen hebben drie soorten tranen, van verdriet, van ongeduld en van bedrog. (Ned)

53. De vrouwen hebben huilen en lachen in hetzelfde zakje.
(Du)
54. Vrouwen, priesters en kippen hebben nooit genoeg. (It)
55. Het kwaadste van de man is beter dan het beste van de vrouw. (Gri/Ned)
56. Geen vrouw bij de mannen, geen lont bij de hete kolen.
(Cat)
57. Drie streken hebben vrouwen: onbekommerd liegen, plassen waar ze willen, huilen zonder reden. (Spa)
58. Een man van stro is meer waard dan een vrouw van goud.
(It/Fra)
59. De vrouw en de sardien, klein. (Spa)
60. Een kleine vrouw, een grote ramp. (Spa)
61. Een klein huis, goedgevuld, een klein land goed bewerkt en een kleine vrouw van goede wil. (Eng)
62. Een heel klein vrouwtje, altijd beleefd. (Spa)
63. Drie dingen die klein het beste zijn: een bijenkorf, een schaap, een vrouw. (Ier)
64. Als je wilt trouwen, zoek dan een dunne en propere vrouw; vuil en dik wordt ze vanzelf. (Cat/Spa)
65. Was een vrouw zo klein als goed,
dan konden uit een erwtedop haar jurk en haar hoed. (It)
66. De vrouw is een meer, de man een rivier. (Lux)
67. Vrouwen zijn zo zoet als suiker, maar even geraffineerd.
(Lux)

68. Vrouwen en bruggen [ook: schepen/watermolens] kunnen altijd beter. (Eng/Ned)
69. Een vrouw moet je op maandag uitzoeken, niet op zondag. (Du/Eng)
70. Een goede vrouw is zonder hoofd. (Ned/Vla)
[= is niet eigenzinnig, heeft geen nukken en grillen: 'Zulk een vrouw werd veel afgebeeld zonder hoofd op uithangborden en zij heette dan *De goede vrouw*.']

III. Echtgenote

1. Huwelijk, gruwelijk. (Du/Ned)
2. Naalden en spelden, naalden en spelden,
Als een man trouwt, begint zijn ellende. (Eng)
3. Het celibaat is vrijheid, het huwelijk een ketting: kies,
mijn vogeltje, een van de twee. (Gri)
4. a. Wie trouwt krijgt een blok aan het been. (Fri)
b. De vrouw lijkt op een stropdas, eerst vind je haar
prachtig, dan heb je haar om je nek. (Lux)
5. Het huwelijk is als een palingfuik: wie erin zit wil eruit,
wie erbuiten is, wil erin. (Den)
6. a. Heb je een vrouw dan heb je oorlog. (Fra)
b. Wie een vrouw heeft, heeft een vijand. (Spa)
c. Houd van je man als van een vriend, vrees hem als een
vijand. (Cat)
7. Zoek nooit een vrouw voordat je een huis [Eng: en een
vuur] hebt om haar in te zetten. (Eng/Fra)
8. Geen bruiloft zonder vrouw. (Spa)
9. De hele week is van de bruidegom en de zondag van de
bruid. (Gri)
10. Het huwelijk werd gemaakt voor de man, maar de
vrouw werd gemaakt voor het huwelijk. (Eng)
11. Drie dingen waar een man niet zonder kan: een kat, een
haard en een vrouw. (Ier)

12. Een bedroefde bruid maakt een blijde vrouw. (Du/Eng/
Fra/Ned)
13. De parels die de bruid op haar huwelijksdag draagt, de
tranen die ze nog vergieten zal. (Spa)
14. Een bruidsjurk is weleens met rouwstof gevoerd. (Fri)
15. Bij de bruiloft eet de bruid het minst. (Cat)
16. Als de bruid is in de schuit,
dan zijn de beloften uit. (Ned)
17. De vrouw huilt voor het huwelijk, de man erna. (Lux)
18. Als de bruid is aan de man,
dan wil ik eran. (Fra/It/Ned/Spa)
[of: komen er schoonzonen an]
19. Der zaligen bruid valt regen in de schoot. (Ned/Du)
[= het is een goed voorteken als er regen op de schoot
van de bruid valt]
20. Zoveel regen op de trouwdag, zoveel slaag erna. (Eng)
21. Gelukkig de bruid op wie de zon schijnt, en het lijkt
waarop de regen regent. (Eng)
22. Griekse vrouwen tellen [hun leeftijd] vanaf hun trouw-
dag, niet vanaf hun geboortedag. (Gri)
23. De vrouw gaat trouwen,
de man zal rouwen [= ze wordt zijn dood]. (Spa)
24. Wie haastig trouwt, heeft ruim de tijd om er spijt van te
hebben. (Eng/Fra/It)
25. Wie vroeg trouwt, heeft er nog laat plezier van. (Fra)

26. Laat getrouwd, slecht getrouwd. (Fra/Spa)
27. *a.* Een jonge vrouw is een doodkist voor een oude man.
(Den)
b. Een jonge vrouw is voor de oude man het postpaard
naar zijn graf. (Du)
28. Te veel kleedsters verknoeien de bruidsjurk. (Eng)
29. De man trouwt wanneer hij wil, de vrouw wanneer ze
kan. (Spa)
30. Hand van de bank, het vlees is verkocht. (Ned)
[= Handen thuis, het is mijn vrouw.]
31. Zonder vrouwen leven, een moeilijke noot om te kra-
ken. (Lux)
32. Wie een jaar wel varen wilt, die neme een wijf. (Fra/
Vla)
33. De oorlog ingaan, de zee opvaren en trouwen is
niemand aan te raden. (Spa)
34. [Het huwelijk verandert een man zo, dat] de vrouw die
hem veranderde jammert dat hij helemaal de man niet is
met wie zij trouwde. (Ier)
35. De meeste Ieren hebben voor het leven dezelfde echt-
genote, maar zij is niet dezelfde vrouw. (Ier)
36. Een getrouwde vrouw heeft niets van zichzelf dan haar
trouwjurk en haar voile. (Eng)
37. Vrouwen trouwen – de schepselen, God zegene ze –
omdat ze te verlegen zijn om nee te zeggen. (Ier)
38. Het is mooi weer waar kop en schotel één zijn. (Eng)

39. De meloen en het huwelijk, een kwestie van geluk. (Cat/
Fra)
40. In het huwelijk moet men van weerszijden één oog toe-
doen. (Ned)
41. In het huwelijk moet de man twee ogen hebben en de
vrouw maar één. (Eng)
42. Man, kijk niet; vrouw wees blind. (Spa)
43. Een stomme vrouw en een dove man,
een huwelijk dat slagen kan. (Ier)
44. Blinde vrouw met stomme man, goed huishouden. (Du/
Lux)
45. Een vrouw die trouwt moet twee dingen hebben: de
snuit van een varken en de rug van een ezel. (It)
46. Die slapen onder één deken, die leren ook spreken met
één mond. (Ned)
47. Een vrouw met een zonnig gezicht is nooit nacht voor
haar man. (Fra)
48. Een vrouw zonder man is een vrouw zonder ziel. (Ned)
49. Een man zonder vrouw is een keuken zonder vuur, een
schip zonder kiel, een lichaam zonder ziel. (Ned)
50. Een man zonder vrouw,
een hemd zonder mouw. (Fri)
51. De vrouw is de zeep van de man. (Fra)
52. Weiger een vrouw met één fout en neem er een met twee.
(Eng)

53. Op een na het beste van geen vrouw is een goede vrouw.
(Ier/Scho)
54. Een ieder eerlijk man is prins in zijn gezin,
En wie hij vrouwe noemt die is er koningin. (Ned)
55. Het beste stuk van het huisbedrijf,
dat is een goed en handzaam wijf. (Fri/Ned)
56. Die zijn vrouw suikert, zal een zoete vrouw vinden.
(Ned)
57. Indien de man is heus en zoet,
vergeet de vrouw haar eigen bloed. (Ned)
58. Het goed verzorgde schaap maakt een jas van zijn staart.
(Spa)
59. Trouwen, trouwen, en wie beheert het huis? (Spa)
60. De vrouw is zelden goed, maar de goede is een kroon
waard. (Fra/Lat)
61. Ze is een goede vrouw, maar ze heeft haar laarzen nog
niet uit. (Ier)
62. Vrouwen zijn schoenen; als je ze lang draagt worden ze
pantoffels. (Du)
63. Wee hem die de raad van zijn goede vrouw niet opvolgt.
(Ier)
64. Wie zijn vrouw (niet) gelooft, zal daar spijt van krijgen.
(Fra)
65. Een slechte vrouw neemt van iedereen raad aan behalve
van haar eigen man. (Ier)
66. Het grootste ongeluk of geluk van de man is een vrouw.
(Du/Eng/Fra/Gri)

67. Is ze slecht getrouwd dan wijdt ze zich aan God, is ze goed getrouwd, dan heeft ze hem niet nodig. (Spa)
68. Een goede vrouw bidt maar één onzevader. (Den)
69. Een goede vrouw maakt van een tachtiger een veertiger, een slechte van een veertiger een tachtiger. (Du)
70. Met een goede vrouw kan je ieder kwaad aan. (Du/Gri/Spa)
71. Laat me je vrouw zien en ik zal je zeggen wat voor man ze heeft. (Cat/Eng/Fra/Ier/Spa)
72. Aan tafel en in bed is de rechterkant voor de man. (Cat/Fra)
73. Je vrouw en de saus aan je lans-hand [= rechterhand]. (Spa)
74. Een man kan de schouder van zijn vrouw gebruiken om op te huilen. (Ier)
75. De man die de rand van het altaar kust, kust niet altijd zijn eigen vrouw. (Ier)
76. De vrede in het huishouden is de beste geldkoffer. (Ned)
77. Een tevreden man, een zegen voor de vrouw. (Gri)
78. Een kreunend paard en een steunende vrouw laten hun meester zelden in de steek. (Eng)
79. Wie geen vrouw heeft, kleedt haar goed; wie geen kind heeft, goed opvoedt. (Eng/It)
80. De vrouw van een handwerksman is een halve dame. (Cat/Fra)

81. De vrouw bouwt het huis
of breekt het in gruis. (Ned/Vla)
82. Er is maar één slechte [ook: goede] vrouw in de wereld
en ieder denkt dat hij die heeft. (Den/Eng)
83. Een schaamteloze vrouw maakt dat het hoofd van haar
man in het oog springt in de menigte. (Ier)
84. Een slechte vrouw die haar man geen roes vergeeft. (Den)
85. Een kroegloper en een vrouw die uithuizig is,
hun huis wordt een hel en hun leven gaat mis. (Fri/Ier)
86. Een slechte vrouw ziet liever haar mans hiel dan zijn
teen huiswaarts gericht. (Den)
87. Een slechte vrouw, een voortdurende kwelling. (Du/
Fra/It/Spa)
88. Beter goed gehangen dan slecht getrouwd. (Den)
89. a. Een grote bruidsschat is een bed vol braamstruiken.
(Eng)
b. Trouw je geld, de vrouw overleeft je. (Ier)
90. Nieuwe vrouw, nieuw zilver. (Fra)
91. a. Wie trouwt het velletje om het gelletje,
verliest het gelletje en houdt het velletje. (Ned)
b. Wie een knorrepot trouwt om zijn spaarpot,
verliest de spaarpot en houdt de knorrepot. (Fri)
92. Een aardige vrouw en een achterdeur, een rijke man
wordt arm daardoor. (Eng/It)
93. Een vinnige vrouw is een muur om het huis. (Lux)
94. Het grootste geluk voor iedere man
is een vrouw die sparen kan. (Lux/Ned)

95. Een jonge vrouw, nieuw brood en groen hout richten een huis te gronde. (Vla)
96. Een verloofde – melk,
een bruid – boter,
een echtgenote – kaas. (Lux)
97. De eerste vrouw, het huwelijk;
de tweede, vriendschap;
de derde, een schurkenstreek. (Spa)
98. De eerste vrouw is een schoen,
de tweede een gewaad,
de derde een hoed. (Gri)
99. Knik niet naar een getrouwde vrouw. (Spa)
100. Wie met een getrouwde vrouw aanpapt, verpandt zijn leven. (Spa)
101. De getrouwde [goede] vrouw is tevreden met haar man.
(Du/Lat/Spa)
102. Iemands vrouw kussen of zijn mes afvegen, twee on-
dankbare bezigheden. (Eng)
103. a. Een vrouw en een kruiwagen worden niet uitgeleend.
(Lux)
b. Paard, vrouw en zwaard worden niet uitgeleend.
(Eng/Fri/Port)
104. Over wie van zijn eerste vrouw scheidt, huilt het altaar
hete tranen. (Du)
105. Een echtgenote levert twee goede dagen op: haar trouw-
dag en de dag van haar dood. (Eng)
106. Rouw over je dode vrouw duurt tot bij de deur. (Cat/
Fra/It)

107. Wie zijn wijf verliest en vijf geldstukken, jammer van het geld. (Eng/It/Ned)
108. Beter een vrouw te begraven dan haar te huwen. (Gri)
109. Wie God wil helpen, diens vrouw sterft. (Fra)
110. Goede vrouwen zijn begraven vrouwen. (Spa)
111. Dode vrouw, geld in het laatje. (Cat/Eng/Fra)
112. Je dode gans geeft eten, je dode vrouw een hemel op aarde. (Spa)
113. De dood van vrouwen en het leven van schapen maakt mannen rijk. (Eng)
114. Wiens vrouwen goed sterven en wiens bijen goed zwermen, die wordt snel rijk. (Du)
115. Vrouwen zijn een vierdaagse koorts, waarvan slechts de dood je verlost. (Du)
116. Een vrouw hebben is erg, haar verliezen nog erger. (Den)
117. Maak nooit gezwoeg van genoeg, zei de man toen hij het graf van zijn vrouw maar drie voet diep groef. (Ier)
118. Alle beetjes helpen, zei de schipper, en smeed zijn vrouw overboord. (Fri/Ned)
119. Ieder voor zich en God voor ons allen, zei de boer, en hij zag zijn wijf verzuipen zonder een hand uit te steken. (Ned)
120. Een feest waar niks kapot gaat is knudde, zei de vrouw toen haar man zijn nek brak. (Den)

121. Het valt mee, zei de boer, mijn vrouw breekt haar nek.
(Fri)
122. Dat ruimt op, zei Grietje toen haar man stierf. (Ned)
123. Trouw met een bergvrouw en je trouwt met de berg.
(Ier)
124. Trouw bij voorkeur met een vrouw uit de buurt. (Gri)
125. Dominees hebben een kwaad wijf en een hoop kinderen.
(Ned)
126. Een diefs wijf lacht niet altoos. (Vla)
127. Een grap is een grap, zei de boer, en hij kietelde zijn
vrouw met de hooivork. (Fri)
128. Dek ze, dek ze, zei de man tegen zijn vrouw; wel,
waarom zou ik ze dekken, ik heb ze niet gestolen, zei ze,
en ze zat met de rok op haar knieën. (Ned)
129. Heet op heet, zei de smid, en zette zijn vrouw met haar
blote billen op de kachel. (Fri)
130. In de man wijsheid, in de vrouw zachtheid. (Eng)
131. De man maakt de vrouw en de vrouw maakt de man.
(Cat/Fra)
132. De kip vliegt niet ver, tenzij de haan met haar meevliegt.
(Den)
133. Vrouwen en duiven klagen, maar keren altijd naar hun
nest terug. (Spa)
134. Als de man zijn vrouw toedrinkt, kan alles goed zijn,
Als de vrouw haar man toedrinkt, is alles goed. (Eng)

iv. Moeder

1. Alle moeders in de wereld zijn gelijk. (It)
2. Wie een moeder heeft, heeft een vriendin. (Cat)
3. Moeder, zeker; vader, misschien. (Cat)
4. Er zijn er weinig als je vader, niemand als je moeder. (Den)
5. Van alle parfums ruikt de moeder het beste. (Gri)
6. De schoonheid van de moeder zit in haar hart. (Ier)
7. Moederliefde wordt nooit oud. (Du/Ned)
8. Liefde van je moeder, hulp van je echtgenote. (It)
9. Geef je liefde aan je vrouw en je geheim aan je moeder. (Ier)
10. Een slechte echtgenoot is soms een goede vader, een slechte echtgenote nooit een goede moeder. (Spa)
11. a. Wanneer je over vrouwen praat, denk dan aan je moeder. (Spa)
b. Wie kwaad spreekt van vrouwen, weet niet wie zijn moeder was. (Den)
12. Praat met geen andere vrouw dan je moeder, want vrouwenschade is veelvoudig. (Gri)
13. a. Al is een moederhand arm, zij dekt warm. (Ned)

- b. Een arme moeder koestert warmer dan een rijke vader.
(Fri)
14. a. Zo moeder, zo dochter. (Den/Du/Eng/Fra/Ned)
b. Een zachtaardige moeder maakt een schurftige dochter. (Du/Eng/Fra/Ier/It/Ned/Spa)
c. Vlugge moeders, trage dochters. (Eng/Ned/Port/Scho)
15. De zwarte hen legt witte eiers, maar een vuile moeder kweekt zelden reine dochters. (Ned)
16. Het zotste dat men vindt, is een moeder met haar eerste kind. (Ned)
17. Kinderen zijn moeders beste speelgoed. (Den)
18. a. Elk eendje is een zwaan in de ogen van zijn moeder. (Lux)
b. Elke vrouw vindt haar kind een pauw. (Du)
c. De raaf denk altijd dat haar raafjes het witst zijn. (Den)
19. Ook de mestkever lijkt mooi in de ogen van zijn moeder. (It)
20. Iedere moeder denkt dat op haar eigen kind de zon opgaat. (Ier)
21. Het kind volgt de baarmoeder. (Eng)
22. Op moeders schoot worden kinderen groot. (Du)
23. Alle takken van de boom lijken op elkaar als moeder en dochter. (It)
24. Een slechte boom geeft geen goede appels. (Den)
25. Moedersliefjes maken melkmuilhelden. (Eng)

26. Een hoer de moeder en een hoer de dochter en een hoer de deken die ze bedekt. (Spa)
27. Een ondeugend kind moet je ruw wiegen. (Den)
28. De moeder zegt het. (Ned)
29. De goede moeder zegt niet: Wil je? [maar geeft]. (Eng/Fra)
30. Een ons moeder weegt [evenveel als] een ton priester. (Spa)
31. Sommigen zien aan de wieg dat het kind moet plassen. (Den)
32. Wie het kind de neus snuit, kust de moeder op de wang. (Cat/Du/Spa)
33. Wie het kind bij de hand neemt, neemt de moeder bij het hart. (Den)
34. Als je van de moeder houdt, houd je van haar kroost. (Ier)
35. a. Wie de dochter wil hebben, legt het met de moeder aan. (Den/Du/Eng/Fra/Fri/It/Ned/Spa)
b. Aan de moeder schenk ik,
aan de dochter denk ik. (Du)
36. a. Als je een vrouw kiest, kijk dan eerst naar de moeder. (Den)
b. Kies uit een goede wijngaard je druiven en van een goede moeder de dochter. (It)
37. Wie de appel wil, trekt een tak naar beneden,
wie de dochter wil, liefkoost de moeder. (Du)
38. Wie me de moeder niet wil geven, geeft me de dochter. (It)

39. De een heeft zin in de moeder, de ander in de dochter, en zo geraken zij beiden aan de man. (Ned)
40. In Spanje is moederschap niet genoeg. (Spa)
41. Wat de zeug doet, moeten de biggen ontgelden. (Ned)
42. Moeders boosheid duurt nooit lang. (Fri)
43. Je kunt zorgen niet wegen, maar menig moeder heeft een zwaar hart. (Ier)
44. Erger dan een treurende moeder is een moedermoorenaar. (Ier)
45. Lieve God, geef het kind niet wat de moeder denkt dat hem overkomt. (Gri)
46. Niets zo treurig als een moeder zonder haar kinderen. (Ier)
47. Een moeder kan voorzien in de noden van twaalf kinderen, maar andersom niet. (Lux)
48. Schreiende kinderen maken zingende moeders, zingende kinderen maken schreiende moeders. (Ned/Vla)
49. Moeders leren kinderen spreken, kinderen leren moeders zwijgen. (Ned)
50. a. Kleine kinderen, kleine zorgen, grote kinderen, grote zorgen. (Du/Fra/It/Ned)
b. Kleine kinderen hoofdpijn, grote kinderen, hartepijn. (Ned)
51. Moeder dat is martelaar. (It)
52. Het land dat een man kent is zijn moeder. (Spa)

53. De oude moeder en het gehavende hemd zijn niet eerloos.
(Spa)
54. Houd de boom in ere die je schaduw geeft. (Fri)
55. Een rijk kind zit vaak op de schoot van een arme moeder.
(Den)
56. Een moederhart kan niet liegen. (Ned)
57. Wie een moeder heeft, eet koek. (Cat)
58. Een moeder weet hoe ze een broodje moet bakken, als ze
maar meel heeft. (Gri)
59. Waar kun je beter zijn dan in je moeders keuken? (Vla)
60. Wie moeder kan zeggen, heeft de mond vol. (Cat)
61. Geen pap als bij moeder thuis. (Eng)
62. *a.* De beste vriendin van een jongen is zijn moeder,
totdat een meisje zijn beste vriendin is. (Ier)
b. De beste vriendin van een jongen is zijn moeder
en geen band sterker dan haar schorteband. (Ier)
63. Elk zijn plezier, zei de jongen en hij had zijn moeder aan
een touw. (Fri)
64. Een kind dat zijn moeder verloren heeft, zijn zegen ligt
achter hem. (Eng)
65. Een moeder begrijpt de taal van haar kind dat stom is.
(Lux/Spa)
66. Wat de kinderen pijn doet, gaat de vader door de pink, de
moeder door haar hele lijf. (Du)
67. Dichters schrijven over moeders, aannemers over vaders.
(Ier)

68. Moeders houden van dochters, maar veel meer nog van zonen. (Du)

69. Een vrouw is geen moeder totdat zij een zoon heeft; een man geen vader totdat hij een dochter heeft. (Ier)

70. Als de kinderen groot worden, wordt de moeder oud. (Du)

71. Moedertrouw, elke dag opnieuw. (Du)

72. Een goede moeder verwarmt over het graf heen. (Lux)

v. Dochter

1. Een dochter, een wonder. (Spa)
2. Wie maar één dochter heeft, maakt van haar een wonder.
(Fra)
3. Een hele nacht weeën en dan nog maar een dochter. (Spa)
4. De gelukkige man heeft een dochter als eerstgeborene.
(Spa)
5. a. Het huis dat God wil verrijken, geeft hij dochters
voordat hij zonen geeft. (Cat/Fr)
b. Veel zonen, veel zegen van God, veel dochters, veel
onheil. (Du)
6. Geen man droeg ooit een das zo warm als de arm van zijn
dochter om zijn nek. (Ier)
7. De dochter gaat haar moeders gang
en dat haar hele leven lang. (Ned)
8. a. De dochter gaat graag in haar moeders hemd. (Den)
b. Als moeders hemd de dochter past, wil ze er ook een
broek over [of: ziet men dat ze dezelfde gang heeft].
(Ned)
9. De zoon gelijkt de vader veel,
De dochter volgt de moeder heel. (Ned)
10. De zorgeloze moedersdochter wordt een slechte vrouw.
(Ier)

11. Een diamant van een dochter wordt een glas van een vrouw. (Ned)
12. *a.* Eén dochter, een goed meisje,
twee dochters, genoeg meisjes,
drie dochters, te veel meisjes,
vier dochters en een moeder,
vijf duivels tegen één vader. (Cat/Fra)
b. Drie dochters en een moeder, vier plagen voor de vader. (Spa)
13. Een huis vol dochters is een kelder vol zuur bier. (Ned/Du)
14. Wie dochters heeft, heeft brood;
Wie zonen heeft, gaat bedelen. (Cat/Fra)
15. *a.* Meisjes zijn als paarden, als je ze niet jong weggeeft,
verliezen ze hun geluk. (It)
b. Eet vis vers en breng je dochter jong aan de man. (Den/Spa)
c. Dochters en dode vis kun je niet bewaren. (Eng/Scho/Spa)
16. Een dode en een dochter [bruid] moeten vlug de deur uit. (Ned)
17. Dochters, wijngaarden en tuinen, bescherm ze tegen de buren. (It)
18. Dochters zijn gemakkelijk op te voeden, maar moeilijk uit te huwen. (Du)
19. *a.* Wie dochters heeft, is steeds herder. (Fr/Ned)
b. Dwaze huwbare dochters, lastige kudde [om te hoe-den]. (Fra)
20. De dochter is er alleen maar om vreemde huizen te verrijken. (Fra)

21. Twee dochters en een achterdeur zijn drie enorme dieven.
(Scho)
22. Wil je je dochter leren kennen, zie haar in gezelschap.
(Port)
23. Een huwbare dochter die zwijgt, zegt veel over zichzelf.
(Gri)
24. Dochters moeten wel gezien, maar niet gehoord worden.
(Ned)
25. Dochters tot 25 kiezen; na 25 zijn ze voor wie wil. (Cat)
26. *a.* Uit één varken kun je geen twee ruggen snijden. (Ned)
b. Met één dochter kun je geen twee schoonzonen krijgen.
(Cat/Fra)
27. Trouw je zoon als je wilt, je dochter als je kunt. (Den/
Cat/Fra/Eng)
28. *a.* De zoon van de buurvrouw, laat hem trouwen met je
dochter. (Spa)
b. Heb je een vrijgezelle dochter, laat haar niet aan de
vreemde [of: in den vreemden]. (Spa)
29. Veeg de neus af van je buurmans zoon en laat hem trouwen met je dochter. (Spa)
30. Koop de koe van je buurman en trouw met zijn dochter.
(Den)
31. Ik heb haar genezen van het in de heg liggen, zei de goede
man, toen hij zijn dochter had uitgehuwelijkt. (Eng)
32. Moeder, laat me trouwen, trouwen, anders neemt de
meeuw me mee. (Spa)
33. Trouw je dochters op tijd, anders trouwen ze zelf. (Eng)

34. Koop nooit een voermans ezel, trouw nooit een caféhouders dochter. (Sp)
35. Wie dochters heeft om uit te huwelijken, laat hij ze zijde te spinnen geven. (Spa)
36. Een verloofde dochter is een overgedragen dochter. (Spa)
37. Een getrouwde dochter is een vervreemde dochter. (Spa)
38. Een dochter pas getrouwd, een dochter niet goed snik. (Spa)
39. De dochter getrouwd, honderd schoonzonen aan de deur om haar te vragen [= als het te laat is]. (Spa)
40. Een onkuise dochter wordt echtgenote noch weduwe. (Spa)
41. Het angelus geklonken, de dochter binnenshuis. (Cat/Fra)
42. Bij een goede partij voor je dochter, wacht niet tot haar vader van de markt terugkomt. (Spa)
43. De toiletten van de dochters verslinden de oogst. (Cat)
44. Veel Iers bezit werd verrijkt door het kant van een dochters onderrok. (Ier)
45. Wat niet gezien mag worden, moet de dochter bedekken. (Spa)
46. De moeder had haar dochter niet in de oven gezocht, als ze daar zelf niet eerst was geweest. (Ier)
47. Hoe kan de appel anders dan de appelboom? (Ier)
48. Die zijne merrie laat drinken bij alle beesten,

- 13 Die zijne dochter laat gaan tot alle veesten,
Heeft binnen 't jaar dit ongeval:
Een hoer in huis, een guil in stal. (Vla)
14 [guil = oude knol]

49. Domineesdochteren mogen overal komen. (Ned)

50. Je zoon is je zoon vandaag, maar je dochter is je dochter
voor altijd. (Ier)

51. Het kalf behoort aan de eigenaar van de koe. (Ier)

52. Eén dochter en de erfenis, voor de ouderdom. (Spa)

vi. Stiefmoeder

1. Stief is niet lief. (Ned)
2. Een stiefmoeder is voor een kind als zout in zere ogen.
(Den)
3. Bijna raak, zei de jongen, hij gooide een steen naar de hond,
tegen de schenen van zijn stiefmoeder. (Den/Fri/Ned)
4. Pas op voor een stiefmoeder: de naam alleen al. (Eng)
5. Stiefmoeder, scheldwoord. (Spa)
6. Wie de moeder niet volgt, moet de stiefmoeder volgen.
(Den/Du/Eng)
7. Wie niet gehoorzaamt aan zijn moeder, zal gehoorzamen
aan zijn stiefmoeder. (Eng)
8. Wie de goede moeder niet gelooft, zal aan de boze
stiefmoeder geloven. (Du)
9. Moeders zijn altijd moeders, stiefmoeders altijd stiefmoeders.
(Lat/It)
10. Een ongewassen kind is het beste bewijs van een boze
stiefmoeder. (Du)
11. Een weduwnaar vindt gemakkelijk een vrouw, maar we-
zen vinden moeilijk een moeder. (Du)
12. Wie een stiefmoeder krijgt, krijgt ook een stiefvader.
(Den/Du/Ned)

13. Zeven nachten is sneeuw een moeder voor de aarde,
daarna een stiefmoeder. (It)
14. Stiefmoeder en stiefdochter maken altijd ruzie. (Spa)
15. Een stiefmoeder, niet van was, niet van deeg. (Spa)
16. Stiefmoeder, bitse moeder. (Spa)
17. Beter de stok van je moeder, dan brood en boter van je
stiefmoeder. (Du/Scand)
18. De roede van de moeder is van wol; die van de stiefmoe-
der is bloedig. (Du/Scand)
19. De stiefmoeder is de jasvoering van de duivel. (Du)
20. Wie een stiefmoeder heeft, heeft de duivel in de haard.
(Fra)
21. De tegenspoed is onze moeder, de voorspoed onze
stiefmoeder. (Ned)
22. Sluit het kind van een ander in je boezem en hij kruipt bij
je elleboog weer naar buiten. (Eng)
23. Menig eerlijk man werd bedrogen door een bittere
stiefmoeder. (Ier)
24. Wie een stiefmoeder heeft,
mag rouwen zolang hij leeft. (Ned)

vii. Schoonmoeder

1. *a.* De knorrende schoonmoeder vergeet dat ze ooit bruid was. (Gri)
b. De schoonmoeder herinnert zich niet dat zij schoondochter was. (Cat/Eng/Fra/Port/Spa)
2. Schoonmoeder en schoondochter, storm en hagelbui. (It/Eng)
3. Goed getrouwd is zij die geen schoonmoeder of schoonzuster heeft. (Spa/Eng)
4. *a.* De liefde van de schoonzoon is was zonder as. (Cat/Fra)
[= as werd vroeger als wasmiddel gebruikt]
b. De liefde van de schoonzoon is zo warm als as. (Fra)
c. De liefde van de schoonzoon is zo warm als winterzon. (Fra)
5. De schoonmoeder die van suiker werd gemaakt, smaakt nog bitter. (Cat/Fra/Gri)
6. Schoonmoeders zijn als wortelen: ze zijn allemaal bitter, de een iets meer, de ander iets minder. (It)
7. Schoonmoeder, schoondochter en slechte wijn, zijn slecht te verteren groenten. (Cat)
8. Het gezeur van de schoonmoeder is een ondraaglijk kwaad. (Gri)
9. Ik zeg het tegen jou, dochter, opdat jij het hoort, schoondochter. (It)

10. Ik zeg het de schoonmoeder, opdat de bruid het hoort.
(Gri)
11. Hoor me, schoonmoeder, begrijp me, schoondochter.
(It)
12. Schoonmoeder en schoondochter, hond en kat. (It)
13. Bid tot je schoonmoeder en laat de pot sudderen. (Spa)
14. Het vat vol en de schoonmoeder dronken. (Spa)
15. Hoe meer de schoonmoeder drinkt, des te vriendelijker groet zij ons. (Gri)
16. Wie prijst de bruidegom? De schoonmoeder die een wind laat. (Gri)
17. *a.* Of ze nu van modder zijn of van meel, schoonzuster en schoonmoeder zijn nooit goed. (Spa)
b. Schoonmoeder is niet van goede suiker, schoonzuster noch van deeg noch van meel. (Spa)
18. Van de schoonmoeder houden is vleien van de vrouwtjeskat. (Spa)
19. *a.* De schoonmoeder is goed, maar beter als de aarde haar bedekt. (Cat)
b. De beste schoonmoeder is dood en begraven. (Spa)
c. De beste schoonmoeder ligt op de ganzeweide. (Du)
20. Een boze schoonmoeder is de binnenvoering [in de jas] van de duivel. (Du)
21. *a.* Mans moer is de duivel over de vloer. (Du/Fra/Ned)
b. De moeder van de vrouw is de duivel van de man. (Du)
c. De moeder van de man is de vrouw van de duivel. (Fra)
22. Een schoonmoeder in huis drijft de vrede naar buiten.
(Du)

23. Geen kwaad is kwalijker dan een schoonmoeder. (Gri)
24. Liever een bitse dochter dan een milde schoondochter.
(Den)
25. Schoonmoeder meent het niet goed met schoondochter,
tenzij er zeven dorpen tussen hen liggen. (Den)
26. Schoonmoeder tegenover schoondochter verpest het al
bij de deur. (Spa)
27. Zelfs de knapste schoondochter kan geen rijst koken zon-
der korrels. (Den)
28. De dochter dood, de schoonzoon kwijt. (Fra)
29. Er is één goede schoonmoeder geweest, maar de wolf
heeft haar opgegeten. (Fra)
30. Schoondochter en schoonmoeder, je kunt ze samen laten
koken, maar zacht zal het nooit worden. (Fra)

VIII. Weduwe

1. Aan weduwen ende weesen wilt elck tooghen en teesen.
(Ned)
2. Wie de weduwe in bed krijgt, krijgt de dode man in huis.
(Den)
3. Beter weduwe met opgeheven hoofd dan een slecht huwelijk. (Gri)
4. Vrouw te wezen, dat gaat, zei Anneke, maar weduwe blijven is mij te machtig. (Ned)
5. Een weduwe die niet slaapt wil trouwen. (Spa)
6. Een weeuwte in de rouw of een besnot meisje vrijt best.
(Ned)
7. De jurk van een weduwe toont het verleden, haar tranen bewenen het heden, haar hart gaat op zoek naar de toekomst. (Du/It)
8. *a.* De rijke weduwe huilt met één oog en knipoogt met het andere. (Spa)
b. Tranen van een rijke weduwe drogen vlug op. (Den/Spa)
9. Weinig vrouwen worden grijs omdat hun man sterft.
(Den)
10. Een mollige weduwe moet trouwen, begraven worden of opgesloten in een klooster. (Spa)

11. De weduwe interesseert zich voor elke partij. (Cat/Fra)
12. Wie lang weduwe is, trouwt met schaamte. (Eng)
13. a. Het is gevaarlijk een weduwe te trouwen, want ze heeft haar berijder afgeworpen. (Eng)
b. Een merrie zonder berijder vindt de wei wel. (Spa)
14. Als de man begraven is, maakt de vrouw zich mooi. (It)
15. Een vrouw die een echtgenoot begraaft, vindt het niet erg er nog een te begraven. (Fra)
16. De weduwe huilt om de dode en denkt aan de levende. (It)
17. De weduwe huilt en de anderen lachen bij de bruiloft. (Fra)
18. Een zwarte band en een sluier bevrijden een ziel niet van verdriet. (Spa)
19. Trouw nooit met een weduwe tenzij haar echtgenoot werd opgehangen. (Eng)
20. Wie een weduwe trouwt met drie dochters, trouwt met vier dieven. (Eng)
21. Een weduwe vindt haar laatste kind schoon genoeg. (Ned)
22. Weduwenkinderen komen goed terecht. (Eng)
23. Meisjes en weduwen zijn moeilijk vee om te hoeden. (Spa)
24. Het weduwenkleed is lang en elk trapt erop. (Ned)
25. De vrijsters hebben een zin, maar de weduwen hebben de drommel in. (Ned)
26. Weduwen dragen de duivel op de rug. (It)

27. Een weduwe is een lage schutting waar iedereen overheen springt. (Du)
28. Laat sterven wie wil, als mijn vrouw maar geen weduwe wordt. (Fri)
29. Wat betekent de wereld voor een man als zijn vrouw weduwe wordt. (Ier)
30. Een weduwe trouwen is dubbele last. (It)
31. Drie leuke dingen: een jong katje, een klein geitje en een jonge weduwe. (Ier)
32. Jonge weduwen zijn als groen hout: het brandt aan de ene kant, terwijl er water uitloopt aan de andere kant. (Den)
33. Wie een weduwe krijgt, krijgt een tafel en banken, en veel te bedenken. (Den)
34. De weduwe die hertrouwt, wordt niet geacht. (Fra)
35. Een weduwnaar met een weduwe laten trouwen, is het twee personen naar de zin maken. (Fra)

ix. Grootmoeder

1. God kan niet overal zijn, daarom heeft hij grootmoeders geschapen. (Ned)
2. Wiens grootmoeder heksen kan, heeft een goed leven. (Du)
3. Ouderen gaan voor, zei de duivel, en hij gooide zijn grootmoeder van de trap. (Du)
4. Als de duivel doodgaat, eet grootmoeder nog brood met kaas. (Du)
5. Een man kan niet met zijn grootmoeder trouwen. (Eng)
6. Niets is liever dan een kindskind. (Du)
7. Lang slapen mag best, zei grootmoeder, als jullie maar wakker zijn. (Fri)
8. Liefde van grootmoeders maakt kleinkinderen ondeugend. (Fra/Cat)
9. Grootmoeders vermaning maakt geen indruk. (Eng)
10. [Zeggen ze:] 'Onze moeder is de bruid', dat gaat nog, maar 'Onze grootmoeder is de bruid' wordt te gek. (Du)
11. Zelfs de duivel zijn grootmoeder was een aardig kind toen ze jong was. (Du)
12. Oude grootmoedertjes hebben oude spaarduitjes. (Du)

13. Grootvaders slaapmuts heeft op grootmoeders bed gelegen. (Du)
 [= om aan te geven dat er verre familiebanden bestaan die moeilijk zijn na te trekken.]

x. Oude vrouw

1. Een oude vrouw die knabbelt vindt haar tandje. (Gri)
2. Vroeger kraaiden de hanen, nu gapen ze, zei het oude vrouwtje toen ze doof was geworden. (Fri)
3. Regen uit het noordoosten en het kijven van oude wijven houdt drie dagen aan. (Fri)
4. Sla jonge vrouwen met het rietje en oude vrouwen met de knuppel. (Gri)
5. Nood doet oude vrouwen draven. (Ier/Ned/Fra/Du/Spa)
6. Al is een vrouw nog zo oud, als ze vlam vat zal ze springen. (Den/Eng)
7. Er zit een taaie zenuw in de hiel van een oude vrouw. (Eng)
8. De oude vrouw heeft haar schapen geschoren en danst met haar lammetjes. (Gr)
9. *a.* Een oude vrouw die danst, werpt veel stof op. (Den/Du/Spa)
b. Een oude vrouw die [in haar handen] klapt, werpt een grote stofwolk op. (Gri)
10. *a.* Het is geen kinderspel, wanneer een oud wijf danst. (Den/Ned)
b. De dans van oude vrouwen duurt niet lang. (Du)
c. Als een oude vrouw danst, geeft ze de dood toegang tot haar erf. (Du)

11. Oudevrouwenvrolijkheid is de dood zijn jubeltijd. (Du)
12. Schaatsenrijden maakt dorstig, zei de oude vrouw en ze stond met één voet op het ijs. (Fri)
13. De jeugd wil eruit, zei Besje en ze reed op een bezemstok. (Ned)
14. De oude vrouw heeft zich aan de pap gebrand en blaast zelfs in de yoghurt. (Gri)
15. Tien oude vrouwen, elf ziekten. (Eng)
16. Waar de duivel een boodschap heeft, stuurt hij een oud wijf. (Du/Eng/Fra/Lat/Ned)
17. Met een oude vrouw voert de duivel geen proces. (Du)
18. Ouderdom steelt als de raven;
hij beneemt de vogel zijn vlucht,
de os zijn kracht,
de vrouwen haar schoonheid,
de mannen hun kracht,
de voeten hun sprongen,
de looper zijn gang;
dat is de echo van de ouderdom. (Du)
19. Vroeg getrouwd maakt vroeg oud. (Den)
20. Een oude vrouw, een oude koe,
steekt iedereen een handje toe,
maar een oude man en een oud peerd,
en is nievers en van niemand gegeerd. (Ned)
21. Een jonge vrouw krijgt de blik van een man, een oude zijn hart. (Ier)
22. Wie een oude vrouw trouwt, moet een koude appel eten voordat hij naar bed gaat. (Eng)

23. Zorgen en een slecht leven maken vroeg een oude vrouw.
(Eng)
24. Als een jonge vrouw trouwt met een oude man, moet ze
zich gedragen als een oude vrouw. (Eng)
25. Een jonge man en een jonge vrouw, Gods maaksel,
een jonge man en een oude vrouw, maaksel van de duivel.
(Eng)
26. Een oude poes lust nog best een schoteltje melk. (Ned)
27. Neem een jonge vrouw om plezier van haar te hebben als
ze oud is. (Gri)
28. De vrouw heeft de leeftijd die ze zichzelf geeft. (Lux)
29. Als een oude vrouw zich jong voordoet, kan nog menig-
een op haar vallen. (Du)
30. Als de vrouw oud wordt, heeft ze vuur nodig. (Du)
31. Honderd jaar, groene jurk, nog koket. (Cat/Fra)
[= groene jurk aan hebben, kan ook betekenen 'dood en
begraven zijn']
32. Oudevrouwenliefde, jongemenserverstand en kleine
paarden moet je niet te duur betalen. (Du)
33. a. Oude lichtmissen zitten onder de preekstoel. (Fra/
Ned)
b. Als de hoer oud wordt, bouwt ze heilige huisjes. (Du)
c. Als de hoer oud wordt, plast ze wijwater. (Du)
34. a. Beter een oude maagd dan een jonge hoer. (Scho)
b. Oude maagd, zeker hoer. (Spa)
35. Oude maagden brengen apen naar de hel. (Eng)

36. *a.* Een oud wijf zonder schelden vindt men zelden. (Ned)
b. Oude vrouwen leven van boze woorden. (Du)
c. Eén houtblok kan niet lang branden, één oude vrouw kan niet lang schelden. (Scand)
37. Het lachen van oude vrouwen eindigt in hoesten. (Den/Du)
38. Oude vrouwen en kikkers kwaken heel wat af. (Den/Du/Spa)
39. De grijze merrie is het betere paard. (Eng)
40. Grijze haren zijn bloesems van de dood. (Den)
41. Het oudje dat niet kan lopen, breng haar naar de zandvlakte. (Spa)
42. Oude vrouwen en nieuwe ploegen zijn het beste in de aarde. (Du/Scand)
43. Als een vrouw oud wordt, verliest ze haar deugd, rimpelt haar huid en klinkt haar gitaar niet meer. (It)
44. Een laat huwelijk is een brief aan de doodgraver. (Du)
45. *a.* Wat kun je beter van een oude vrouw maken dan buskruit? (Eng)
b. Een oude vrouw is beter dan salpeter [om buskruit van te maken]. (Eng)
46. Een oude vrouw verlangt in januari naar augurken. (Du)
[= ze vraagt het onmogelijke]
47. Geef me een man, zei de oude vrouw toen ze een oploopje zag. (Gri)
48. Hoe stiller hoe beter, zei de oude vrouw toen ze met haar achterste in de brandnetels was gevallen. (Fri/Ned)

49. Als de oude vrouw niet als pot dient, kan ze als deksel dienen. (Spa)
50. Geen oud brood dat haar kaas niet vindt. (Fra)
51. Geen jonge vrouw zonder spiegel, geen oude zonder advies. (Spa)
52. *a.* Beter een out wyf met gelt tot wederpaar,
als een jonge vryster met goudt geel haar. (Ned)
b. Een oude met geld is meer waard dan een jonge met haar. (Du)
53. Wie een oude neemt, bemint haar geld meer dan de dame. (Fra)
54. Dat zeewater zo zout is komt van de pekelharingen die erin zwemmen, zei de oude vrouw. (Ned)
55. Wie een oude vrouw neemt, moet zich niet over een slappe boezem beklagen. (Fra)
56. *a.* Een oude kip maakt lekkere soep. (Mon)
b. Uit een oude pot eet je de beste soep. (Fra)

DEEL II. LUSTEN EN LASTEN

1. Het moeite meisje kan niet meer geven dan ze heeft.
(First/Verd.uz)
2. Mooi is mooi, maar al te mooi is gevaarlijk.
(Lijpion)
3. Moeite dan dat allemaal. (Gn)
(Gn/uz)
4. De vrouw van een ander is het grootste moeite.
(Lijpion)
5. De schoonste dingen hier op aarde
zijn vrouwen; godsde zijn en geestel. (Gn) (Gn/uz)
6. Mooi, goed, niet en wilt in een vrouw is vermetel prij.
(Gn/uz)
7. Een brief hart heeft nooit een moeite vrouw.
(Gn/uz)
8. Geen goed maar deugd is het sterf van de vrouw. (Gn)
(Gn/uz)
9. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
10. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
11. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
12. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
13. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
14. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
15. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
16. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
17. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
18. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
19. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)
20. De moeite vrouw is de verstandigste.
(Gn/uz)

I. Schoonheid

1. Het mooiste meisje kan niet meer geven dan ze heeft.
(Fra/Fri/Ned/Lux)
2. Mooi is mooi, maar al te mooi is gevaarlijk. (Du)
3. Mooi is het mooie, maar vijftien maal is de wijze vrouw mooier dan dat allemaal. (Gri)
4. De vrouw van een ander lijkt altijd mooier. (It)
5. De schoonste dingen hier op aarde
zijn vrouwen, goede wijn en paarden. (Ned)
6. Mooi, goed, rijk en wijs in een vrouw is vier maal prijs.
(Fra/Vla)
7. Een bang hart heeft nooit een mooie vrouw gewonnen.
(Cat/Eng/Fra/Ier)
8. Geen goud maar deugd is het sieraad van de vrouw. (Gri/
Lat)
9. a. Niet de mooiste vrouw is de verstandigste. (Ier)
b. Het verstand van de vrouw zit in haar schoonheid.
(Lux)
10. Schoonheid zonder goedheid is als verschaalde wijn.
(Fra/Ier/Spa)
11. a. Mooie meisjes worden mooie bruiden. (Lux)
b. Mooi geboren, met een bruidsschat geboren.
(Cat/Den/Du/Fra/It)

12. Jouw dochter een schoonheid, de mijne gelukkig. (Spa)
13. De ongelukkig getrouwde herken je aan haar uiterlijk [of: kleren]. (Spa)
14. Wie een mooie vrouw heeft, een kasteel aan de grens, of een wijngaard langs de weg, voert altijd oorlog. (Port/Spa)
15. Wie een mooie vrouw heeft, heeft meer dan twee ogen nodig. (Eng)
16. Een mooie vrouw en een jaloerse man hebben nooit rust. (Cat/Fra)
17. Wie een wit paard en een mooie vrouw heeft, zit altijd in de problemen. (Den/It)
18. Wie een mooie trouwt, trouwt er twee. (Fra/It)
19. Een mooie vrouw wordt veel bekeken. (Cat)
20. Een mooi gezicht wordt geprezen, ook al zwijgt de eigenaar. (Den)
21. Als zij het oog behaagt, zal zij het hart behagen. (Ier)
22. Je trouwde een schoonheid en dat zul je merken. (It)
23. Drie dingen waar een man niet over moet opscheppen, de inhoud van zijn beurs, de schoonheid van zijn vrouw, de zoetheid van zijn bier. (Ier)
24. In vijf dingen is jolijt:
lange maaltijden, jong vlees, oude vis,
een schoon vrouwtje en wijn op de dis. (Ned/Vla)
25. Met een mooie vrijen, met een rijke trouwen. (Ned)

26. Wat kan men beter hebben, zei Jantje, dan lekker zuivel en een mooie boerin. (Ned)
27. Een vrouw met een wipneus is een geschenk van de duivel. (Port)
28. Kwalijk zal men ontmoeten
schone vrouwen zonder sproeten. (Ned)
29. Een inch maakt een wereld van verschil, als het om een vrouwenneus gaat. (Ier)
30. Ierse schoonheid... een vrouw met twee zwarte ogen. (Ier)
31. Drie trekken van een vrouw: een brede boezem, een slanke taille, een korte achterkant. (Ier)
32. Om mooi te zijn moet de vrouw vijf maal drie hebben:
drie maal kleur, drie maal zwart, drie maal blank,
drie maal breed, drie maal rank;
gekleurd de lippen, de wangen, de kin;
zwart haar haar, wimpers en wenkbrauwen;
breed de heupen, de schouders, de polsen;
rank de taille, de handen, de hals. (Spa)
33. De man heeft ogen om te zien, de vrouw om gezien te worden. (Lux)
34. Der vrouwen gezicht bedriegt zo licht. (Ned)
35. Een schone vrouw en zoete wijn,
die zijn vol heimelijk venijn. (Ned/It)
36. Valsheid gaat vaak schuil onder mooi blond haar. (Den)
37. a. Gekrulde haren, gekrulde zinnen. (Ned)
b. Vrouwen met gekrulde haren hebben wormen in hun hoofd. (Ned/Vla)

38. Geen mooi meisje zonder maar. (It)
39. Dames in negligé zien er goed uit. (Spa)
40. a. Vrouwen en meloenen keur je aan de tepel. (Spa)
b. Die een vrouw keuren wil of een meloen,
kan 't niet beter als bij het steert-stuck doen. (Ned/Vla)
41. Vrouwen zijn als Venetiaans glas, één kras bederft ze. (Eng)
42. Schoonheid van vrouwen, echo in het woud en regenbogen zijn van korte duur. (Du)
43. Schapewolkjes, een gerimpelde appel en een opgemaakte vrouw zijn niet van lange duur. (Fra)
44. Schoonheid is niet meer dan bloesem. (Eng)
45. Elke mooie roos wordt een rozebottel. (Fra/Mon)
46. Laat me trouwen, moeder, want ik krijg rimpels. (Port)
47. Van brood en druiven krijgen jonge vrouwen kleur en verliezen oude hun rimpels. (Spa)
48. Een man is zo oud als hij zich voelt, een vrouw zo oud als ze eruitziet. (Eng/Fra/Fri/It/Lat)
49. Drie dingen die niet blijven: een witte koe, een knappe vrouw en een hooggelegen huis. (Ier)
50. De drie lelijkste dingen van hun soort, een roodharige magere vrouw, een mager geel paard, een magere witte koe. (Ier)
51. Een vrouw zonder haar en een pan zonder handvat, weg ermee. (Port)

52. Mooi vrouwenhaar moet je niet te goed bekijken. (Du)
53. Een vrouw wil liever mooi dan vroom zijn. (Den/Du)
54. Een mooi wijf heeft de duivel in haar lijf. (Du)
55. Als je een meisje gaat vertellen dat je het uitmaakt, vertel haar dan eerst dat ze mooi is. (Ier)
56. a. Bij kaarslicht lijkt een geit een meid. (Fra)
b. Vrouwen en linnen moet je niet bij kaarslicht bekijken. (Cat/Scand)
c. Geen parel dient bij nacht gekocht, geen vrijster bij de kaars gezocht. (Ned/Vla)
57. Hoe meer een vrouw zich opmaakt, hoe groter puinhoop haar huis. (Spa)
58. Het gaat niet goed in een huis als de man huilt en de vrouw voor de spiegel staat. (Den)
59. Een mooie vrouw en een kanten jurk blijven onderweg altijd ergens haken. (Eng/Fra)
60. Vrouwen en kastanjes, mooi van buiten, wormen van binnen. (Fra)
61. Er is geen schoen zo mooi of ze wordt een slof. (Fra)
62. De vrouw die zich opmaakt, verliest haar tanden. (Fra)
63. Vrouw, wil je mooi zijn, vergeet [de spil van] het spinnenwiel niet. (Cat/Fra)
64. a. Schoonheid eet je niet van een bord. (Fra)
b. Schoonheid eet je niet met een lepel. (Fra)
c. Onder een mooie boom sterf je van de honger. (Fra)
65. Schoonheid kookt geen soep. (Ier)

66. Vrouwenschoonheid kookte nooit een pot maar haar lelijkheid vulde die ook nooit. (Ier)
67. Misschien zou ze niet goed aardappels koken, maar ze zou er lief uitzien als ze ze op tafel zette. (Ier)
68. Een blanke zwanehals vertoont zich graag aan het venster. (Du)
69. De vrouw bij het raam, moerbeï langs de weg. (Port)
70. Een vrouw en een kers, hun verf wordt hun ongeluk. (Eng/Port)
71. Niets doet de vensters [of: ogen] zo opengaan als een mooie deur(opening) vol vrouw. (Ier)
72. Een pop op straat, een slons in huis. (Vla)
73. Modepoppen, zottekoppen. (Ned/Vla)
74. Vrouwen rougen om niet te blozen. (It)
75. De goedgeklede vrouw haalt haar man uit een andere deur. (Port/Spa)
76. Vrouw van de blinde, voor wie maak jij je mooi? (Gri/Port/Spa)
77. Een vrouw zonder sieraad is een molen zonder molensteen. (Cat)
78. Mooie veren maken mooie vogels. (Ier)
79. Wie mooi wil zijn, moet offers brengen, zei de vrouw en ze speldde de muts aan haar oren vast. (Fri)
80. Hoe meer opschik, des te nuttelozer is het meisje zelf. (Du)

81. De drie dieren die het meest aan hun uiterlijk doen zijn katten, vliegen en vrouwen. (Fra)
82. Speel met de vrouw die er goed uitziet, trouw met de vrouw die bezit heeft. (Ier)
83. Mooi meisje, lege kalebas. (Spa)
84. Wie een vrouw vanwege haar schoonheid neemt, heeft goede nachten, maar kwade dagen. (Den/Du)
85. Mooie vrouw, onzalige wekker. (Fra)
86. Een lelijke vrouw geeft maagpijn, een mooie vrouw hoofdpijn. (Eng/It)
87. Eend, vrouw, geit, niet als ze mager zijn. (Spa)
88. Een lelijke bruid behoeft veel opschik. (Ned)
89. Geen vrouw is lelijk als ze goedgekleed is. (Port/Spa)
90. Daar is geen koe of wijf,
of ze heeft wel een vlekje aan haar lijf. (Ned/Vla)
91. Om een vrouw te beoordelen, moet je haar in een hemd zien. (It)
92. a. Een geschoren vrouw wendt haar hoofd af. (Spa)
b. Een vrouw met een snor groet je van verre. (Spa)
93. Het lelijkste uiterlijk maakt zich het meest op. (Port)
94. Een lelijke vrouw is een goede schutting om de tuin. (Du)
95. Een lelijke vrouw is een middel tegen de liefde. (Du)
96. Al heeft de hoer een mooi gezicht, 't is een lantaarne zonder licht. (Du/Ned/Vla)

97. Een man wordt mooi door wat hij presteert,
een vrouw om haar schoonheid gewaardeerd. (Spa)
98. Met een mooie meid in huis slaap je niet rustig. (Spa)

II. Liefde

1. De ogen zijn de poorten van de liefde. (Du)
2. *a.* Liefde is blind, maar ziet van verre. (Den/Ier/It)
b. Liefde is eenoog, haat is blind. (Den)
3. Vrouwenliefde is roerend goed. (Den/Ned)
4. Geen plant zonder bloem, geen vrouw zonder liefde. (It)
5. Een vastbesloten hart laat zich niet raden. (Spa)
6. *a.* Liefde van een vrouw en wijn uit een mandfles,
's avonds goed, 's morgens bedorven. (It/Spa)
b. Der vrouwen liefde is als wijn
die licht verandert in azijn. (Ned)
7. Een kus kun je blussen, maar hartevuur niet. (Du)
8. Het vuur en de liefde zeggen niet: ga naar je werk. (Ned)
9. Liefde en tering zijn ongeneeslijke ziekten; die ervan geneest bewijst dat hij ze niet gehad heeft. (Ned)
10. Jacht en oorlog en liefde, ik zie
één keer plezier en duizend keer pijn in alledrie. (Spa)
11. Liefde leidt tot razernij, geld tot huwelijk. (Fra)
[ook omgekeerd]
12. Omwille van haar liefde voor de ridder, kust de jonkvrouw de schildknaap. (Fra/Ned)

13. Een magere haan en een vette hen, is een bewijs van zoete min. (Ned)
14. Muziek en bloemen roepen de liefde dichterbij. (Spa)
15. De liefde leert je de muziek, ook al wist je nog van niets. (Gri/Lat)
16. Een verliefde man blijft kniezen, een verliefde vrouw blijft hopen. (Ier)
17. Een verliefde man zwijgt over schoonheid, maar als de liefde slijt, wijst hij de vrouw op haar wratten. (Ier)
18. Wie de liefde ontvlucht, overwint zij, wie haar zoekt, komt erin om. (Spa)
19. Liefde komt binnen door de ramen, en verdwijnt door de deuren. (Eng)
20. Wie zijn vrouw liefheeft, houdt haar thuis. (Du/Ned)
21. a. Nieuwe liefdes verdrijven oude. (Lat/Spa)
       b. Als er een nieuwe heilige komt, vergeet men de oude. (Den/Du)
       c. Nieuw vaatwerk bevalt, het oude aan het vuur vervalt. (Lat)
22. a. Oude liefdes en oude branden laaien gemakkelijk weer op. (Den)
       b. Oude liefde roest niet, al ligt ze zeven jaar in de goot. (Eng/Fra/Fri/Ned)
       c. Op oud ijs vriest het licht. (Du/Fra/Ned)
23. Brandende liefde bekoelt gauw. (Den)
24. Liefde is als soep, de eerste mondvol is heel heet, de volgende happen worden steeds kouder. (Spa)

25. Mannen zijn als lucifers, ze vlammen plotseling op en verliezen dan hun kop. (Ned)
26. Liefde van jongens en bezemtakken, kort verhit en gauw vergaan. (Eng)
27. Geen meisje zonder liefde,
geen jaarmarkt zonder dieven,
geen bok zonder baard,
geen vrouw zonder kwaad. (Du)
28. Meisjesliefde is water in een mandje. (Spa)
29. Als meisjes verliefd zijn, heeft deuren op slot doen geen zin. (It)
30. Nu wil ik trouwen, zei het meisje, want nu heb ik genoeg van de liefde. (Den)
31. De ziel van een minnaar leeft in het lichaam van de minnares. (Eng)
32. Vrouwen weten hun minnaar te vinden, ook als je ze in een kist opsluit. (Du)
33. a. Wie uit liefde trouwt, heeft goede nachten en slechte dagen. (Eng/Fra/It/Spa/Port)
b. Wie uit liefde trouwt, krepeert uit woede. (It)
c. Uit liefde trouwen is riskant, maar God glimlacht erbij. (Du)
34. Oud verliefd is dwaas verliefd. (Fri)
35. Een verliefd oudje is een winter met bloemen. (Du)
36. Beter de geliefde van een oude man dan de slaaf van een jonge. (Ier)

37. a. Mannen hebben een reden, vrouwen een hart. (Den/Ned)
b. De man heeft lief met zijn hoofd, de vrouw denkt met haar hart. (Den)
38. Wie de hulp van een vrouw krijgt, gaat de weg van het geluk. (Spa)
39. Een man aan wie je geld of een vrouw aan wie je liefde gaf, herken je meteen. (Ier)
40. De een mint de dominee, de ander diens vrouw. (Du/Scand)
41. Zit geen vrouw dwars die in de liefde is dwarsgezeten. (Ier)
42. Van liefde alleen rookt de schoorsteen niet. (Du/Ned)
43. Leed kan wel zonder liefde, maar liefde is nooit zonder leed. (Du)
44. Eerst alleen rozegeur en maneschijn,
dan droefenis en hartepijn. (Cat/Fra)
45. Liefde en hoest blijven niet verborgen. (Eng/Fra/It/Lat)
46. Liefde en macht houden niet van gezelschap. (Eng/Fra/It/Lat)
47. In liefde en kaartspel bestaat geen vriendschap. (Den)
48. Koude handen, warme liefde. (Du/Fra/It)
49. Liefde voor de dode vrouw duurt tot bij de deur. (It)
50. Die een weduwnaar bemint, potten en pannen vindt. (Ned)

51. Een tweede vrouw wordt het meest bemind. (Eng)
52. Een vrouw zonder liefde is als een roos zonder geur. (It)
53. Nonnenliefde, zuivere liefde. (Du/Fra/Spa)
54. Minnebrieven zijn met boter verzegeld. (Ned)
55. In elk stadje een ander schatje. (Ned)
56. Als armoede over de drempel komt, vliegt de liefde het raam uit. (Fri)
57. Als gelieven ruzie maken, wordt de liefde versterkt. (Cat/Fra)
58. Gelapte liefde wordt nooit meer heel. (Den)
59. Een vrouw die twee mannen bemint, bedriegt beiden. (Port)
60. Wie royaal van zijn paarden houdt, zal overvloedig van vrouwen houden. (Eng)
61. De tijd verdrijft de liefde en de liefde verdrijft de tijd. (Du/Fra)
62. Vurige liefde en koud verstand
gaan hoogst zelden hand in hand. (Fri)
63. De vrouwen van de Duitsers beminnen met hun hart,
die van de Fransen met hun verstand,
die van de Engelsen met hun ziel,
die van de Italianen met hun lijf,
die van de Spanjaarden met lijf en ziel,
en die van de Russen voor hun plezier. (Du)
64. De geliefde is melk, de verloofde is boter en de vrouw is
belegen kaas. (Du)

65. Zonder oorbellen geen kus. (Cat/Fra)
[= oorbellen zijn een traditioneel verlovingscadeautje]
66. De eerste nacht van het huwelijk is soms de laatste van de liefde. (Ned)
67. Wilt gij een juffrouw niet meer beminnen, trouw ze, zei de filosoof. (Ned)
68. Elk heeft zijn bruidje lief en elk haar bruidegom, al is de ene scheel en is de ander krom. (Ned)
69. Wie op vrouwen scheldt, heeft ze te lief gehad. (Du)

III. Seks

1. Vrijen en vrij zijn is twee. (Ned)
2. a. Eén vrouwenrok trekt meer dan een span paarden.
(Fri)
b. Wat een vrouwenhaar trekt, trekt een wagen niet. (Gri)
c. Liefde is sterk, ze tilt de mantel en het hemd op. (Den)
3. Vrijen is als paarden kopen,
vrijer, houd je ogen open. (Du)
4. Zoek nooit een vrouw voordat je weet wat je met haar
moet. (Eng/Scho)
5. Bij de dans zet je op touw wat later geweven wordt. (Du)
6. Van tevoren, grote moed; op het moment zelf, grote
angst. (Spa)
7. De zwakke greep van een vrouw houdt steviger dan een
schroef. (Ier)
8. Een kus in ere kan niemand deren. (Fri)
9. Kus nooit de meid als je de mevrouw kunt kussen. (Eng)
10. a. Al is 't niet mooi, 't is wel leuk, zei de meid toen meneer
haar een kusje gaf. (Fri)
b. Een zoen zonder baard is een ei zonder zout, zei de
meid en ze vrijde met ruige Wopke. (Fri)
11. Meisje, doe je rokje neer,
anders komt de ooieveer. (Ned)

12. *a.* Hou God voor ogen en de broek dicht. (Fri)
b. Die ene goede vrouw behoeft,
 de knoop is vast eer hij ze wel beproeft. (Ned)
13. Een vrouw die geeft, biedt haar eer,
 een vrouw die neemt, verkoopt haar eer;
 een vrouw die in ere wil leven,
 mag noch nemen noch geven.
 (Ned, met varianten in Du/Fra/Ier/Spa)
14. *a.* Een vrouwennee is dubbel ja. (Eng/Ned)
b. Het nee van een meisje is het ja van de jongen. (Den)
15. Een vrouw die erover wil praten is al half gewonnen.
 (Eng)
16. Een vrouw die lacht en je cadeaus aanneemt, kus je wan-
 neer je wilt. (Gri)
17. De dominee en meisjesbenen beloven allebei iets beters in
 hogere regionen. (Den)
18. *a.* Was Dina thuisgebleven, zij was kuis gebleven. (Ned)
b. Wat Sancho geneest, maakt Marta ziek. (Spa)
19. *a.* Een gekuste vrouw is al half getrouwd. (Cat)
b. Na het kussen volgt het bed. (Du)
20. Jonge jaren willen paren. (Ned)
21. Die wachten kan krijgt ook een man. (Du)
22. Een maagdelijke schoot en warme zon met Kerstmis zijn
 zeldzaamheden. (Den)
23. *a.* De maagd was bleu als bruid: ze sprong met haar
 schoenen aan naast de jongen in bed. (Den)
b. Voor vrijen heb je meer nodig dan een paar schoenen.
 (Du)

- c. Er hoort meer bij een huwelijk dan vier blote benen in een bed. (Eng/Ned)
24. Trouwen in 't hooi is eeuwig mooi,
maar in de kerk is 't eeuwige werk. (Ned)
25. Drie stappen naar een vrouwenbed: zin hebben, samen zijn, instemming. (Eng)
26. Beter een beslapen dochter dan een gehangen zoon.
(Den)
27. Een vrouw is geen viool die je weer aan de muur hangt als je erop gespeeld hebt. (Du)
28. Als het teefje kwispelstaart, komen de honden op haar af.
(Gri)
29. Als het hooi het paard volgt, dan wil het gegeten zijn.
(Ned)
30. Omwille van één goede nacht krijg je zo menige kwade dag. (Ned)
31. a. Vrijsters bleekheid op de wangen
komt van enig zoet verlangen. (Ned)
b. Hete vrijsters voelen geen kou. (Ned)
32. Beschaamde vrijers maken onbeschaamde vrijsters. (Du/
Ned)
33. Wie in vrouw Venus' hof wil wandelen,
moet stout verzoeken, zachtjes handelen. (Ned)
34. Beter goed verleid dan slecht getrouwd. (Den)
35. Als hart en mond zich laven, wil de neus ook wat. (Du)
36. Wie de noot wil eten, moet de dop kraken. (Den)

37. Laat kwam hij, zei het meisje, en vroeg ging hij, ik weet eigenlijk niet wie het was. (Den)
38. *a.* Vrouw van vijftien en man van dertig. (Spa)
b. Een geitje [moet je eten] als het een maand is, een varken als het een jaar is, een vrouw als ze achttien tot twintig is. (Port)
c. Een groen houtblok geeft een heet vuur. (Fra)
39. De drie koudste dingen zijn: een hondesnuit, een mannenknie en een vrouwenborst. (Ier)
40. Een klein vuur dat warmt is beter dan een groot vuur dat verzencht. (Den)
41. In de toeschietelijke vrouw zit de hitte diep opgeborgen. (Ier)
42. Vrouwen en soep moet je niet laten wachten, anders koelen ze af. (Lux)
43. Vrouwen zijn als blikken pannen: zó heet, zó koud. (Ned)
44. Stoofpotten en vrouwen moeten gaar sudderen. (Spa)
45. De stoofpot van de weduwe, klein en karig. (Spa)
46. Een vrome vrouw is het lijf van haar man. (Du)
47. *a.* Jonge vrouwen zijn de paarden waarop oude mannen naar de hel rijden. (Ned)
b. Jonge vrouwen en oude paarden brengen de man naar zijn graf. (Fra)
48. *a.* Een oude man is een bed vol botten. (Eng)
b. Een oude man is een koude bedgenoot. (Eng)
49. Niets kwaads in veel oude mannen in je leven, zolang er niet te veel leven in de oude mannen zit. (Ier)

- c. Er hoort meer bij een huwelijk dan vier blote benen in een bed. (Eng/Ned)
24. Trouwen in 't hooi is eeuwig mooi,
maar in de kerk is 't eeuwige werk. (Ned)
25. Drie stappen naar een vrouwenbed: zin hebben, samen zijn, instemming. (Eng)
26. Beter een beslapen dochter dan een gehangen zoon.
(Den)
27. Een vrouw is geen viool die je weer aan de muur hangt als je erop gespeeld hebt. (Du)
28. Als het teefje kwispelstaart, komen de honden op haar af.
(Gri)
29. Als het hooi het paard volgt, dan wil het gegeten zijn.
(Ned)
30. Omwille van één goede nacht krijg je zo menige kwade dag. (Ned)
31. a. Vrijsters bleekheid op de wangen
komt van enig zoet verlangen. (Ned)
b. Hete vrijsters voelen geen kou. (Ned)
32. Beschaamde vrijers maken onbeschaamde vrijsters. (Du/
Ned)
33. Wie in vrouw Venus' hof wil wandelen,
moet stout verzoeken, zachtjes handelen. (Ned)
34. Beter goed verleid dan slecht getrouwd. (Den)
35. Als hart en mond zich laven, wil de neus ook wat. (Du)
36. Wie de noot wil eten, moet de dop kraken. (Den)

37. Laat kwam hij, zei het meisje, en vroeg ging hij, ik weet eigenlijk niet wie het was. (Den)
38. *a.* Vrouw van vijftien en man van dertig. (Spa)
b. Een geitje [moet je eten] als het een maand is, een varken als het een jaar is, een vrouw als ze achttien tot twintig is. (Port)
c. Een groen houtblok geeft een heet vuur. (Fra)
39. De drie koudste dingen zijn: een hondesnuit, een mannenknie en een vrouwenborst. (Ier)
40. Een klein vuur dat warmt is beter dan een groot vuur dat verzengt. (Den)
41. In de toeschietelijke vrouw zit de hitte diep opgeborgen. (Ier)
42. Vrouwen en soep moet je niet laten wachten, anders koelen ze af. (Lux)
43. Vrouwen zijn als blikken pannen: zó heet, zó koud. (Ned)
44. Stoofpotten en vrouwen moeten gaar sudderen. (Spa)
45. De stoofpot van de weduwe, klein en karig. (Spa)
46. Een vrome vrouw is het lijf van haar man. (Du)
47. *a.* Jonge vrouwen zijn de paarden waarop oude mannen naar de hel rijden. (Ned)
b. Jonge vrouwen en oude paarden brengen de man naar zijn graf. (Fra)
48. *a.* Een oude man is een bed vol botten. (Eng)
b. Een oude man is een koude bedgenoot. (Eng)
49. Niets kwaads in veel oude mannen in je leven, zolang er niet te veel leven in de oude mannen zit. (Ier)

50. Oude vrouwen vergaat de lust, zoals oude kloosterkoks het drinken [= nooit]. (Du)
51. Als een oude schuur begint te branden is er geen blussen aan. (Ned)
52. Oude ovens warmen snel. (Eng)
53. Kietelen doet me niets meer, zei de oude vrijster, terwijl ze haar wasgoed over het schrikdraad hing. (Fri)
54. *a.* Hoe nader het been, hoe zoeter vlees. (Du/Ned)
b. Tussen de benen zit het lekkerste vlees. (Ned)
55. Vrouwenvlees is gemakkelijker te krijgen dan kalfsvlees. (Du)
56. De klok schijt uren, zei het meisje, als ik een vrijer heb. (Fri)
57. Als de kloek weer tot de haan komt, vergeet ze haar kinderen. (Du)
58. Slijp je zeis buiten het veld en binnen het veld,
streel je vrouw buiten het bed en in het bed,
dan heb je altijd een vrolijke vrouw en een scherpe zeis. (Den)
59. *a.* Het is een hemel op aarde, zo je paart uit rechte min. (Ned)
b. Als man en vrouw het elkaar brengen, lachen de engeltjes in de hemel. (Ned)
60. *a.* Wapens, vrouwen en boeken behoeven dagelijkse behandeling. (Ned)
b. Vrouwen en soep smaken het hele jaar. (Cat/Fra)
61. Drink je bier vóór het verschaalt,
neem je liefje in je armen vóór de slaap haar haalt. (Den)

62. Als de vrouw dronken is, wordt haar plekje hongerig.
(Den)
63. Wulps bedrijf breekt het lijf. (Ned)
64. Vrouwen zijn het jaar daarop altijd beter. (Port)
65. Als vrouwen wisten hoe goed peterselie voor een man is,
zouden ze er tot in Rome naar gaan zoeken. (Fra)
[= peterselie zou goed zijn voor de potentie]
66. *a.* Waar de naald gaat, volgt de draad. (Ned)
b. Veel naaien kort de draad. (Ned)
67. De vrouw en het paard willen een waardige ruiter. (Gri)
68. De kuise vrouw heeft aan God genoeg. (Spa)
69. De schoonheid van een kuise vrouw geeft bittere woorden. (Ier)
70. *a.* Vrijen onder 't eigen dak is een groot gemak. (Ned)
b. Je vrijt het beste waar je eigen ketel boven de haard hangt. (Du)
c. In eigen tuin kun je het beste grazen. (Du)
71. *a.* In een andere tuin is het goed grazen. (Du)
b. Beter andermans vrouw dan zelf gelegen. (Ned)
72. Een vrouw hoeft niet naar buiten om het beste medicijn voor haar man te halen. (Ier)
73. Die niet beter heeft gaat met zijn oude wijf te bedde.
(Ned)
74. Zelfs je eigen vrouw is beter in een andere hooiberg.
(Den)
75. Zoals je je bed hebt opgemaakt moet je erop liggen. (Ier)

76. a. Is ze krenterig aan tafel, dan ook krenterig in bed. (Ier)
 b. Aan tafel en in bed, geen zuinigheid. (It)
77. Wie geluk heeft gaat met de bruid naar bed, ook al is hij niet met haar getrouwd. (Du/Ned)
78. Wie vrouwen en paarden zoekt zonder gebreken, heeft nooit een paard op stal noch een engel in bed. (Du)
79. In het donker is het goed moffelen [= knuffelen] maar slecht vlooiën vangen. (Ned)
80. a. Onder de beddedeken is de zwarte net zo goed als de witte. (Spa)
 b. Doe het licht uit en alle vrouwen zijn gelijk. (Du/It)
81. Gemak gaat boven fatsoen, zei de meid toen ze bij de boer sliep, dat spaart het opmaken van een bed uit. (Fri)
82. Als het bed kon vertellen wat het weet, zou menigeen blozen. (Du)
83. Het bed is de preekstoel van de vrouw. (Den)
84. Hoeren en heren zijn van eender veren. (Du/Ned)
85. Zolang de buik zwijgt zijn alle hoeren maagd. (Du)
86. Gras groeit niet op de hoofdweg. (Den/Du)
 [= een prostituée krijgt geen kinderen]
87. Een hoer en een krop sla, ze gaan maar kort mee. (Spa)
88. Staat de hoer aan de deur en sluit de klerk zijn zaak, dan begint voorwaar het feest. (Spa)
89. De groene vijg en het hotelmeisje worden rijp door ze te betasten. (Port)

90. Het ligt in de aard der vrouwen te dansen en van de liefde te houden. (Gri)

91. Als het niet anders kan slaap je met je moeder. (Cat)

92. Brood met kaas dat kan,
maar kaas met kaas, geen sprake van. (Eng)

[= twee vrouwen die met elkaar vrijen]

iv. Zwangerschap en baren

1. In de schoot van de vrouw ligt het lot van het huis. (Du)
2. Een vrouw is wat ze is vanwege haar schoot. (Lat/It)
3. Wie geen kinderen heeft,
weet niet waarom hij leeft. (Den/Du/Ned)
4. Gelukkig wie kinderen heeft,
niet ongelukkig wie ze niet heeft. (Fra)
5. Een vrouw zonder kinderen is een koe zonder bel. (Du)
6. Een onvruchtbare zeug is nooit aardig voor biggen. (Den)
7. Je kunt zolang voorjaarsrogge zaaien en je vrouw kietelen, dat je kinderen noch brood krijgt. (Den)
8. Jouw schuld als je vrouw zwanger is. (Eng)
9. Sommige vrouwen worden al zwanger als je met je broek naar ze zwaait. (Eng)
10. Als bruid en bruidegom natte voeten krijgen, zijn ze binnen het jaar met z'n drieën. (Fra)
11. Vrouwen redeneren met de baarmoeder. (It)
12. Een wijde mantel en een echtgenoot verbergen vaak een grote schande. (Den)
13. Het is te laat om je gat te krabben als het kind gemaakt is. (Den)

14. Morgenrood liegt niet
Een ronde meid bedriegt niet,
Komt er geen regen, dan komt er wel wind,
Is het meisje niet vet, dan draagt ze een kind. (Den)
15. Die ik gelukkig maak, van hem ik zwanger raak. (Den/
Eng/Spa)
16. Zwangere vrouwen hebben alle wonderlijke lusten.
(Ned)
17. Zwangere vrouwen hebben één voet in het graf. (Du)
18. a. Deftige [ook: dikke] vrouwen baren in drie maanden.
(Du)
b. Bij vrouwen met lange tongen duurt de zwangerschap
lang. (Eng)
19. Een propere en zorgzame vrouw is er met zeven maanden
klaar voor [= haar bevalling]. (Cat)
20. Deftige moeders hebben zware weeën. (Du)
21. a. Pijn in je lendenen [tijdens de zwangerschap] is zonen-
pijn. (Cat/Fra)
b. Het meisje maakt de moeder mooi. (Du)
[= als een vrouw zwanger is van een dochter wordt ze
mooier; zwanger van een zoon wordt ze lelijker dan ze
was]
22. De vrouw die zonen baart, heeft geen zorgen. (Spa)
23. Wat moeders baren, moeten ze zelf voeden. (Den/Du)
24. Een gehuwde vrouw gaat zwanger naar bed en wordt
opgevouwen wakker [= klaar om te baren]. (Port)
25. Waar de ooievaars nestelen, sterven geen kraamvrouwen.
(Ned)

26. Niemand jammert in het kraambed dat ze te laat in het
bruidsbed kwam. (Den)
27. Barensweeën, vergeten weeën. (It)
28. Als je wilt dat de hen legt, moet je haar gekakel verdra-
gen. (Eng)
29. De hen legt het ei en de haan kraait. (It)
30. Kakelen kan iedereen, maar eieren leggen niet. (Ned)
31. Dit is de moeder, zij is het die baart. (Spa)
32. Eén kind is geen kind. (Du)
33. Een huis vol kinderen is een korf vol eieren. (Ned/Vla)
34. De goddeloze vrouw wil altijd vreemde mannen; ze
baart zonder moeite, maar geen kind lijkt op de vader.
(Gri)
35. Veel kinderen, veel ogen van God. (Du)
36. Veel kinderen, veel onzevaders,
veel onzevaders, veel zegen. (Du)
37. Koningin is de kip die eieren legt tijdens de wijnoogst.
(Spa)
[= een vrouw die baart tijdens de oogst werkt niet en is
nutteloos]
38. Geen gezicht, zei het meisje, ze verloor een kind onder
het dansen. (Den)
39. Zwangerschap bederft de taille. (Du)
40. Borstvoeden verwelkt en bevalling verjongt. (Cat/Fra)

41. Als in een moeder het eerste kind sterft, moet ze de kamer groter maken. (Du)
[= de gedachte is dat er dan des te meer kinderen geboren zullen worden]
42. Hou je hand ervoor [hou tegen], zei de man toen zijn vrouw een tweeling baarde. (Den)
43. Dat verlicht, zei het meisje nadat ze een tweeling kreeg. (Den)
44. Een jong meisje en een oude smul,
dat geeft alle jaren een wieg vol. (Cat/Den/Fra/Ned)
45. Kinderen van hele ouden en van hele jongen worden niet oud. (Eng)
46. Een oude kip legt geen eieren meer. (It)
47. Bewaar ons God voor veel kinderen en weinig brood. (Spa)
48. Hoe hoger van jaren, hoe trager van baren. (Ned)
49. Vrouwen zonder tucht zijn bomen zonder vrucht. (Du)

v. Werk

1. Duurt mannenwerk van zon tot maan,
vrouwenwerk is nooit gedaan. (Den/Eng/Ned)
2. Aan alles komt een eind behalve aan vrouwenwerk en aan
pijn in de hel. (Den)
3. a. Een vrouwenhand en een paardetand mogen nooit stil-
staan. (Eng/Ned/Vla/Wa)
b. Schapebekken en vrouwenhanden mogen nooit stil-
staan. (Fri)
4. a. Het beste meubel is een vrouw. (Ned)
b. Een vrouw komt in alle kamers te pas. (Ned)
[= je kunt haar overal voor gebruiken]
5. Een goede vrouw moet vijf werken tegelijk kunnen: spin-
nen, wiegen, kloppen, liegen en het huis gadeslaan. (Ned/
Vla)
6. Een meisje dat niets doet krijgt slechte gedachten. (Den/
Fra)
7. a. Wil een meisje achtbaar zijn, dan moet ze blij met wer-
ken zijn. (Du)
b. Het eerbare meisje maakt het liefst iets voor anderen
klaar. (Spa)
8. De vrouw die hoopt op een goede naam, is altijd thuis, als
was ze lam;
het eerbare meisje, haar grootste genot is werk te doen,
van vroeg tot laat. (Eng)

9. Werken is zalig, zeiden de begijntjes, en ze klutsten met z'n zevenen een ei. (Ned)
10. De goede huisvrouw is de sleutel [ook: kroon of parel] van uw huis. (Du/Eng)
11. Huis aan kant, nu de vrouw nog. (Fra)
12. De vrouw die werkt, geeft geen cent uit; zij die niet wil werken, kan alleen maar uitgeven. (Cat/Fra)
13. Als mevrouw uit is, staan de dienstmeiden aan de deur. (Du)
14. Gelukkig de man die met een bij getrouwd is. (Du)
15. De vrouw moet als de mier zijn, en niet als de kip. (Cat/Fra)
16. Geen beter loog dan een huisvrouwen oog. (Fri/Ned)
[= het oog van de vrouw houdt het huis aan kant]
17. De vrouw maakt of mismaakt haar huishouden. (Fra)
18. De vrouw die zich veel in de spiegel bekijkt, doet weinig aan haar huis. (Lux)
19. Een vrouw met veel talenten vult het huis tot het plafond. (Port)
20. Een vrouw zonder baby heeft geen excuus [om te gaan zitten]. (Ier)
21. Een vrouw die veel bekeken wordt, verkoopt niet veel. (Port)
22. Een vrouw van een banketbakker, wanneer ze niet verkoopt is ze bezig met eten. (Port)

23. De vrouw is het ergst op de dag dat ze bakt. (Den)
24. *a.* Als vrouwen brood bakken en de was doen, hebben ze de duivel in hun lijf. (Du/Ned)
b. Regent de was van de vrouw nat, dan blaast de wind in het vagevuur. (Du)
25. Als een vrouw van de rivier komt [na de was gedaan te hebben] zou ze haar man het liefst levend villen. (Cat)
26. Zolang de vrouw wast, krijgt de man geen goed woord. (Ned)
27. Een echte vrouw naait op zaterdag en wast op maandag. (Port)
28. Het meisje dat slecht wast, laat zeven keer het water koken. (Spa)
29. Veertien dagen op de buik en veertien dagen op de struik [zeggen de vrouwen als ze even lang over de was doen als kleren gedragen worden]. (Du)
30. De nieuwe bezem veegt het huis het best. (Ier)
31. *a.* De eerste vrouw is een bezem, de tweede een dame. (Spa)
b. De eerste, herderin, de tweede, dame. (Cat/Fra)
32. Een slimme vrouw maakt van haar man haar schort. (Eng)
33. Alwaar het spinrok dwingt het zwaard,
daar staat het kwalijk met de waard. (Du/Ned/Vla)
34. De dochter aan het spinnewiel, de zoon aan het zwaard. (Spa)

35. Moederlief, wat is toch trouwen?
Spinnen, kinderen en berouwen. (Ned/Port/Spa)
36. Wie veel huwbare dochters heeft, moet ze zijde laten
spinnen. (Spa)
37. a. Een spinnend wijf en een leggende hoen,
weinig meer dan kakelen doen. (Ned.)
b. Die veel praat, spint weinig. (Cat/Fra)
38. Wie geen vrouw of minnares heeft, moet zelf verstelwerk
doen. (Cat/Fra)
39. De vlijtige spinster heeft nooit gebrek aan een hemd.
(Ned/Vla)
40. Nood leert naakte vrouwen spinnen. (Den)
41. Die de naald weet te roeren,
kan haar rokje dubbel voeren. (Ned)
42. Vrouwen die niet graag spinnen,
worden goede waardinnen. (Du)
43. Vrouwen die door de week dansen en beminnen,
moeten op zondag spinnen. (Du)
44. Praten en breien, zeggen de meisjes van Leyen. (Ned)
45. De beste breister laat weleens een steek vallen. (Ned)
46. Elke boerin prijst haar eigen koe [of: haar eigen boter].
(Du)
47. Als de vrouwen goed gaan en de koeien goed staan, kan
de man rijk worden. (Du)
48. Als een vrouw de koeien voert, geven zelfs hun horens
melk. (Lux)

49. Is de vrouw gravin, dan blijft de kamer ongeveegd. (Du)
50. Toen Adam spitte en Eva spon, wie was toen een edelman?
(Den/Du/Eng/Ned)
51. a. Je kunt beter van een boerin een juffrouw maken dan
van een juffrouw een boerin. (Ned)
b. Ik mevrouw en jij juffrouw, maar wie doet het huishou-
den? (Spa)
52. Buikje goed gevuld, handjes aan het werk, zei de logge
meid. (Ned)
53. a. De een maakt het bed op en de ander gaat erin liggen.
(Du)
b. De een maakt het bed op en de ander viert er zijn bruiloft
in. (Du)
54. Geleerde vrouwen, domme huishoudsters. (Den)
55. Een geleerde vrouw en een te zoute soep zijn allebei niet te
genieten. (Du)
56. Een gierige vrouw maakt nooit een goede soep. (Du)
57. Is de vrouw een modepop, krijg je taai vlees en slechte
soep. (Du)
58. Als de vrouw waardin is, behoudt het huis de man ook als
hij sterft. (Du)
59. De vrouw leert ook wel netten boeten als de man niet thuis
is. (Du)
60. Wil je de mannen met plezier laten werken? Zet er een
vrouw voor. (It)
61. Ik houd altijd mijn vrouw voor ogen, zei de schipper, en hij
liet haar het schip trekken. (Fri)

62. Men moet zich weten te behelpen, zei de boer, en hij spande zijn vrouw voor de ploeg. (Fri/Ned)
63. Als bijna er niet was, zei de vrouw, dan had ik een haas geschoten. (Den)
64. Als de man musicus is, is de vrouw danseres. (Cat/Fra)
65. Een maagd leer je kennen bij het deeg kneden en niet bij de reidans. (Den)
66. Een man zonder vrouw is een keuken zonder vuur. (Ned)
67. Als luie meisjes willen deugen, schuren ze de ketel aan de onderkant. (Den)
[= zijn ze altijd aan het werk]
68. Als een vrouw niet van kneden houdt, zeeft ze [het meel] de hele dag. (Du)
69. Het smaakt toch naar vogel, zei de vrouw en ze kookte soep van de tak waar de spreeuw op gezeten had. (Den)
70. Als de brij van de boerin aanbrandt en 's nachts de kinderen onrustig zijn, betekent dat regen of anders wind. (Du)
71. Is de vrouw alleen met de keuken getrouwd, wordt de liefde weldra hongerig. (Du)
72. Min, jij bent mevrouw zolang het kind drinkt. (Spa)
73. Slapende min, huilend kind. (Du)
74. Een vrouw weet altijd hoe ze haar brood moet verdienen. (It)
75. Als hoeren spinnen is de nering krank. (Du/Lat/Ned)
76. Hoeren en dieven werken per uur. (Du/Eng)

77. Het is moeizaam aren lezen achter een vrekkige echtgenoot. (Den)

78. De hele wereld is een hotel voor mannen. (Ned)

79. Een vrouw zonder schort is allemansvrouw. (Fra)

vi. Praten en zwijgen

1. Vrouwenkracht zit in haar tong. (Wel)
2. De vrouwentong doet alles waar ze zin in heeft. (Spa)
3. Niets scherper dan een vrouwentong. (Ier)
4. Een vrouw heeft geen ander wapen dan haar tong. (Eng)
5. a. Vrouwentongen zijn langer dan haar rokken. (Ned)
b. Vrouwentongen zijn langer dan haar armen. (Eng)
6. Niets is kwalijker dan een vrouwenhumeur behalve mis-
schien een vrouwentong. (Ier)
7. De tong van een vrouw en de haat van een pastoor maken
een prachtig paar schoenen. (Wa)
8. Drie dingen roesten nooit – een vrouwentong, hoefijzers
van een slagerspaard, geld van goedgeefse lieden. (Ier)
9. Iemand die zijn geld wil verstoppen, moet dat niet onder
de tong van een vrouw doen. (Den)
10. Een vrouw met een blaar op haar tong zwijgt. (Lux)
11. Daden zijn mannen, woorden zijn vrouwen. (Gri/It/Ned)
12. Vrouwen hebben geen baard, omdat ze hun mond niet
kunnen houden onder het scheren. (Den)
13. Veel vrouwen, veel woorden,
veel ganzen, veel drek. (Du/Eng/Ier)

14. a. Een vrouw en drie ganzen maken een markt. (Lux)
b. Drie vrouwen en een gans maken een markt. (Den/
Eng/It)
15. a. Vertrouw een vrouw en een ekster toe wat je op het
marktplein bekend wilt maken. (Spa)
b. Als je iets bekend wilt maken, vertel het als geheim aan
een vrouw. (Ier)
16. Bij het fornuis en op de wasplaats wordt alles, goed en
kwaad, verteld. (Cat/Fra)
17. Vrouwen kunnen lichter baren dan zwijgen. (Du)
18. De vrouw en de meloen, van beide is de zwijgzame soort
de beste. (Port)
19. Een wijs hoofd heeft een gesloten mond. (Ier)
20. a. Een vrouw moet gezien, niet gehoord worden. (Eng)
b. Een vrouw en een vrouwtjeshond, wanneer ze zwijgen
is het goed. (Spa)
21. a. Zwijgen is het mooiste sieraad voor de vrouw. (Eng/
Gri/It)
b. Stilte is een prachtig juweel voor een vrouw, maar ze
draagt het zo zelden. (Den)
22. De grootste zegen behalve geduld is een zwijgzame
vrouw. (Ier)
23. Het past de vrouw niet haar mond open te doen behalve
bij het eten. (Du)
24. Een stomme vrouw werd nog nooit geslagen. (Cat)
25. a. Vriendelijke en weinige woorden zijn de eer van de
maagd. (Den)
b. Weinig spreken en veel zwijgen

doet de vrouw veel eer verkrijgen. (Ned)

26. Over de beste vrouwen wordt het minst gepraat. (Den/
Fra)
27. Vrij met haar lippen, vrij met haar heupen. (Eng)
28. Bek vrij en handen thuis. (Fri)
29. Als een vrouw zwijgend lijdt, dreunen de muren. (Du)
30. Als vrouwvolk geen antwoord geeft,
de Noordzee geen water heeft. (Den)
31. Vrouwen willen het laatste woord hebben. (Du/Eng)
32. Eerder dooft de zang van de nachtegaal dan de woorden-
stroom van de vrouw. (Spa)
33. Wat in je oor gefluisterd wordt, vertel dat niet aan je man.
(Spa)
34. Geloof niet wat je ziet, echtgenoot, maar wat ik je vertel.
(Spa)
35. a. Een man die zijn vrouw alles vertelt, is nog maar kort
getrouwd. (Eng)
b. Een verstandig man weet wat hij voor zijn vrouw moet
verzwijgen. (Fri)
36. Vrouwen en deurklinken zijn ongeschikt om geheimen
aan door te geven. (Den)
37. Roddel verdrinkt voor de deur van een goede vrouw.
(Den)
38. Een vrouw wordt geen priester. (Gri)
[= omdat ze geen (biecht)geheimen kan bewaren].

39. Wat vrouwen weten blijft gesloten
als water in een zeef gegoten. (Ned)
40. Drie dingen zijn heel zeldzaam: wind met vorst, noord-
oostenwind met dooi en een zwijgzame vrouw. (Du)
41. Geheimen van vrouwen zijn breekbaar als glas. (Du/It)
42. Vrouwen houden alleen stil wat ze niet weten. (Fra/Eng/
Ned)
43. Vrouwen spreken de waarheid, maar niet de hele waar-
heid. (It)
44. Een roddelaarster praat over iedereen en iedereen over
haar. (Port/Spa)
45. Een vrouw die te jong trouwt of te oud, onderwerp van
gekllets. (Ier)
46. Een vrouw vertelde me dat een vrouw haar vertelde dat ze
een vrouw zag die een vrouw zag die bier maakte van
aardappels. (Ier)
47. Gefluister in Nora's oor is luider dan een schreeuw vanaf
de hoogste heuvel. (Ier)
48. Praatjes bij het vuur, praatjes van vrouwen die niets doen.
(Ier)
49. Als vrouwen over mannen praten, hebben ze altijd kri-
tiek. (Lux)
50. Kwalijke woorden maken vrouwen erger. (Eng)
51. Vrouwenwijsheid is wonderbaarlijk. (Eng)
[‘ironisch bedoeld’ staat erachter]
52. a. Vrouwen hebben altijd een reden. (Du/Eng)

- b.* Omdat is een vrouwenreden. (Eng)
c. Elke man heeft een 'maar', maar de vrouw heeft er honderd. (Spa)
53. Een man een man, een woord een woord;
 een vrouw een vrouw een woordenboek. (Ned)
54. De man zwijgt wanneer hij lijdt, de vrouw lijdt wanneer ze zwijgt. (Den)
55. Vrouwen zwijgen alleen over hun leeftijd. (Du)
56. Mannen verzwijgen andermans en vrouwen hun eigen geheimen. (Du)
57. Mannen en leeuweriken zingen overdag, vrouwen en nachtegalen in het donker. (Du)
58. Een man leeft alleen met zijn fouten, een vrouw deelt ze. (Ier)
59. *a.* Ongeluk treft dat gezin waar zwijgt de haan en kraait de hen. (Eng/Fra)
b. Het is in 't huis geheel verdraaid
 waar 't haantje zwijgt en 't hennetje kraait. (Ned)
c. Als de vrouw praat vóór de man,
 En de hen kraait vóór de haan,
 En de kat vlucht voor de muis,
 Is er zelden goed weer in huis. (Du)
d. Als de hen kraait vóór de haan
 en de vrouw praat vóór de man,
 dan moet je de hen koken
 en de vrouw flink met een pook bestoken. (Du)
60. Een vrouwenkamer is een medeklinker die je zonder man niet kan uitspreken. (Du)
61. Een vrouw die de waarheid vertelt, heeft weinig vriend(inn)en. (Den)

62. Je hebt een goede vrouw als haar mond jouw spiegel is.
(Ier)

63. Gelijk heb je, zei de man tegen zijn vrouw, maar zwijgen
zul je. (Fri)

vii. Ruzie, slaan, vechten

1. Wat kijft, dat leeft. (Fri)
2. Zelden vindt men een wijf
zonder knorren en gekijf. (Ned/Vla)
3. Een boze vrouw is wreder dan een giftige slang. (Eng/
Port)
4. Een egel is beter te hanteren dan een boze vrouw. (Fri)
5. Een kwaaië vrouw is een lelijk huismeubel. (Fri)
6. De ergste plagen voor een schipper zijn een lek schip en
een kwaaië vrouw. (Fri)
7. Een kwaad wijf is een doornen haag in huis. (Ned/Vla)
8. Groot gekijf is vrouwenwerk, er niet op letten mannen-
werk. (Fri)
9. Als een vrouw sterft, is dat één ruzie minder op aarde.
(Du)
10. Vrouwen hebben altijd anderhalf keer gelijk. (Fra)
11. Als een Ierse wolf blaft ze tegen haar schaduw. (Ier)
12. Met een twistzieke vrouw in het span voor de ploeg
zit je in het vagevuur heet genoeg. (Du)
13. Als je vrouw je zegt dat je van het dak moet springen, bid
God dan dat het dak laag is. (Spa)

14. Drie dingen zijn de pest in huis: rook, een lekkend dak en een nijldige vrouw. (Den/Du/Eng/Fra/Ier/It/Spa/Vla)
15. Drie paar die het nooit eens zijn:
twee getrouwde vrouwen in één huisje,
twee katten met één muisje,
twee vrijers met één meisje. (Ier)
16. Twee noten in een zak en twee vrouwen in één huis maken een hoop herrie. (It)
17. Nooit méér vrouwen dan ovens in een huis. (Lux)
18. Er is maar één kwaad wijf en elk meent dat hij het heeft. (Ned)
19. Er wordt veel geleden om vrouwen: zij zijn de voorraadkamer van alle kwaad. (Gri/Lat)
20. Uit de zee, zout; uit de vrouw, boosheid. (Spa)
21. De vrede in 't huishouden is de beste geldkoffer. (Fra/Ned/Vla)
22. Wie in vrede wil leven, laat zijn vrouw bevelen en zwijgt zelf. (It)
23. Ruzies van vrouw en man gaan van tafel naar bed. (Cat/Fra)
24. Geef je vrouw het korte mes en houd het lange voor jezelf. (Den/Du)
25. Wie niet tegen schreeuwen kan, moet uitkijken voor het huwelijk. (Fra/Ned)
26. Een feeks krijgt wat ze wil, met schade aan haar ziel. (Ier/Scho)

27. Uien, rook en een feeks, maken de ogen van een goede man vochtig. (Den)
28. Een vrouw kan drie dingen maken van niets: een hoedje, een slaatje en ruzie. (Ned)
29. Een rijke vrouw is een bron van ruzie. (Den)
30. Vrouwenruzie verwekt mannenoorlog. (Eng)
31. *a.* Wie geen ruzie heeft, is vrijgezel. (Lat)
b. Geen vrouw, geen ruzie, geen verdriet, met vrouw, ellende, anders niet. (Lat)
32. Liever alleen op zolder wonen dan met een woedende vrouw op de eerste verdieping. (Lux)
33. Niet trouwen als je vrede wilt houden. (Fra)
34. De man spreekt van citroenen,
 de vrouw spreekt van meloenen. (Gri)
35. De tand bijt vaak de tong, toch blijven ze bij elkaar. (Den)
36. Wijsheid des mans, geduld in vrouwen,
 dat kan het huis in ruste houden. (Ned)
37. Nooit is woede zo groot of een vrouw kan haar kalmeren. (Eng)
38. *a.* Een boze vrouw is als een wilde zee. (Gri)
b. Zee, vuur en een boze vrouw: drie kwaden. (Gri/Lat)
c. Een boze vrouw is als een zee zonder kust. (It)
39. Het vriest hard, als het vriest tussen man en vrouw. (Den)
40. Was er geen wind en geen vrouwvolk, dan bleef de lucht altijd helder. (Den)

41. Oostenwind en vrouwengekijf gaan zelden liggen zonder vocht. (Den)
42. De tong, de nagels en gegrien, de wapens van de vrouw. (It)
43. Op elk uur plast de hond en huilt de vrouw. (Fra)
44. Kwade wijven kunnen goed vuur stoken. (Ned)
45. Alles met mate, zei Kaatje, en ze gooide haar man een kan water over het lijf. (Ned)
46. Alles met mate, zei de kleermaker, en hij sloeg zijn vrouw met de meetlat. (Vla)
47. Wie als meisje ruzie maakt, slaat als vrouw. (Du)
48. Een ruziemaakster wordt met recht geslagen. (Du/Lat)
49. Een boze vrouw kun je beter ontwijken dan slaan. (Du)
50. Je vrouw slaan toegestaan, doodslaan niet. (Fra)
51. a. Wie slaat zijn wijf, treft zijn eigen lijf. (Du)
b. Die zijn vrouw slaat, slaat zijn linkerhand met zijn rechter. (Den/Ned/Vla)
52. Dit komt op een nieuwe rekening, zei de man, toen hij zijn vrouw op nieuwjaarsmorgen sloeg. (Den)
53. Vrouwen en koteletten [ook: vrouwen en eieren], hoe meer je ze slaat, des te beter ze worden. (Du)
54. Een vrouw, een ezel en een noteboom, hoe meer je ze slaat, des te beter ze zijn. (Cat/Den/Du/Eng/Fra/It/Port/Spa)
55. Als man en vrouw tezamen kijken,

moet men op een afstand blijven. (Ned)

56. *a.* Vecht de aarden pot met de koperen pot, dan wint ze er niets bij. (Den/Fra/Spa)
b. Als emmers vechten met de bron, breken zij hun koppen. (It)
57. Als man en vrouw vechten, hebben ze het voordeel dat de burenen hen uitlachen. (Den)
58. *a.* Ik straf mijn vrouw alleen met goede woorden, zei de man, en hij gooide de bijbel naar haar hoofd. (Den/Du)
b. De waarheid is hard, zei de man, en hij sloeg zijn vrouw met de bijbel op het hoofd. (Fri)
59. Geen woord meer of ik ben weduwnaar, schreeuwde de man tegen zijn vrouw. (Fri)
60. Beter oude schulden dan oude wrok. (Ier)
61. Hij breekt het hoofd van zijn vrouw en koopt er dan een pleister voor. (Ier)

VIII. Ontrouw en onbetrouwbaarheid

1. Alle vrouwen heten Eva. (Du)
2. De rib van Adam, meer schade dan nut. (Fra)
3. Tot de eend niet meer zwemt,
tot de zwaan geen dons meer heeft,
tot de hond zijn bot afzweert,
de vrouw geen bedrog afleert. (Ier)
4. Vertrouw geen paardevoet, hondetand of vrouwen-
trouw. (Eng)
5. Vertrouw geen slechte vrouw, maar nog minder een
goede. (Cat/Fra/Gri/Port/Spa)
6. Geloof geen vrouw, zelfs geen dode. (Gri)
7. Ezels, touwen en vrouwen, verdoemenis voor de ziel.
(Cat)
8. Wie een vrouw gelooft en een ezel leidt,
weet zeker dat hij voor altijd lijdt. (Eng/Fra)
9. Drie dingen waar een man meestal mee bekocht is, een
paard, een pruik en zijn vrouw. (Eng)
10. Koster, priesters en vrouwen zijn niet te vertrouwen.
(Du/Ned)
11. Daar zij 't kwaad in zich vergaarden
bedriegt der vrouwen hart de aarde. (Fra)

12. Vrouwen bergen verraad in hun schoot. (Den/Lat)
13. Vrouwen hebben lange haren en korte ideeën. (Du/It/Lat/Spa)
14. Vrouwentrouw is een veer op het water. (Fra)
15. Een wild dier wordt soms getemd,
een vrouw en haar antwoord zijn nooit consistent. (Eng)
16. Het weer en de vrouwen zijn niet te vertrouwen. (Ned)
17. Vrouwen, geluk en winterwind veranderen gezwind.
(Cat/Du/Eng/Fra/Lat/Ned/Port)
18. De wind is niet sneller dan de vrouwenkeus [tussen twee mannen]. (Ier)
19. Winterse nachten, vrouwengedachten en gunst van heren,
ziet men weldra keren. (Ned)
20. Vrouwengedachte is veranderlijk als de maan. (Fra)
21. a. Vrouwen zijn onbetrouwbare klokken. (Du/Eng)
b. De aarde draait in een dag, de vrouw in een seconde.
(Cat)
22. Wat vrouwen niet zeggen is de waarheid. (Lux)
23. Een schip en een vrouw zijn moeilijk in te schatten. (Spa)
24. Een vrouw en een klip
zijn de pest voor je schip. (Ned)
25. Met de ogen vraagt, neemt, veracht en doodt een vrouw.
(Spa)
26. Een vrouwenoog is als een pijl voor de man in de bloei van
zijn leven. (Gri)

27. Zonder haar voet te verzetten, laat de vrouw sporen na.
(Port)
28. Een vrouwenstem beduidt voor jonge mannen dood.
(Gri)
29. Een vrouwenlach is een hengel waarmee velen gevangen zijn. (It)
30. Bleke zonnen en lachende vrouwen zijn niet te vertrouwen. (Ned)
31. Vrouw en maan stralen vreemd licht uit. (Du)
32. Vrouw, vuur en zeeën, drie kwade krachten. (Gri/Port/Spa)
33. Houd een aal [of: adelaar] bij zijn staart of een vrouw aan haar woord en je hebt niets. (Gri/It/Port)
34. Tussen een vrouwenja en een vrouwennee is geen speld te krijgen. (Spa)
35. Vertrouw geen vrouw en geen klop [op de deur, het kan een dief zijn]. (Eng)
36. Wie vrouwen vertrouwt, vertrouwt spitsboeven. (Lat)
37. Wie schapen heeft, heeft huiden,
wie een vrouw heeft, wordt bedrogen. (It)
38. Wie niet bedrogen wil worden moet op 30 februari trouwen. (Fra)
39. Voor prikkeldraad en vrouwen zij men gewaarschuwd.
(Fri)
40. Een vrouw die bewaakt moet worden is de bewaker niet waard. (Du)

41. Het is gemakkelijker een troep muizen naar Jeruzalem te drijven dan twee vrouwen te bewaken. (Ned/Fra/It/Port/Spa)
42. Een oneerbare vrouw kun je niet binnenhouden en een eerbare wil niet. (Ier/Spa)
43. Wie een vrouw bewaakt, wast rode dakpannen/bakstenen. (Den)
[= zinloos]
44. Reist vrouw of maagd in bedevaart,
zij krijgt allicht een kwade aard. (Ned)
45. Als je gitaren, vrouwen en paraplu's ergens achterlaat,
ben je ze kwijt. (Cat/Fra)
46. Een vrouw die altijd aan het raam zit, komt slecht terecht.
(Cat/Fra/Port)
47. Een vrouw die graag aan het raam zit, is als een druiventros langs de kant van de weg. (It)
48. Een vrouw aan het raam en erwten op de weg houd je moeilijk in de gaten. (Den)
49. Vrouwen en glas [ook: glazenkasten of spiegels] zijn altijd in gevaar.
(Du/Eng/Port/Spa)
50. Krimpemde winden en uitgaande vrouwen zijn niet te vertrouwen. (Ned)
51. Drie druppels maken een regenbui,
drie buien een woeste rivier,
drie dansfeesten een hoer. (Fra/It)
52. Een vrouw die geen feest mist, deugt niet. (Port)

53. De vrouw die is uitgegleden, nooit keert zij terug naar het [rechte] pad. (Gri)
54. Als een vrouw over de schreef gaat, wordt het de man aangerekend. (Lat)
55. Wanneer zorra preekt, boer pas op je kippen. (Spa)
[zorra = 'vrouwpjesvos' en 'slet']
56. De schorpioen vleit met het hoofd en steekt met de staart. (Eng)
57. Een lichtzinnige vrouw likt je aan de voorkant en krabt je aan de achterkant. (Port)
58. De vrouw vindt een excuus in haar schorteband. (Eng/Ier)
59. Ze drinkt zelf de melk op en noemt de kat een dief. (Ier)
60. a. Vrouwen en wijn maken mannen gek. (Eng/Lat/Port)
b. Vrouwen, wijn en dobbelen, pas op, je bent verkocht. (It)
61. Een zotte vrouw kent men aan haar rokje. (Ned/Fra)
62. Rokken doden meer dan kogels. (Spa)
63. Pas op voor vrouwen die zich 's nachts opmaken. (Cat/Fra)
64. Ik ben een vriendin van de schietkunst, zei de vrouw, en ze zette haar man een gewei op. (Du)
[je man een gewei opzetten = het met iemand anders aanleggen]
65. Een schaamteloze vrouw is erger dan vergif. (Port)
66. Als je een slechte vrouw ontmoet, breng haar tweemaal een groet [uit de verte]. (Gri)

67. Een vrouw die Latijn kent en een meisje dat tegenspreekt
deugen geen van beiden. (Bel/Du/Fra/Ned/Spa)
68. Een kind dat met wijn wordt opgevoed,
een vrouw die Latijn spreekt,
en een zoon die te vroeg schijnt,
maken zelden een goede rekening. (Fra/Ned/Spa)
69. Wanneer een vrouw jammert, gaat ze je bedriegen. (Lat)
70. Een paard dat zweet, een vrouw die huilt en een man die
vloekt, geloof ze niet. (It)
71. Vrouwen tranen, fonteinen van bedrog. (It)
72. Hinkende honden, tranen van vrouwen, wie zal ze ver-
trouwen? (Spa)
73. Vrouwenraad en boekweitzaad lukt maar eens in de ze-
ven jaar. (Ned)
74. De getuige van de leugenaar is zijn vrouw. (Ier)
75. Een vrouw die haar man vertrouwt, krijgt [reden tot]
verdriet. (Port)

ix. Hekserij en duivelarij

1. Heksen is geen allemanswerk. (Du/Ned)
2. Wie kan heksen, voor die is het geen kunst. (Du)
3. Voor heksen helpt geen liegen, je kent ze aan wat ze wegen. (Du)
[= heksen wegen onnatuurlijk weinig]
4. Heksengoud en muzikantenloon vervliegt met de nacht. (Du)
5. Dat is heet, zei de heks toen ze verbrand werd. (Vla)
6. Dat zal vandaag een hete dag zijn, zei Maartje van Assen toen zij verbrand moest worden. (Vla)
7. Is de heks verbrand,
wordt het kalm in het land. (Du)
8. Heksen hebben altijd onheil in de zin. (Du)
9. Er zijn niet overal heksen waar een bezemsteel ligt. (Du)
10. Heksen huilen niet. (Du)
11. Is de heks klaar, dan zijn er rode ogen. (Du)
[= van verdriet over de slachtoffers]
12. Vrouwen die 's nachts ronddolen, zijn katten of boze geesten. (Cat/Fra)
13. Hekserij is geen grap. (Du)

14. Een vrome heks verbergt haar been, maar laat haar dij zien.
(Cat/Fra)
15. Een jaloerse vrouw is een ware heks. (Eng)
16. Een heks is een goede vrouw voor een geestenbezweerder.
(Eng)
17. Als het regent en de zon schijnt, bakken de heksen panne-
koeken. (Ned)
18. Een slimme heks kan ook zonder bezemsteel dansen. (Du)
19. Jonge hoeren, oude weerheksen. (Du)
[= oude prostituées legden zich toe op de kunst van het
'weer maken' om op die manier hun brood te verdienen]
20. Wanneer een vrouw mager is zonder honger te lijden,
vlucht bij haar weg, anders word je opgegeten. (Port)
21. Gifmengen is vrouwenwerk. (Eng)
22. Hekserij en schelmerij is des duivels makelij. (Du)
23. Een vrouw van tien is een engel,
van vijftien, een heilige,
van veertig, een duivel,
van tachtig, een heks. (Eng)
24. Moeder niet gezien, vader niet gehad, de duivel heeft je
gemaakt. (Spa)
25. Ze is bij de duivel uit de pan gesprongen toen hij vis zat te
bakken. (Ned)
26. Vrouwenhaat is duivelszaad. (Ned)
27. Valsheid is des duivels dochter die met haar vaders tong
spreekt. (Den)

28. Een vrouw die niet deugt, is een halve duivel. (Cat/Fra)
29. Wie wisselt van vrouw, wisselt van duivel. (Cat/Fra)
30. Een duivel heeft geen recht op vergeving. (Ier)
31. Een boze vrouw dwingen zal de duivel niet lukken. (Du)
32. Man, vrouw en duivel zijn de drie trappen van vergelijking. (Eng)
33. De vloek van een vrouw, ze zaait hem achter je. (It)
34. Vrouwen zijn het paradijs voor de ogen, het vagevuur voor de geldbuidel en de hel voor de ziel. (Lux/Spa)
35. Een maagd van boven de dertig wordt driemaal daags door de duivel verzocht. (Spa)
36. De duivel leert de vrouw dansen en de ezel balken. (Cat/Fra/Spa)
37. Vrouwen zijn het vangnet van de duivel. (Eng)
38. Wat de duivel niet kan, doet de vrouw. (Gri)
39. *a.* Regeert de vrouw de man, dan is de duivel huiskapelaan. (Du)
b. Waar de vrouw de broek aan heeft, is de duivel heer des huizes. (Du)
c. Regeert de vrouw in huis, dan is de duivel huisknecht. (Du)
40. Bij te grote vriendschap met vrouwen zit de duivel in de zak. (Du)
41. *a.* Een dronken vrouw is een engel in bed, maar een duivel in huis. (Den)
b. Vrouwen zijn heiligen in de kerk, engelen op straat, duivelinnen in huis. (Fra)

- c. Uitengelen en thuisduivels, daar zijn er veel van. (Den)
42. De vrouw is een engel met vleugels en een duivel met staart. (Gri)
43. Malus mulier is slecht Latijn en erger om in huis te hebben. (Den)
44. In andermans vrouw giet de duivel een lepel honing. (Fra)
45. De vrouw kent de slechte plek waar de duivel zijn oude ijzer bewaart. (Fra)
46. Een slechtgehumeurde vrouw is des duivels deurnagel. (Den)
47. Die een kwaad wijf heeft, diens hel begint op aarde. (Den/Du/It/Ned)
48. De dochters van de duivel zijn aan alle standen uitgethuwelijkt. (Den)
49. Een vrouw die haar man slaat, in het land van de duivel vindt ze de dood. (Port)
50. Vrouwen weten veel, meer zelfs dan de duivel. (It)
51. a. Waar de duivel kookt een brij,
daar staan een vrouw en monnik bij. (Du/Ned)
b. Daar de duivel zelf niet heen durft, stuurt hij een oud wijf of een monnik. (Du/Ned)
c. Waar de duivel zelf niet heen kan, probeert hij zijn moeder sturen. (Fra)
52. De vrouw is de Satan van de man. (Du)
53. Een vrouw die verdient, een kip die legt, zijn erger dan de duivel in huis. (Du)

54. Al is de vrouw nog zo'n kleintje, ze licht de duivel been-
tje. (Du)
55. De vrouw weet altijd een punt meer dan de duivel. (Du/
Fra/Ier/It)
56. Negenennegentig arglistigheden ontdek je in een vrouw,
de honderdste heeft zelfs de duivel nog niet bedacht. (Du)
57. a. De vrouw heeft de duivel belazerd. (Gri)
b. Een vrouw verslaat de duivel. (Ier)
58. De vrouw heeft soep voor de duivel gekookt en hem die
laten eten. (Du)
59. Twee geloven op één kussen, daar slaapt de duivel tussen.
(Ned)
60. Een ontuchtig hart is de badkuip van de duivel. (Du)
61. De rozenkrans in de hand, de duivel in het hart. (Du/
Port/Spa)
62. Wie een oude vrouw trouwt om haar geld, doet wat de
duivel bevalt. (Du)
63. Waar geld de bruid is, heeft de duivel een ei in het huis-
houden gelegd. (Du)
64. Je slaat eerder tien duivels in een slechte vrouw dan één
eruit. (Den)
65. Vrouwen hebben zeven geesten [ook: duivels] in hun lijf.
(Fra/It/Ned)
66. Een vrouw en een kat hebben negen levens. (Eng)
67. Hoeren branden een kaars voor de duivel. (Eng)

68. Met een slechte vrouw vang je de duivel in het vrije veld.
(Du)
69. Twee Grieten en één Anne
kunnen de duivel uit de hel bannen. (Ned)
70. Waar vrouwen regeren is de duivel los. (It)

54. Al is de vrouw nog zo'n kleintje, ze licht de duivel beentje. (Du)
55. De vrouw weet altijd een punt meer dan de duivel. (Du/Fra/Ier/It)
56. Negenennegentig arglistigheden ontdek je in een vrouw, de honderdste heeft zelfs de duivel nog niet bedacht. (Du)
57. a. De vrouw heeft de duivel belazerd. (Gri)
b. Een vrouw verslaat de duivel. (Ier)
58. De vrouw heeft soep voor de duivel gekookt en hem die laten eten. (Du)
59. Twee geloven op één kussen, daar slaapt de duivel tussen. (Ned)
60. Een ontuchtig hart is de badkuip van de duivel. (Du)
61. De rozenkrans in de hand, de duivel in het hart. (Du/Port/Spa)
62. Wie een oude vrouw trouwt om haar geld, doet wat de duivel bevalt. (Du)
63. Waar geld de bruid is, heeft de duivel een ei in het huishouden gelegd. (Du)
64. Je slaat eerder tien duivels in een slechte vrouw dan één eruit. (Den)
65. Vrouwen hebben zeven geesten [ook: duivels] in hun lijf. (Fra/It/Ned)
66. Een vrouw en een kat hebben negen levens. (Eng)
67. Hoeren branden een kaars voor de duivel. (Eng)

68. Met een slechte vrouw vang je de duivel in het vrije veld.
(Du)

69. Twee Grieten en één Anne
kunnen de duivel uit de hel bannen. (Ned)

70. Waar vrouwen regeren is de duivel los. (It)

x. Macht

1. Macht is tweederde van recht. (Ier)
2. De man is het hoofd van de vrouw. (Du/Eng/Fra/It/Spa)
3. De man is voogd en meester over de vrouw. (Du)
[= een rechtspraakwoord]
4. De man is het hoofd van de vrouw, de vrouw de slaapmuts erop. (Du)
5. Vrouwenmacht beklijft niet. (Den)
6. De vrouw regere hart en pan,
hoofd en beker zijn voor de man. (Du)
7. Een vrouw, zijns gelijke of niet, wil een man zijn. (Spa)
8. Vrouwen waarden niet wat ze mogen, en snakken naar
wat ze niet mogen. (Spa)
9. Als de vrouwen regeren, klimmen de stoelen op de banken. (Du)
10. Een vrouwenbewind loopt zelden goed af. (Du)
11. Die in vrede wil leven, late zijn vrouw het opperhoofd.
(Ned)
12. Hij die zijn vrouw zijn meester maakt, moet je laten grazen. (Eng)
13. In het huis van de slappeling is de vrouw meesteres. (Spa)

14. Vrouwen commanderen een bescheiden man, maar houden niet van hem. (Eng)
15. Wee hem die zijn harp voor haar verbrandt. (Ier)
[= ontleend aan het verhaal van een harpspeler die geen hout had en zijn harp voor zijn vrouw die door de kou bevangen was verbrandde; ze beloonde zijn offer vlak daarna door er met een ander vandoor te gaan]
16. Vrouwen komen ter wereld met de last hun mannen te gehoorzamen, ook al zijn het complete halzen. (Spa)
17. Wat van mijn vrouw is, is van mij,
wat van mij is, is van mijzelf. (Eng)
18. Ik zal trouwen en als eerste het beste eten en als eerste het beste zitten. (Spa)
19. Als de vrouw wil, kan ze alles. (Lat/Du)
20. Wat een vrouw wil, zet ze door. (Du)
21. a. Wat de vrouw wil, wil God. (Fra/Lux/Spa)
b. Wat de vrouw wil, staat in de hemel geschreven. (Fra)
22. Vrouwenlist gaat boven alle list. (Du/Gri)
23. In Spanje heersen de rokken. (Spa)
24. a. De vrouw kan met haar schort meer uit het huis dragen dan de man met de hooiwagen erin. (Du/Lux/Ned)
b. Een vrouw draagt meer uit met een lepel dan een man inbrengt met een schepel. (Ned/Vla)
c. De man brengt binnen en de vrouw bewaart. (Gri)
d. Als de haan verzamelt en de kip verspreidt, wordt er nooit een hoop gemaakt. (Du)
25. a. Niet het geld, de vrouw regeert de wereld. (Lux)
b. Vrouwen en geld regeren de wereld. (Du/Lux)

- c. De liefde doet veel, het geld doet het al. (Vla)
26. Met honden vang je hazen,
met loven vang je dwazen,
met goud vang je vrouwen. (Du)
27. In het huis van de rijke vrouw schreeuwt en beveelt zij.
(Cat/Fra)
28. Ik nam een vrouw met geld:
ik veegde het huis, zij stond op het veld. (Du)
29. Neemt ze zijn geschenken aan,
is ze ook zijn onderdaan. (Du/It)
30. Mijn naam staat op de deur, zei de man, maar in huis heb ik
het voor het zeggen, zei de vrouw. (Fri)
31. Ik ben de baas in huis, maar wat mijn vrouw zegt zal
gebeuren. (Eng/Ned)
32. Ik ben de baas, zegt vader haan, als ik er niet ben, zegt
moeder hen. (Ned)
33. Wee het huis waar de hen kraait en de haan zwijgt. (Eng/It)
34. Neem het ervan, kippen, de haan is aan de wijnoogst. (Spa)
35. Een haan is baas over twaalf kippen, een vrouw over half
zoveel mannen. (Du)
36. De man is het hoofd en de vrouw het nekje waar het om
draait. (Fri/Ned)
37. Vrouw, paard en schip behoren aan wie hen berijden. (It)
38. Een vrouw die kan gehoorzamen, is thuis echt de baas.
(Port)

39. Een ezel en een vrouw doen wat van ze verwacht wordt.
(Spa)
40. Beter een ezel die me draagt dan een paard dat me er
afgooit. (Eng)
41. Draai vrouw en kip de nek om, als je zelf wilt leven. (Spa/
Port)
42. Een verstandige vrouw laat haar man de broek. (Du/Ned)
43. Allebei een pijp, zei de vrouw en ze pikte de hele broek in.
(Fri)
44. Waar de vrouw de broek aan heeft, doet de man het kind
de luier om. (Lux)
45. De goede vrouw draagt de broek, de goede man de ho-
rens. (Eng)
[= ze is hem ontrouw]
46. a. Waar de vrouw de broek draagt en de man het schort
gaat het slecht. (It)
b. Waar koeien ploegen, priesters betalen en vrouwen
bevelen gaan de zaken slecht. (It)
47. Wanneer de vrouw flauwvalt, is zij de sterkste. (Lux)
48. Zolang ze tranen heeft, krijgt de vrouw haar zin. (Spa)
49. Vrouwentranen kosten niets en leveren veel op. (Lux)
50. Als het ongeluk aanklopt, is de vrouw de laatste die be-
zwijkt en de eerste die weer opstaat. (Lux)
51. In tijden van ongeluk zijn vrouwen verstandiger dan
mannen. (Lux)
52. Een slimme vrouw is haar man te slim af. (Eng)

53. Al is de vos nog zo slim, veel vrouwen dragen zijn bont.
(Ier)
54. Ouderdom in de raad, de vrouw in het bad. (Du)
55. De vrouw en de tuin willen maar één eigenaar. (Spa/Port)
56. Wee het weefgetouw waar geen baard de baas over is.
(Du)
57. Hoe meer je een vrouw smeekt, hoe meer ze tegen je
ingaat. (Fra)
58. Alleen een grote vrouw weegt op tegen een kleine man.
(Den)
59. Het ongeluk blijft te overzien, zei de man, en hij trouwde
een klein vrouwtje. (Fri)
60. Als ze eigenzinnig is, heeft niemand zin in haar. (Ier)
61. De man beveelt en de vrouw doet waar ze zin in heeft.
(Cat/ Fra)
62. Een man kan alleen gedijen als zijn vrouw hem [met rust]
laat. (Eng)
63. Wie zijn vrouw heeft meegenomen, is nooit te laat thuis-
gekomen. (Ned)
64. Wie zijn vrouw meeneemt naar ieder feest zal zeker
hoofdpijn krijgen. (It)
65. Het enige recht van de vrouw is het aanrecht. (Ned)
66. Een man moet een vrouw en donder vrezen. (Eng)
67. Vrouwen zijn sterker dan mannen, ze sterven niet van
wijsheid. (Ier)

68. De man weet, de vrouw weet beter. (Du)
69. Een vrouw met snor kan meer dan een man. (Port)
70. De man wikt, de vrouw beschikt. (Spa)
71. Waren er zeven andere vrouwen, dan waren er zeven andere mannen. (Ned)
[= de vrouw maakt de man]
72. Eén vrouw is duizend mannen te erg. (Ned)
73. Schande over de vrouw die alles doet wat haar man haar beveelt. (Fra)
74. Onwillige bruiden is kwaad dansen leren. (Ned)

a. Mondelinge bronnen en tussenpersonen voor schriftelijke bronnen

(De vetgedrukte Romeinse cijfers verwijzen resp. naar deel I en II; de andere Romeinse cijfers verwijzen naar de verschillende hoofdstukken van 'Levensfasen' en 'Lusten en lasten'. De Arabische cijfers corresponderen met de nummers van de spreekwoorden.)

Beker, Martha: I. II, 10

Berg, Cora van den: I. II, 7; III, 29; V, 36; VIII, 8a; X, 9a; II. IV, 22; V, 34; X, 23, 70

Beurs, P. de: II. V, 4

Böttcher, Fried: II. II, 70; VII, 38b

Boongaard, Mw de: I. III, 94

Bosgoed, Mw: II. V, 1

Calsbeek, Jan: I. III, 27a, 55, 121; VIII, 28; II. V, 3, 61, 62; X, 30, 59

Dijk, J.G.M. van: verzamelde een aantal Oud- en Nieuwgriekse spreekwoorden die hij ook (m.m.v. A.H.M. Kessels, W.L.G.M. Slenders en Thenia en Dora Ntonggas) vertaalde: I. I, 49a; II, 44; III, 9, 98; IV, 5, 58; V, 23; VII, 1a, 5, 8, 10, 15, 16; VIII, 3; X, 1, 4, 8, 9b, 14, 27, 47; II. I, 3, 76; III, 2b, 16, 67, 90; VI, 38; VII, 34, 38; VIII, 6, 26, 28, 32, 33, 53, 66; IX, 38, 42, 57a; X, 24c

Dot, Mw van: II. VIII, 50

Frisart, B.G.: I. II, 4c

Goosens, Mw: I. IV, 49

Grooteman, Truus: I. I, 24b; II. V, 3

Hartog, C.M. den: I. IV, 51; V, 17; VIII, 30; II. I, 35; II, 29; IV, 27; VIII, 33; IX, 47

Hees, Annelies van: selecteerde en vertaalde alle bijdragen uit Storm Petersen, Kjaer & Holbek en Molbeck, zie onder *b*

Heimweg, Janny: I. III, 55

Hengst, Eveline den: I. X, 55

Hermans, Mw: II. II, 37a

Hisgen, Ruud: O'Farrell

Houwelingen, Nathalie van: I. I, 5, 19, 33, 68; III, 82, 113; VI, 12; VII, 1b, 149; X, 29, 45a; II. I, 7; XI, 27; VII, 54

Klintberg, Bengt af: I. X, 36c

Kunst, Emmy: Gaffney & Cashman

Kuyf, Lucy de: II. X, 36, 72

Kuzee, Marieke: I. II, 47, 58, 65, 78; III, 93, 108; IV, 14b; V, 15c, 31; VIII, 13a; II. I, 11b, 86; VI, 11, 14, 50; VIII, 8, 17

Landman, Mw: II. VI, 53
 Lordereau, Paulette: Ségalen
 Luxemburg, Mw: I. I, 24b
 Marken, Amy van: selecteerde en vertaalde alle spreekwoorden uit
     Brix, zie onder *b*
 Meyer, Mw: II. I, 37a
 Muller, Mw: II. II, 25
 Ned. Bond van Plattelandsvrouwen: I. III, 81; IV, 7; II. I, 1; VII, 2; X,
     63, 65
 Nije, Hr: II. VIII, 50
 Nijland, Judith: I. II, 16; III, 66, 77, 107; V, 23; VII, 23; X, 9b; II. IV, 2;
     VI, 11, 21a; VII, 31b; VIII, 6, 12, 17, 54, 69; X, 38
 Peypers, Ankie: I. II, 7; II. II, 20; Ter Laan
 Pijlman, Mw: II. V, 3; X, 71
 Pilgram, Ab: II. VIII, 24
 Rentes de Carvalho, J.: II. III, 38b en Chaves
 Rijk, Thérèse de: I. I, 25
 Schaar, Hr van der: II. I, 5
 Schipper, Jan: I. III, 1
 Schrijvers, P. H.: II. VIII, 6
 Schröder, Beer: I. III, 133; X, 26; II. I, 83, 98; III, 44, 45
 Segaar, Annemarie: I. II, 29, 47, 53; III, 49, 52, 66; IV, 14a, 14c, 28,
     35a; VI, 4, 19, 20, 21; VIII, 12; X, 16; II. I, 1, 34, 35; II, 7, 27; VI, 1, 5,
     50, 59a, 59c; VII, 14, 54; VIII, 14, 17, 68; X, 2, 11, 14, 20, 21, 22
 Siebelink, Mw: I. II, 5
 Spil, Mw: II. VII, 20
 Steinvooite, Hr: II. VIII, 73
 Verwijen, Mw: II. VIII, 16
 Wagemakers, Ans: I. IX, 1
 Weel, Hr: II. III, 43
 Wessels, A.: II. X, 32
 Westerhof, Wibo: II. III, 12a
 Wolter, Laure: I. I, 7a, 7d, 26, 32, 35, 47; II, 47, 66, 67; III, 4b, 17, 31,
     44, 93, 94, 96, 103a; IV, 18a, 65, 72; II. I, 1, 9b, 11a, 33; III, 42; V, 18;
     VI, 10, 14, 49; VII, 17; VIII, 22; IX, 34; X, 21, 24b, 25a, 44, 47, 49, 50,
     51 (zie ook Bibliografie)
 Zoelen, Betty van: I. IV, 36b; VIII, 14; II. I, 11b; II, 4; IV, 11; VI, 21a;
     VIII, 51
 Zuiderhof, Mw: II. X, 32
 Zwaan, Petra: I. III, 55; II. VI, 59b

b. Schriftelijke bronnen

(De nummers na de dubbele punt verwijzen naar de overeenkom-
 stige pagina's in de schriftelijke bronnen. Voor verdere informatie
 over deze bronnen zie de Bibliografie.)

Alaimo: I. III, 87:75; VIII, 16:70; II. VIII, 30:63; X, 33:77, 64:66

Attanasio: I. IV, 8:33; II. I, 38:226; II, 52:36; IV, 29:25; V, 60:393; VI, 21a:179

Beintema: I. I, 6:107, 7b:54, 41:35, 49b:21; II, 50:92; III, 4a:134, 14:22, 50:93, 55:141, 85:92, 91a:67, 91b:67, 103b:67, 118:86, 127:53, 129:61; IV, 13b:94, 25a:46, 42:94, 54:14, 63:142; VI, 3:64; VII, 28:80; IX, 7:124; X, 2:120, 12:114, 48:120; II. I, 48:93, 79:108; II, 22b:83, 34:54, 56:333, 62:83; III, 2a:46, 8:135, 10a:34, 10b:34, 53:75, 56:34, 81:50; V, 16:83; VI, 28:57, 35b:142, 63:50; VII, 1:86, 4:128, 5:141, 6:110, 8:75, 58b:140, 59:144; VIII, 39:128, 43:45; X, 30:100, 36:93, 43b:21

Bergua: I. I, 23:330, 36:161, 38:330, 39:329, 46:199, 54:109, 57:405; II, 8:343, 11:201, 12:109, 22:341, 25:342, 51:193, 57:495, 59:343, 60:109, 62:340; III, 8:366, 23:110, 67:108, 97:422; IV, 10:501, 26:425, 53:300; V, 1:498, 12b:495, 28b:444, 36:266, 39:266, 45:107, 52:267; VI, 5:299, 15:299, 16:299; VII, 1b:378, 3:140, 17a:480, 17b:480, 18:132, 26:380; VIII, 5:516, 8a:515, 10:514; X, 9a:511, 34b:514, 41:114, 49:342, 51:353; II. I, 12:267, 14:127, 32:340, 40a:342, 76:338, 83:329, 87:133, 92:133, 100:328; II, 7:132, 28:132, 38:142; III, 13:342, 38a:342, 45a:386, 45b:386, 87:113, 88:193; IV, 31:243, 37:425; V, 7b:217, 28:109, 31a:422, 34:265; VI, 20b:343; VII, 14:494, 54:111; VIII, 17:342, 32:342, 49:342, 55:193; IX, 24:299, 36:109; X, 7:342, 41:110

Bohn 1855: I. I, 5:283, 17:47, 19:283, 21:13, 22:13, 27:227, 29a:1, 37:561, 40:231; II, 3:304, 27:304, 30:195, 41:48, 43:23, 47:371, 49a:235, 51:44, 54:23, 54:93, 58:44, 61:46, 65:47; III, 21:44, 22:507, 28:346, 52:267, 53:459, 78:45, 79:45, 86:394, 87:44, 89a:289, 92:44, 102:108, 108:43, 111:43, 130:47, 132:399, 134:47; IV, 14b:47, 18c:395, 24:394, 25:455, 27:394, 33:377, 52:228, 55:394; V, 4:196, 5c:233, 15c:342, 29:196, 31:42, 33:42, 34:234, 50:47; VI, 13:40, 22:46; VII, 1b:455, 2:455, 3:201, 3:486, 14:228, 14:226; VIII, 12:268, 13a:43, 20:45; IX, 9:506; X, 5:227, 24:305, 34a:231, 40:371, 49:227; II. I, 11b:100, 14:197, 15:7, 20:367, 22:109, 36:357, 56a:2, 56b:227, 57:227, 59:7, 70:304, 74:108, 75:227, 76:227, 86:48; II, 5:209, 19:41, 26:41, 31:294, 45:41, 46:41; III, 4:458, 6:200, 9:108, 18:209, 40:366; IV, 6:371, 1:45, 8:43, 11:48, 35:230, 50:194, 77:141, 78:394; VI, 1:268, 11:5, 11:108, 13:97, 14:312, 27:46, 33:229, 34:234, 35a:44, 37:399, 42:571, 43:108, 50:324, 50:267, 61:397; VII, 14:401, 24:377, 27:385, 29:396, 30:571, 35:400, 54:401, 54:399, 56a:384, 56b:109; VIII, 8:46, 17:44, 17:283, 21a:176, 47:93, 49:227; IX, 32:345, 46:394, 55:108; X, 14:571, 17:556, 18:208, 21:229, 31:45, 39:227, 40:2

Bohn 1857: I. I, 3b:283; II, 26:176, 43:125, 47:44, 47:18, 48:93; III, 12:313, 12:176, 42:231, 58:227, 70:201, 71:485, 73:227, 82:43, 87:201, 106:93; IV, 14b:106, 14c:280; V, 11:312, 22:293, 24:311, 27:370, V, 29:93, 32:230; VIII, 8a:268, 8b:396, 9:367; X, 6:346; II. I, 17:376, 42:176, 46:280, 59:8, 89:269; III, 13:18, 36:377, 82:2; IV, 6:18, 35:281, 37a:18; VI, 14:44, 14:401, 44:283, 52a:176; VII, 24:348, 36:344, 54:93; VIII, 5:273, 21b:176, 61:18, 71:106; IX, 27:385

- Browning: I. IX, 5:341; X, 23:412, 35:404; II. I, 44:360, 48:353; II, 36:361; III, 48a:356; IV, 45:421
- Brix: I. I, 1:331; III, 5:121, 27a:117, 84:35, 88:19, 116:77, 120:36; IV, 4:50, 17:17; VI, 2:106; VIII, 2:26; II. II, 2b:208, 22a:209, 23:209, 30:99, 37b:203, 47:209, 58:208; III, 83:107; VI, 26:202, 37:333, 54:203; VIII, 12:199, 48:39, 58a:71
- Büld: I. IX, 11:218
- Champion: I. I, 21:34, 51:113; II, 7:305, 9:253, 14:186, 14:167, 17:45, 55:193; III, 6b:310, 103b:33, 95:19, 124:191; IV, 7:174, 9:56, 14c:252, 30:305, 59:17; V, 11:112, 12b:298, 35:298, 42:298, 46:36, 50:60; VII, 21c:169; VIII, 7:184, 10:310, 20:34; X, 42:175; II. I, 116:157, 59:45, 86:45; II, 20:184, 28:304, 64:184; III, 27:186, 52:36; IV, 28:31; V, 3:19, 10:44, 14:184, 20:63, 24a:116, 31a:310, 65:108; VI, 4:45, 7:18, 9:111, 15a:310, 35a:44, 57:181, 59a:24; VII, 9:185, 13:310, 20:310, 24:111, 51b:111; VIII, 3:62, 6:193, 9:44, 11:177, 18:63, 35:311, 40:185, 68:310; IX, 23:45, 55:63; X, 8:311, 24a:116, 24d:159, 34:185, 41:310, 41:880
- Chaves: I. II, 7:906, 8:879, 22:936, 47:945; III, 103b:853; II. I, 27:871, 51:953, 69:867, 70:876, 75:856, 76:863, 93:869; II, 59:926; III, 64:961; IV, 24:850; V, 19:860, 21:937, 22:857, 27:910, 27:929; VI, 18:894, 44:839; VII, 3:840, 54:884; VIII, 27:955, 32:903, 33:896, 46:912, 49:898, 52:938, 57:919, 60:900, 65:956; IX, 20:916, 49:931; X, 38:943, 55:881, 60:890, 71:859
- Cibotto 1976: I. I, 3:6; II, 5:4, 17:8, 33:8, 42:7, 58:103, 45:7; II. I, 17:11, 18:108; II, 49:8; VIII, 37:12, 51:4, 70:29; X, 46b:10
- Cibotto & Del Drago 1975: I. I, 28:118; IV, 1:13; II. V, 74:13
- Cock 1908: I. I, 8:109, 10:117; II, 2:320; X, 16:279; II. I, 24:119, 40b:155; V, 5:222, 39:222; VIII, 5:117; X, 24b:325
- Cock 1920: I. I, 24b:167; II. I, 37b:173
- Collins: I. II, 30:288; III, 26:324, 59:80, 71:216, 99:18; IV, 14b:202; V, 3:202, 12a:373, 37:172, 40:173; VI, 14:186; VII, 13:192; VIII, 13b:388, 18:77, 23:203; X, 39:143; II. I, 13:190, 34:172, 36:326, 37b:187, 51b:389, 72:39; VII, 54:18; VIII, 17:216; X, 13:143, 34:174, 41:19
- Dale, Van, 1983: II. VI, 59a:1545; X, 21:1542
- Dale, Van, 1984: I. X, 16:1553
- Dale, Van, 1986a: I. IV, 35a:1549
- Dale, Van, 1986b: I. X, 16:1549; II. X, 22:1559
- Dale, Van, 1988: I. VI, 24:45; VII, 21a:45, 21c:46; II. II, 22c:33; IV, 48:28
- Düringsfeld: I. I, 7a:40, 7c:40; II, 8:248; III, 24:171; IV, 14c:67, 25a:247; V, 15a:40, 15b:41, 28a:251, 30:251, 48:249; VI, 8:242, 9:69; X, 39:245; II. I, 11b:41, 90:478; II, 12:522, 20:249, 33a:365; III, 3:250, 70:251, 76b:247, 77:317; IV, 15:66; V, 13:248, 32:245, 33:245, 47:248, 50:6; VI, 40:153; VII, 24:246; IX, 50:247, 55:247; X, 24a:246, 46a:246, 56:246
- Fergusson: I. VIII, 12:155
- Gaffney & Cashman: I. I, 24c:105, 58:28, 23:36; II, 38:28; III, 11:107, 37:67, 53:67, 117:67, 123:68; IV, 14c:69, 20:26, 34:65; V, 10:67,

- 50:27; VIII, 29:90, 31:103; II. I, 9a:93, 10:47, 30:20, 31:104, 49:106, 55:41, 69:26; VI, 3:93, 13:92, 46:50, 47:50, 48:50; VII, 11:92, 14:105, 26:93, 61:67; VIII, 42:90, 58:93, 74:62; IX, 57b:93; X, 67:92
- Giusti: I. II, 33:90; IV, 51:117; V, 17:119; VIII, 7:89, 30:96, 35:36; II. II, 29:118; IV, 27:120; VIII, 33:88; IX, 47:87; X, 33:124
- Gluski: I. II, 47:169, 53:169; III, 66:166; V, 27:172; VI, 4:173, 20:173; X, 5:102; II. IV, 15:234; VI, 14:169, 59a:169, 59c:169; VII, 14:169, 54:169; VIII, 17:168; X, 2:167, 33:168
- Guter: I. I, 2:135, 30:101, 55:117; II, 4b:37, 13:37, 13:43, 50:33, 56:33, 64:109; III, 6c:119, 15:105, 39:187, 71:117, 72:119, 80:43, 106:115, 111:115, 113:115; IV, 2:141, 3:147, 14b:141, 32:135, 57:143, 60:143; V, 5a:147, 12a:137, 14:123, 25:121, 26b:119, 27:109, 41:143, 43:137; VII, 1b:147, 4a:103, 5:147, 7:141, 9:147, 10:147, 19:147; VIII, 8a:45, 11:45, 17:105; IX, 8:123; X, 31:37; II. I, 11b:35, 16:119, 19:115, 7:113, 56b:35, 63:37, 77:43; II, 44:101, 65:103; III, 19a:117, 60:45, 91:141; IV, 19:117, 21:147, 39:37, 40:37, 44:103; V, 12:45, 15:37, 25:45, 31b:119, 37b:39, 38:103, 64:113; VI, 16:43, 24:115; VII, 23:105, 54:41; VIII, 5:41, 7:35, 17:45, 22:45, 38:109, 45:37, 46:31, 63:39; IX, 12:39, 14:33, 28:39, 29:117, 36:31; X, 27:45, 61:35
- Haller: I. I, 3:514, 18:466; II, 39:254, 40:254; III, 18:73, 60:461, 70:461, 87:468, 87:463, 87:467, 101:254, 101:596, 108:467, 112:80, 115:466; IV, 12:464; V, 19a:514; II. I, 8:465, 8:461, 14:515, 17:514, 76:463; II, 15:201, 21:618, 28:210, 53:221; III, 46:462; IV, 34:468; V, 10:463; VI, 2:463, 15a:81, 32:611, 41:82, 55:82, 56:82; VII, 19:464, 31a:465, 48:465; VIII, 5:464, 36:464, 41:515, 43:514, 68:463; IX, 31:467, 36:520, 47:465, 47:467, 52:466, 55:467, 65:466; X, 19:468, 22:464
- Harrebomée I: I. II, 7:40; III, 19:99; II. III, 54a:38, 70a:228, 84:312, 84:315
- Harrebomée II: I. II, 29:417; III, 16:99, 48:420; 49:29; IV, 14a:92, 14c:92, 28:90; V, 8b:90; VI, 21:90; II. I, 34:419, 35:20, 88:99; II, 3:423; III, 32:416; IV, 16:424; V, 26:424, 41:113a, 52:101; VI, 5:419; VIII, 67:420, 68:420; X, 11:419, 42:420
- Herg: I. III, 1:18, 2:18, 6a:19; II. II, 48:54; VIII, 13:102-103
- Ilg: I. IV, 35a:24, 35b:24; II. I, 1:12; VIII, 14:23; X, 20:23
- Joos: I. III, 81:141; IV, 48:138; II. I, 73:137; IV, 33:138; V, 3:141; VI, 2:141, 7:141; VII, 14:136, 21:136, 51b:136
- Kjaer & Holbek: I. I, 50:259, 52:259, 53:259; II, 35:135; IV, 11b:171, 31:164; V, 8a:97; VI, 2:97, 12:148; VII, 24:213, 25:185; VIII, 33:192; X, 9a:146, 10a:129; II. I, 58:111; III, 2c:102, 17:181, 22:158, 26:96, 30:134, 34:178, 37:259, 58:215, 61:147, 62:103; IV, 7:103, 12:100, 13:168, 38:259, 42:255, 43:259; V, 2:204, 23:178, 63:253; VI, 12:195, 36:180; VII, 24:97, 39:195, 52:257, 57:130; IX, 41a:147, 41a:147, 41c:169, 48:146, 64:184; X, 58:195
- Kloeker: I. II, 8:14; III, 32:42, 126:14; X, 33a:53; II. II, 12:36; IX, 65:31; X, 57:50
- Kuusi: I. I, 24a:198; IV, 14a:90; VI, 17:163, 18:146; II. II, 40:213; III, 27:361, 74:324, 86:154; X, 24a:222

Laan, ter: I. I, 6:259; II, 4c:353, 70:353; III, 81:353; IV, 14a:220, 41:386; V, 16:63, 26a:78; VI, 1:308, 12:308; VIII, 4:384; X, 3:273, 13:382, 16:75, 20:248, 48:380; II. I, 6:353, 56c:256, 72:265; III, 29:250; V, 9:382; VII, 2:373, 55:211; VIII, 30:389; X, 25c:202
Leutsch & Schneidewin: I. I, 49a:208; III, 66:354, 77:354, 107:354; V, 23:354; X, 9b:154; II. III, 67:337/8; VI, 21a:354; VIII, 6:354, 26 en 28:355

Loi: I. II, 15:49

Mauri, de: I. II, 16:353; II. IV, 2:165; VII, 31b:354; VIII, 54:355, 69:165; X, 38:352

Meier-Pfaller: I. I, 4:75, 7d:41, 9:53, 60:38; II, 1:59, 5:39, 8:89, 17:61, 25:66, 32:66, 46:66, 52:63, 59a:62, 68:63, 69:55; III, 13:54, 25:55, 26:55, 27b:53, 33:56, 44:68, 62:67, 71:71, 100:72, 114:68; IV, 11a:66, 14b:84, 18b:74, 29:78, 30:79, 32:75, 32:83, 40:80, 50a:80, 56:76, 65:82, 71:78; V, 2:83, 5b:75, 13:78, 15b:80, 18:75, 19a:83; VI, 11:74, 12:75, 20:80; VII, 21b:67; VIII, 8b:54, 10:55, 27:52; IX, 6:74; X, 10c:53, 15:662, 16:661, 17:662, 37:61, 38:661, 42:59, 50:76; II. I, 2:60, 11b:40, 57:71, 80:40, 81:62, 95:89, 99:63; II, 1:38, 2a:48, 5:40, 7:40, 8:40, 10:48, 14:49, 18:51, 24:48, 27:40, 33b:57, 33c:52, 42:4, 43:41, 61:40, 69:61; III, 5:38, 13:58, 15:64, 21:39, 35:42, 80b:60; IV, 3:75, 32:74, 47:76; V, 7a:42; VI, 23:59, 29:60, 35a:72, 52c:64, 59c:60, 59b:60; VII, 10:63, 12:67, 46:68, 47:40, 49:59, 51a:61, 54:60, 58b:662; VIII, 1:661, 2:63, 5:66, 13:60, 23:63, 25:65, 29:44, 49:64, 49:59, 62:65, 67:89, 68:63, 72:64; IX, 34:63, 35:55, 37:64, 55:62, 56:60, 60:39, 63:53, 64:60, 68:60, 70:66; X, 3:67, 10:60, 16:63, 25b:59, 46a:72, 55:62, 68:67

Menarini: I. IV, 36b:16; VII, 12:20; VIII, 14:15; II. I, 11b:7; II, 4:9; IV, 11:6; VIII, 51:3

Mesters: I. I, 3a:86, 11:194, 12:104, 13:105, 14:104, 16:104, 42:178, 43:114, 44:105, 59:163; II, 49b:69, 55:106; III, 1:75, 16:23, 30:64, 40:75, 46:114, 56:162, 57:106, 76:160, 81:160, 118:114, 119:56, 122:59, 125:175, 128:123; IV, 13a:64, 15:61, 16:49, 39:149, 48:128, 50b:70; V, 11:162, 13:74, 49:183; VI, 3:60; VIII, 6:104, 21:130, 241:87, 25:42; X, 5:79, 10a:130, 13:79, 20:162, 33a:167, 36a:175, 54:168; II. I, 25:17, 26:27, 28:161, 56c:90, 73:114; II, 6:18, 8:163, 9:123, 13:61, 51:94, 54:27, 55:155, 66:34, 67:29, 68:30; III, 2:53, 13:161, 14a:77, 17:74, 20:77, 24:82, 23b:15, 29:58, 31:162, 32:162, 33:162, 47a:67, 51:164, 59a:67, 59b:107, 60:34, 63:103, 66:120, 71:108, 73:21, 79:155, 84:176; IV, 3:129, 16:160, 25:127, 30:184, 44:184, 44:104; V, 1:64, 9:173, 35:149, 37a:85, 44:105, 45:22, 51a:114, 62:25, 66:163, 75:123; VI, 11:107, 25b:138, 39:160; VII, 7:160, 18:175, 44:164, 45:106; VIII, 10:161, 19:160, 44:104; IX, 1:173, 17:281, 25:56, 26:56, 47:67, 51b:36, 59:21, 69:67; X, 37:133, 42:27, 74:30

Molbech: I. I, 1:159, 56:172; III, 82:123; II. III, 14b:171, 22:158, 23a:158; IV, 44:172; V, 6:159, 65:158, 67:172; VI, 25:159, 37:123; VIII, 12:174; IX, 45:174; X, 53:23

O'Farrell: II. X, 60:57

O'Rahilly: I. II, 23:18, 63:68; III, 11:77, 63:33; V, 46:123, 47:4, 51:94;

- x, 5:30; II. I, 23:77, 49:76, 50:77, 65:6, 78:120, 88:77; II, 2a:22; III, 39:71, 75:98; V, 30:51; VI, 8:76, 19:7, 32:63; VII, 14:75, 15:78, 26:18, 60:1; IX, 30:102; X, 1:109, 15:110
- Otto: I. VII, 23:246; II. VI, 11:189; VIII, 12:231, 17:231
- Perry: I. X, 47:287
- Pineaux: I. I, 9:94, 27:90; II, 48:87; III, 7:87, 24:90, 26:90, 47:89, 60:89, 109:88; IV, 14a:90, 14b:91, 29:93; V, 19a:94, 19b:94, 20:94; II. I, 10:91, 59:94; IV, 4:92; VI, 42:86, 59a:92; VII, 21:91, 33:88, 43:87; VIII, 17:86, 20:86, 52:92, 64:88; IX, 41b:87; X, 21a:87
- Politès: I. II, 44:195; III, 98:213; X, 1:146, 4:127, 8:133, 27:219; II. III, 2b:242, 90:249; VI, 38:211; VII, 34:193, 38:194; VIII, 32:225, 53:187/8, 66:234; IX, 38:236, 42:203, 57a:184; X, 24c:220/1
- Quitard: I. II, 43:373, 47:375; III, 109:375; II. I, 1:372; V, 11:374; VI, 2b:373, 42:375; VII, 50:376; VIII, 8:375, 14:374; X, 21:371
- Raimondi: I. II, 34:51; VII, 2:455, 6:56; X, 43:52; II. I, 4:54, 11b:50, 91:50; III, 80b:51; VII, 22:54, 42:52; VIII, 71:56; X, 33:50, 37:51
- Raub: I. I, 33:26, 34:26; VI, 12:50; X, 29:34
- Rayner: I. I, 5:134, 19:135, 68:242; III, 113:241; VII, 1b:149; X, 45a:242; II. VI, 27:118; VII, 54:243
- Röhrich & Mieder: I. IX, 3:12
- Roux de Lincy, Le: I. I, 7:234, 7c:234, 29b:233, 48:235; II, 24:222, 48:228; III, 51:226, 90:228, 106:222, 109:18, 109:221; IV, 14b:232; VIII, 15:232; X, 53:220; II. I, 10:246, 43:133; V, 6:233, 17:226; VI, 59a:224; VIII, 8:231, 11:221, 68:227; IX, 55:224; X, 37:164, 73:225
- Rovira: I. III, 29:132; II. X, 23:30; 70:129
- Santoro: I. II, 25:63; VIII, 26:64; II. IV, 46:26; VII, 16:62
- Sbardi: II. VIII, 5:31
- Ségalen 1976: I. III, 12:35; VII, 4a:37, 4b:37, 4c:37, 28:39, 29:39, 30:38; VIII, 34:42, 35:42, 56b:56; II. I, 18:50, 60:50, 61:50, 62:53, 64a/b/c:51, 85:51; II, 65:33; III, 47b:55; V, 79:53; VII, 25:59; IX, 44:59, 45:59
- Seiler, 1918: II. X, 26:51
- Smith & Heseltine: I. VI, 4:620, 7:552; VII, 3:700; X, 35:47; II. IV, 18b:382; VI, 13:406, 21a:589, 52b:28; VII, 54:609
- Speroni: I. II, 28:222, 30:222; IV, 19:209, 38:209; II. I, 11b:191; II, 6:189; VI, 14:222; VII, 14:222; VIII, 60:222; IX, 33:203
- Spezzano: I. IV, 23:68
- Stampoy: I. I, 34:37; V, 21:51
- Storm Petersen: I. IV, 36a:12; VII, 27:120; VIII, 8b:27, 32:27; X, 19:21; II. II, 3:176; III, 83:21; IV, 26:175; V, 1:176, 40:87, 54:123, 69:54; VI, 30:175; VII, 40:175, 41:175; VIII, 1:610; X, 5:176
- Suard: I. II, 59b:29; III, 3:171, 64:94; IV, 45:171; X, 56:143; II. I, 45:143; III, 28:177, 89:28; VII, 56a:220; VIII, 17:34
- Suringar 1873: I. III, 54:99, 54:578; V, 7:574, 9:575; VIII, 1:572
- Totskas: I. I, III, 9:60; IV, 5:127, 58:128; V, 23:460; VII, 1a:129, 5:131, 8:128, 10:56, 15:127, 16:57; VIII, 3:56; X, 14:16; II. I, 3:13, 76:11; III, 16:13; VII, 33:15
- Wander I: I. II, 6:1124, 21:1128; III, 19:452, 55:1116, 68:1116, 69:1117, 110:1120, 114:1132; IV, 22:172, 37:108; X, 18:61,

- 30:1132, 42:1143, 44:56, 52b:56; II. I, 43:1125, 47:1137, 53:1116, 84:1135; II, 63:1108; III, 12b:1149, 19b:1133, 23b:1150, 55:1141, 57:1775, 65:1133, 70c:1343, 71a:1343, 78:1136, 80a:350, 85:249; IV, 5:1115, 17:1130, 18a:1131; V, 24a:1133, 24b:1134, 42:1122, 43:1122, 46:271, 46:1127, 48:1132, 49:1132, 51b:1138, 53a:348, 53b:348, 55:1116, 56:1116, 57:1132, 58:1132, 59:1121, 70:271, 71:1139, 73:68; VI, 13:1131, 17:1366; VII, 12:1137, 53:1132; VIII, 31:1122, 64:1199, 64:1651, 67:1115; IX, 39a:1139, 39b:1139, 39c:1139, 40:1204, 53:1113, 54:1115, 58:1109, 62:1138; X, 28:1126, 54:60
- Wander II: I. IV, 66:1309, 70:1309; VI, 10:1314; VIII, 2:151, 4:151; IX, 12:1621; X, 33b:932, 33c:932; II. I, 97:928, III, 84:930; IV, 3:1317, 35:1307, 36:1307; V, 29:149, 75:936, 76:527, 77:935; IX, 1:641, 2:641, 3:639, 4:641, 7:640, 8:640, 9:640, 10:640, 11:640, 13:642, 18:640, 19:931, 22:641; X, 9:172
- Wander III: I. VII, 1b:475, 2:475, 19b:475, 19c:475, 20:475, 22:474; X, 16:1104; II. I, 68:418; IV, 39:418; IX, 51a:1104, 51b:1104, 51c:1104
- Wander IV: I. VII, 1b:475, 2:475, 19b:475, 19c:475, 20:475, 22:475; X, 16:1104; II. I, 68:418; IV, 39:418; IX, 51a:1104, 51b:1104, 51c:1104
- Wander V: I. IX, 13:1382; X, 10b:2, 11:2, 32:2, 36b:2, 37:1, 46:1270, 55:1806; II. I, 52:1270; II, 32:1271, 35:739; III, 50:1; IV, 1:1272; IV, 49:1122; V, 68:1272; VI, 60:1273; X, 6:1270, 29:1271
- Whiting: I. I, 17:397, 19:364, 20:365; II, 25:649; III, 79:19; IV, 14a:415, 61:22, 61:446, 64:82; II. VI, 51:652, VII, 3:508, 14:586, 37:676; VIII, 4:293, 15:30, 17:650, 56:505; IX, 21:619; X, 52:365
- Williams I: I. III, 10:486, 20:465, 36:466, 38:468, 41:467, 73:475, 105:405; VIII, 19:466; X, 7:464, 22:467; II. I, 6:475, 41:472, 48:474; II, 11:470, 50:468, 60:447; III, 4:466, 25:461, 38c:464, 48b:467, 92:476; IV, 9:461; V, 10:471, 31a:408; VI, 5:472, 44:474; VII, 54:455; VIII, 17:372, 17:471, 34:473, 35:477, 58:409, 60:431, 75:475; IX, 15:467, 16:467; X, 12:468, 45:464, 48:473, 66:471
- Williams III: I. I, 18:282, 45:465; II, 4a:433, 17:200, 25:197, 31:60, 45:471, 54:200, 58:475, 58:397, 68:199; III, 7:391, 105:407, 111:382; X, 25:410, 45b:420; II. I, 59:401; III, 14a:409; VI, 20a:410; IX, 65:408, 66:408; X, 62:396
- Williams IV: I. III, 82:148; IV, 21:143; VIII, 22:157; II. I, 89:64; II, 50:138; III, 15:142; IV, 8:198; V, 32:114; VI, 5:409, 31:200, 52b:409; IX, 67:196
- Wolter: zie *a* onder Wolter

Bibliografie

- Alaimo, M.E., *Proverbi Siciliani*, Aldo Martello-Giunti Editore, z.p. 1974.
- Attanasio, S., *Parole di Sicilia: frasi, espressioni, detti, paragoni, proverbi e 'vastate'*, Milano 1977.
- Bal, Mieke, *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*, transl. Christine van Bohemen, Toronto/London 1985.
- Barra, G., *1000 Kikuyu Proverbs*, Nairobi (1939) 1984.
- Beintema, T., *Moai sa Sikke/Goed zo Sicco. Fries spreekwoordenboek met Nederlandse vertaling, verklaring of toelichting*, Drachten 1990.
- Bergua, J., *Refranero Español precedidos del Libro de los proverbios morales de Alonso de Barros*, Madrid 1988.
- Bohn, H.G., *Handbook of English Proverbs*, London 1855.
- Bohn, H.G., *A Polyglot of Foreign Proverbs*, London 1857.
- Brix, H., *Danske Ordsprog, udvalgt og indledt af*, Kopenhagen 1944.
- Brookman-Amissah, J., 'Some Observations on the Proverbs of the Akan-speaking peoples of Ghana', in: *Afrika und Übersee*, Band LV, 1971-1972, p. 262-267.
- Browning, D.C. (Comp.), *Dictionary of Quotations and proverbs. The Everyman Edition*, London (1951) 1989.
- Büchmann, G., *Geflügelte Worte*, Berlin 1867.
- Büld, H., *Niederdeutsche Sprichwörter zwischen Ems und Issel. Eine Lebens- und Sittenlehre aus dem Volksmund*, Münster 1983.
- Champion, S.G., *Racial Proverbs*, London 1938.
- Chaves, P., *Rifoneiro Português*, Pôrto 1945.
- Cibotto, G.A., *Proverbi del Veneto*, Firenze 1976.
- Cibotto, G.A. & G. Del Drago, *Proverbi Romaneschi*, z.p. 1975.
- Cock, A. de, *Spreekwoorden en zegswijzen*, Gent 1908.
- Cock, A. de, *Spreekwoorden ende zegswijzen over vrouwen, de liefde en het huwelijk*, Gent 1911.
- Cock, A. de, *Spreekwoorden en uitdrukkingen en gezegden op volksgeloof berustend*, Antwerpen 1920.
- Collins, J., *A Dictionary of Spanish proverbs*, London 1823.
- Cox, H.L. e.a., zie Van Dale 1988.
- Dale, Van, *Groot Woordenboek Frans-Nederlands*, Utrecht 1983.
- Dale, Van, *Groot Woordenboek hedendaags Nederlands*, Utrecht 1984.
- Dale, Van, *Groot Woordenboek Nederlands-Engels*, Utrecht 1986a.

- Dale, Van, *Groot Woordenboek Nederlands-Duits*, Utrecht 1986b.
- Dale, Van, *Spreekwoordenboek in vier talen. Nederlands/Frans/Duits/Engels*, Van Dale Lexicografie, Utrecht 1989.
- Daniels, K., 'Geschlechtsspezifische Stereotypen im Sprichwort: Ein interdisziplinärer Problemaufiss', in: *Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht*, vol. 16, 1985, p. 18-25.
- Düringsfeld, I. von, & O. von Reinsberg-Düringsfeld, *Sprichwörter der Germanischen und Romanischen Sprachen*, Leipzig 1872.
- Fergusson, R., *The Penguin Dictionary of Proverbs*, Harmondsworth (1983) 1986.
- Gaffney, Sean & Seamus Cashman, *Proverbs and Sayings of Ireland*, Dublin (1974) 1992.
- Giusti, G., *Raccolta di proverbi Toscani*, Livorno 1971.
- Gluski, J., *Proverbs. A Comparative Book of English, French, German, Italian, Spanish and Russian Proverbs*, Amsterdam/New York 1971.
- Guiter, H., *Proverbes et dictons catalans*, Forcalquier 1969.
- Haller, J., *Altspanischen Sprichwörter*, I, Regensburg 1883.
- Harrebomée, D.J., *Spreekwoorden der Nederlandschen taal*, I-III, Utrecht (1858-1870) 1991.
- Herg, E., *Deutsche Sprichwörter im Spiegel fremder Sprachen*, Berlin/Leipzig 1933.
- Ilg, G., *Proverbes français*, Amsterdam 1960.
- Jolles, A., *Einfache Formen*, Tübingen 1930.
- Joos, A.M., *Schatten uit de volkstaal*, Gent 1887.
- Kapteyn, Paul, 'Hiërarchie en ongehoorzaamheid tussen mannen en vrouwen. Aletta Jacobs en de vrouwenemancipatie in de negentiende eeuw', in: *De Gids*, 10, 1975, p. 713-726.
- Kjaer, I. & B. Holbek, *Ordsprog i Danmark. 4000 Ordsprog i skrift og tale gennem 600 ar*, Kopenhagen 1969.
- Kloeke, G.G., *Kamper spreekwoorden (uit 1550)*, Assen 1967.
- Krumbacher, K., *Mittelgriechischer Sprichwörter*, (München 1894) Hildesheim/New York 1969.
- Kuusi, M., *Proverbia septentrionalia*, Helsinki 1985.
- Laan, K. ter, *Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen*, Amsterdam 1988.
- Leutsch, E.L. von, & F.G. Schneidewin, *Corpus Paroemiographorum Graecorum*, 2 dln., Göttingen (1839/1851) 1965.
- Loi, S., *Proverbi Sardi*, Milano 1972.
- Maloux, M., *Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes*, Paris 1960.
- Martin, E., *Deux cents locutions et proverbes*, Paris 1939.
- Mauri, L. de, *5000 Proverbi e motti Latini*, Milano 1990.
- Meier-Pfaller, H.-J., *Das grosse Buch der Sprichwörter*, Esslingen am Neckar (1979) 1980.
- Menarini, A., *Proverbi Bolognesi*, Milano 1971.
- Mesters, G.A., *Prisma spreekwoordenboek*, Utrecht 1986.
- Mieder, W., *Ergebnisse der Sprichwörterforschung*, Bern 1978.
- Mieder, W., *Proverbs in Literature. Bibliographie*, Bern 1978.

- Mieder, W., *International Proverb Scholarship. An Annotated Bibliography*, New York/London 1982.
- Molbech, C., *Ordsprog, tankesprog og rijmsprog af trykte og utrykte Kilder*, Copenhagen 1850.
- Mukarovsky, Jan, 'Prislovi jako soucast kontextu' (1971) ('Proverbs as part of context'). Selected passages, translated by P.L. Garvin, in: Penfield 1983, p. 96-104.
- Naber, Pauline M., *Vriendschap onder jonge vrouwen*, proefschrift Vrije Universiteit, Amersfoort 1992.
- Oduyoye, Amba, 'The Asante Woman. Socialisation through Proverbs', in: *African Notes*, vol. VIII, no.1, 1979, p. 5-11.
- O'Farrell, Pádraic, *Irish Proverbs and Sayings. Gems of Irish Wisdom*, Dublin (1980) 1990.
- O'Rahilly, Th.F., *A Miscellany of Irish Proverbs*, Dublin 1922.
- Otto, A., *Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer*, Leipzig 1890.
- Oxford, zie Smith.
- Penfield, Joyce, *Communicating with Quotes: The Igbo Case*, Westport/London 1983.
- Penguin, zie Fergusson.
- Perry, B.E., *Aesopica*, I, Urbana Ill. 1952.
- Pineaux, J., *Proverbes et dictionnaires français*, Paris 1960.
- Polites, N., *Meletai peri tou biou kai tēs gloossēs tou Hellēnikou laou*, Paroiniai, Athene (1902) 1965.
- Quitard, P.M., *Études historiques, littéraires et morales sur les proverbes français et le langage proverbial*, Paris 1860.
- Quitard, P.M., *Dictionnaire étymologique, historique et anecdotique des proverbes et des locutions proverbiales de la langue française*, (Paris 1842) Genève 1968.
- Raimondi, P., *Proverbi Genovesi*, z.p. 1975.
- Raub, J., *Plattdeutsche Sprichwörter und Redensarten zwischen Ruhr und Lippe*, Münster 1976.
- Rayner, J.L., *Proverbs and Maxims*, London/New York/Toronto/Melbourne 1910.
- Röhrich, L. & W. Mieder, *Sprichwort*, Stuttgart 1977.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist & Louise Lamphere (eds.), *Woman, Culture and Society*, Stanford 1985.
- Roux de Lincy, M. Le, *Le livre des proverbes français*, 1/II, Paris 1859.
- Rovira, L.I., *Spanish Proverbs. A Survey of Spanish Culture and Civilization*, Lanham 1989.
- Santorio, C., *Proverbi Milanesi*, Firenze 1975.
- Sbardi, J.M., *Refranes, adagios y proverbios castellanos*, Madrid 1980.
- Schipper, Mineke (ed.), *Unheard Words. Women and Literature in Africa, the Arab World, Asia, the Caribbean and Latin America*, London 1985.
- Schipper, Mineke, *Source of All Evil. African Proverbs and Sayings on Women*, London 1991.

- Ségalen, Martine, 'Le mariage et la femme dans les proverbes du sud de la France', in: *Annales du Midi*, vol. 87, 23, 1975, p. 265-288.
- Ségalen, Martine, 'Le mariage, l'amour et les femmes dans les proverbes populaires français', in: *Ethnologie française*, v, 1975, p. 119-162.
- Ségalen, Martine, 'Le mariage, l'amour et les femmes dans les proverbes populaires français (suite)', in: *Ethnologie française* (suite), vi, 1976, p. 33-88.
- Seiler, F., *Das Deutsche Sprichwort*, Strassburg 1918.
- Seiler, F., *Deutsche Sprichwörterkunde*, München 1922.
- Sklovski, V., 'L'art comme procédé', in: T. Todorov (réd.), *Théorie de la littérature*, Paris 1966, p. 76-97.
- Smith, W.G., *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, Oxford 1935/1970.
- Smith, W.G. & J.E. Heseltine, *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, Oxford 1982.
- Speroni, C., 'Proverbs and Proverbial Phrases in Basile's 'Pentameron'', in: *Modern Philology*, Vol. xxiv, 1976, p. 180-276.
- Spezzano, F., *Proverbi Calabresi*, Milano 1970.
- Stampoy, P., *A Collection of Scotch Proverbs*, Los Angeles 1955.
- Stoett, F.A., *Nederlandse spreekwoorden en gezegden*, Zutphen 1974.
- Storm Petersen, R., *Danske Ordsprog*, Kopenhagen 1948.
- Strömberg, R., *Greek Proverbs*, Göttingen 1954.
- Suard, F., & Claude Buridand, *Richesse du proverbe*, Vol. 1: *Le proverbe au Moyen Age*; Vol. II: *Typologie et fonctions*, Lille 1984.
- Suringar, W.H.D., *Over de proverbia communia*, Leiden 1864.
- Suringar, W.H.D., *Erasmus over Nederlandsche spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen*, Utrecht 1873.
- Totskas, F., *Helléniques paroimies*, Thessaloniki/Athènes z.j.
- Wander, K.F.W., *Deutsches Sprichwörterlexikon*, dln. I-V, (Leipzig 1867-1880) Augsburg 1987.
- Whiting, B.J., *Proverbs, Sentences and Proverbial Phrases. From English Writings Mainly Before 1500*, Cambridge Mass./Oxford 1968.
- Williams, T.W., *Lean's Collectanea*, dln. I-IV, London 1903.
- Wolter, L., *2500 Spréché a Spréchwierder*, Ein Sammlung vum -, Lëtzebuerg 1986.